

Hvor 'dypt', hvor 'tungt', hvor 'tett'?

En komparativ analyse av innsattes soningserfaringer i et høy- og lavsikkerhetsfengsel.

Anja Manneråk Knutsen og Sofie Elisa Kjøstvedt Pöcher

VEILEDER

Kristian Mjåland (hovedveileder) og Irene Trysnes (biveileder)

Universitetet i Agder, 2019

Fakultet for samfunnsvitenskap

Institutt for sosiologi og sosialt arbeid

Forord

Endelig er vi ved veis ende, og destinasjonen er nådd. Læringskurven har vært bratt, og det har vært en omfattende og til tider frustrerende prosess. Likevel kan vi se tilbake på en svært lærerik og spennende periode, som har gitt oss stor innsikt i innsattes sonings erfaringer.

Det er mange som fortjener en takk i forbindelse med denne masteroppgaven. Først og fremst ønsker vi å takke våre veiledere Kristian Mjåland og Irene Trysnes. Til vår hovedveileder, Kristian: du har vært en stor inspirasjonskilde, og veiledet oss godt med din faglige kunnskap og ditt engasjement. Takk for alle konstruktive tilbakemeldinger og nyttige råd på veien. Til vår biveileder, Irene: du har gitt oss rask, konkret og god tilbakemelding. Vi setter veldig pris på at også du var med på å veilede oss.

Den største takken går til våre respondenter som delte åpent om deres sonings erfaringer. Dere har fortalt utrolig mye spennende, og uten dere ville denne oppgaven ikke vært mulig. I den forbindelse må vi også takke kriminalomsorgen som ga oss tilgang til å studere to norske fengsler. Vi føler oss heldige som fikk denne verdifulle muligheten, en opplevelse vi kommer til å ta med oss videre i livet.

Vi vil også takke våre familier som har støttet oss i arbeidet med dette prosjektet. Takk for at dere har lyttet til våre frustrasjoner og oppmuntret oss underveis i hele forskningsprosessen.

Avslutningsvis må vi takke hverandre for et godt, men også intenst samarbeid. Vi har hatt mange og lange samtaler, hvor vi både har diskutert og reflektert. Vi kom i mål til slutt!

Kristiansand, juni 2019

Anja Manneråk Knutsen og Sofie Elisa Kjøstvedt Pöcher

Sammendrag

Denne oppgaven er en komparativ studie av innsattes soningserfaringer i et høy- og lavsikkerhetsfengsel i Norge. I en tid hvor den “nordiske eksepsjonalismen” (Pratt, 2008a) er mye omtalt (Lundeberg, Mjåland & Rye, 2018; Mathiesen, 2012; Shamma, 2014; Ugelvik & Dullum, 2012), er det interessant å belyse forhold i norske fengsler fra fangers perspektiv. Oppgaven er basert på åtte kvalitative intervjuer med innsatte, fire fra et høysikkerhetsfengsel og fire fra et lavsikkerhetsfengsel. Vårt fokus er på fangenes opplevelse av soningshverdagen, og vi sammenligner deres erfaringer på tvers av sikkerhetsnivå.

Vi tar utgangspunkt i de tre analytiske begrepene: ‘depth’, ‘weight’ og ‘tightness’. Disse er blant annet utviklet av Downes (1988), King og McDermott (1995) og Crewe (2011a, 2015), og brukes med hensikt for å få større forståelse for innsattes soningserfaringer. I oppgaven anvender vi det etablerte begrepsapparatet for å analysere vårt datamateriale, samtidig som vi diskutere opp mot tidligere empirisk fengselsforskning.

Våre funn viser at innsatte i begge anstalter er overordnet fornøyd med soningen, likevel finner vi flere forskjeller når vi sammenligner et høy- og lavsikkerhetsfengsel i Norge. Fanger som soner i høysikkerhetsfengsel er mer avskåret fra samfunnet. Selv om hverdagen er monoton og forutsigbar, er denne formen for ‘dyp’ soning likevel ofte enklere å forholde seg til. I lavsikkerhetsfengselet har fangene betydelige mer frihet, og må i større grad aktivisere seg selv. Innsatte tildeles større ansvar som bidrar til at fanger føler seg menneskeligjort. Videre viser alle innsatte til at ansatte behandler dem på en respektfull og human måte. Dette er med på å gjøre soningen ‘lettere’. Samtidig opplever fanger i høysikkerhetsfengselet seg mer mistenkeligjort på grunn av omfattende sikkerhet- og kontrolltiltak, som for flere gjør hverdagen ‘tyngre’. Stor grad av mistenkeligjøring og overvåking gir en ‘tett’ følelse, og fører til at innsatte regulerer egen atferd. På grunn av høy grad av tillit i lavsikkerhetsfengselet opplever fanger et større menneskeverd. Friheten i anstalten med lavere sikkerhet fordrer at innsatte regulerer egen atferd ut fra en indre motivasjon. Likevel trives fanger med ansvarligjøringen, som viser at ‘tetthet’ ikke alltid oppleves negativt om den er i forutsigbare rammer. At fanger i lavsikkerhetsfengselet har flere muligheter til å trekke seg unna, er i tillegg med på å dempe et eventuelt konfliktnivå mellom påtvungne relasjoner.

Innholdsfortegnelse

Forord.....	2
Sammendrag.....	3
1. Innledning.....	6
1.1 Vårt møte med fengslene.....	6
1.2 Presentasjon av tema, formål og problemstilling.....	7
1.3 Avgrensning og presisering.....	8
1.4 Kontekstualisering.....	9
1.4.1 Skandinavisk eksepsjonalisme?.....	9
1.4.2 Fengelets historiske utvikling i korte trekk.....	10
1.4.3 Retningslinjer innenfor kriminalomsorgen.....	11
1.5 Høy- og lavsikkerhetsfengsel - en beskrivelse.....	12
1.6 Oppgavens oppbygning.....	13
2. Teoretiske begrep og empirisk forskning.....	14
2.1 Begrepshistorie.....	14
2.2 ‘Dybde’.....	16
2.2.1 Fengelets rutinemessige hverdag.....	16
2.2.2 Fengslers lokalisering.....	18
2.3 ‘Vekt’.....	19
2.3.1 Fangemiljø.....	19
2.3.2 Relasjoner mellom innsatte og ansatte.....	21
2.3.3 Fengelets utforming og dets påvirkning.....	22
2.4 ‘Tetthet’.....	23
2.4.1. Moderne former for makt.....	23
2.4.2 Ansvarliggjøring.....	25
2.5 Roller og tilpasningsstrategier.....	26
3. Studiens forskningsdesign og metode.....	29
3.1 Valg av metodisk tilnærming.....	29
3.2 Intervju som metode.....	30
3.2.1 Det kvalitative intervjuet.....	30
3.2.2 utfordringer ved det kvalitative intervjuet.....	32
3.3 Datainnsamling og analyse.....	33
3.3.1 Tilgang til feltet og rekrutteringsprosess.....	33
3.3.2 Gjennomføring av intervjuene.....	34
3.3.3 Transkribering av intervjuene.....	35
3.3.4 Analysering av datamaterialet.....	36
3.3.5 Presentasjon av fengslene.....	36

3.3.6 Presentasjon av forskningsdeltakerne.....	37
3.4 Validitet, reliabilitet og generaliserbarhet	38
3.5 Etske overveielser	40
4. Hvor ‘dypt’, hvor fjernt?	44
4.1 Rutiner og tid.....	44
4.1.1 Fengselets organisering og rutiner.....	44
4.1.2 Oppfattelse av tid.....	50
4.1.3 Familiekontakt.....	53
4.2 Kontroll, overvåking og vurdering	55
4.3 Privatliv og kontroll over eget liv.....	60
5. Hvor ‘tungt’, hvor krevende?	64
5.1 Relasjoner mellom ansatte og innsatte	64
5.1.1 Respektfull fangebehandling, men et begrenset forhold	64
5.1.2 Konsekvenser og skjønn.....	68
5.1.3 Et gjensidig avhengighetsforhold.....	70
5.1.4 Fengselets ulike soner.....	72
5.2 Relasjoner mellom innsatte	73
5.2.1 Det sosiale livet i fengselet.....	73
5.2.2 Grupperinger og hierarki	79
5.3 Estetikk, natur og lyder	82
6. Hvor ‘tett’, hvor påtrengende?	87
6.1 Selvregulering	87
6.2 Rehabilitering og forberedelse på livet etter løslatelsen.....	94
7. Avsluttende diskusjon	100
8. Litteraturliste	106
Vedlegg 1 – Intervjuguide.....	113
Vedlegg 2 – Prosjektbeskrivelse	116
Vedlegg 3 – Informasjonsskriv til forskningsdeltakere.....	118
Vedlegg 4 – Samtykkeerklæring	122
Vedlegg 5 – Godkjenning fra Kriminalomsorgen.....	123
Vedlegg 6 – Godkjenning fra NSD	125

1. Innledning

1.1 Vårt møte med fengslene

En port, gjerder og tydelig skilting om at vi nå beveger oss inn på fengselets territorium. Vi føler oss usikre på hva vi skal gjøre. Vi kjører frem til porten, og snakker inn i en høyttaler. Det er kamera her. Vi blir overvåket, men kan ikke se noen. Porten åpner seg. Vi parkerer og går mot den eneste lille døren i den store muren, usikre på hva som venter oss. Ei hyggelig dame snakker til oss, og ber oss åpne døren når det lyser grønt. Vi går inn, men er fremdeles ikke inne i fengselet. Vi kommer til ei lita brakke der det tydeligvis skal utføres en sikkerhetskontroll. Konnotasjoner til en flyplass trenger seg på. Sko og jakke skal av, og vesken gjennomlyses. Mobiltelefonene låses inne i et eget skap, og vi må gå gjennom en metalldetektor. Vi har tatt med mat, drikke, pastiller og et pennal som tilfeldigvis inneholder noen skruer. Uerfarne forskerstudenter lyser lang vei. Utenom vesken med båndopptaker, penn og papir, blir alt holdt tilbake i sikkerhetskontrollen. Betjentene er hyggelige og tar alt med godt humør. “Dere får kaffe og vann der inne”, sier de og smiler. Inne på selv fengselsområdet glitrer det i den hvite snøen, og sola skinner på de ulike bygningene. Likevel klarer vi ikke unngå å legge merke til den syv meter høye muren som omringer fengselet. Vi blir møtt av smilende ansatte i resepsjonen. Her skriver vi under diverse papirer, og får utlevert trygghetsalarm og gjeste-identifikasjon. To betjenter følger oss videre inn i fengselet. Vi beveger oss hele tiden mellom låste dører. Den uvanlige måten å bevege seg på, gjør at vi føler oss litt klumsete. Vi låses inn på et møterom hvor et av intervjuene skal finne sted. Rommet er lyst og stort, kanskje for stort for et intervju? Hva venter oss nå? Døren låses opp, og inn kommer en vanlig person med en uvanlig hverdag. (Feltnotat fra høysikkerhetsfengsel).

Det er kaldt, vi står på kaia og venter på båten. Ved siden av oss står en slaktebil på tomgang. Lukten av sjø og eksos blander seg. Det står ei spent dame med kamera foran oss. Kanskje hun venter på noen som kommer fra fengselet? En liten båt med en traktor ombord legger til kai. En smilende mann kommer gående fra båten. Den spente og nå glade kvinnen tar ivrig bilder av han, før de gir hverandre en god klem. Lukten av fjøs og bondegård slår overraskende imot oss. Traktoren kjører av båten, og til vår store forskrekkelse er det en okse bak i hengeren. Slaktebilen gir plutselig mer mening. Usikre som vi er, spør vi mannskapet om dette er riktig båt til fengselet. “Ja, det er den eneste veien inn”, sier han med et glimt i øyet. Vi går inn i kahytten og setter oss ned. En fra mannskapet tilbyr oss kaffe. Snart legger båten fra kai, og flere menn kommer inn i kahytten. Noen kledd i arbeidsklær, noen kledd

vanlig. Det er umulig å se hvem som er fange, og hvem som er ansatt. Vår uvitenhet ser ut til å more mannskapet og flere ser lurt bort på oss. Turen over virker veldig lang, selv om den ikke varer lenge. Når vi legger til kai blir vi møtt av en smilende fengselsbetjent som kjører oss og andre passasjer til hovedområdet. Området ligner et lite samfunn med flere ulike bygninger og hus som ligger spredt. Her er det ingen synlige murer eller gjerder, utenom gjerdene som skal holde dyrene på beite om sommeren. Det er forbløffende hvor idyllisk fengselsområde er. Sjøutsikt, natur, frisk luft, og en følelse av frihet. Vi blir geleidet inn i vaktbygningen, hvor sikkerhetskontrollen finner sted. Denne gangen er vi forberedt. Ingen mat i vesken, ingen vannflaske eller andre ting som må tas ut. Inne leverer vi fra oss mobiltelefonen og skriver under et besøksskjema. Ingen metalldetektor, og vesker blir ikke gjennomført. Vi får heller ikke tildelt trygghetsalarm. En ansatt i hverdagsklær viser oss til et vanlig hus hvor intervjuene skal finne sted. Imot oss kommer to personer ruslende. Kan det være forskningsdeltakerne? (Feltnotat fra lavsikkerhetsfengsel).

1.2 Presentasjon av tema, formål og problemstilling

Disse feltnotatene illustrerer hvor ulike fengsler med forskjellig sikkerhetsnivå kan være. Tema for denne oppgaven er nemlig å studere innsattes soningserfaringer i et komparativt perspektiv, der vårt fokus er rettet mot innsattes opplevelser fra høy- og lavsikkerhetsfengsel. Vi vil i dette kapittelet først utdype vår motivasjon og hensikt for å studere dette emne. Videre ønsker vi å gi en beskrivelse av oppgavens formål og problemstilling, samt presisere hvordan vi avgrensner oppgavens innhold. For å aktualisere soningserfaringene vil vi avslutningsvis belyse den relevante konteksten oppgaven befinner seg i.

Våre forkunnskaper om norske fengselsforhold har vært begrenset til hvordan medier fremstiller norske fengsler som eksemplariske. I den folkelige samtalen blir livet i fengselet ofte sammenlignet med hotellopphold eller en bedre tilværelse enn på et sykehjem (se også Ugelvik, 2011a). Særlig utenlandske medier trekker frem fengsler i Norge som et prakteksemplar på hvordan fengselsvirksomheten bør være (se bl.a. Michael Moore, 2018, 67:40). Et besøk i et norsk fengsel gjennom studietiden gav oss også et lite innblikk i hva som skjer bak de låste dørene. Dette har blant annet vært med på å pirre en nysgjerrighet og interesse hos oss, og har skapt grobunn for spørsmål som vi ønsker svar på. Er de norske fengselsforholdene virkelig så gode, og hvordan opplever egentlig fangene å sone i fengsel?

Da vi begynte å lese oss opp på fengselslitteraturen fant vi mye fengselsforskning som omhandler høysikkerhetsfengsel (Crewe, 2011a; McDermott & King, 1988; Liebling & Arnold, 2012; Ugelvik, 2011b) og noe om lavsikkerhetsfengsel (Lundeberg, Mjåland & Rye, 2018; Shammas, 2014). Det er imidlertid begrenset med fengselsforskning som sammenligner de ulike sikkerhetsnivåene i norske fengsler. Vi var derfor interessert i å undersøke forholdene i lav- og høysikkerhetsfengsel, og hvordan sikkerhetsnivået påvirker fangers soningsopplevelse. Hvordan skiller soningen i lavsikkerhetsfengsel seg fra soning i anstalter med høyere sikkerhet? Ved å sammenligne sonings erfaringene vil vi prøve å klargjøre ulikheter, samt belyse eventuelle fellestrekk mellom dem.

For å beskrive hvordan fanger opplever soningen mener vi det er verdifullt og hensiktsmessig å intervju de innsatte. Det er nemlig fangene selv som best kjenner til straffens lidelser (Schaanning, 2009, s. 14). Vi ønsker å løfte frem innsattes erfaring, og la deres stemme bli hørt. Ved å snakke med de innsatte ønsker vi å få innblikk i hvordan de opplever soningshverdagen, og det er derfor fangers egne fortellinger som legger grunnlaget for vår oppgave.

Det er flere hovedområder vi ønsker å utdype i oppgaven. Hvordan påvirker sikkerhetsnivået og kontrolltiltakene fangene? Hva gjør forholdet til ansatte med hverdagsopplevelsen, og hvordan er relasjonene mellom innsatte? Et svært relevant tema vil også være hvordan større frihet i lavsikkerhetsfengselet oppleves av de innsatte. Essensen i kriminalomsorgen er å forberede fangene på et lovlydig liv etter løslatelsen (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 7). Hvordan opplever innsatte soningshverdagen som forberedende, og på hvilken måte har de ulike sikkerhetsnivåene betydning for den rehabiliterende funksjonen? På bakgrunn av dette lyder vår problemstilling slik:

Hvilken betydning har fengsels sikkerhetsnivå for innsattes sonings erfaringer?

1.3 Avgrensning og presisering

Innsattes sonings erfaringer er et stort og bredt tema. Det er derfor viktig å avgrense oppgavens innhold, slik at de aspektene som tas opp belyses på en grundig måte. Som tidligere nevnt, skal fokuset ligge på innsattes egne refleksjoner. I oppgaven har vi valgt å fokusere på domfelte fanger, da innsatte i varetekt kan ha et annet referansegrunnlag.

Innsattes domfellelse er ikke av vår interesse fordi hovedfokuset ligger i *hvordan* fangene opplever livet i fengselet. Videre har vi kun intervjuet mannlige fanger. Det ville også vært interessant å studere kvinners soningserfaringer, men på grunn av oppgavens begrensninger var det naturlig å fokusere på et kjønn. Til sammen har vi intervjuet åtte fanger, fire i et høysikkerhetsfengsel og fire i et lavsikkerhetsfengsel. På den måten mener vi at det er mulig å få frem et nyansert bilde av innsattes soningserfaringer, innenfor rammene av en masteroppgave.

For å undersøke innsattes soningserfaringer i fengsler med høy og lav sikkerhet, har vi valgt å benytte tre etablerte begreper som analytiske verktøy. På den måten rammer vi inn fangenes erfaringer, og bygger videre på tidligere forskning innenfor fengselssosiologien. Begrepene vi tar utgangspunkt i er ‘depth’, ‘weight’, og ‘tightness’ (Crewe, 2009, 2011a, 2015; Downes, 1988; King & McDermott, 1995). I oppgaven vår vil begrepsapparatet danne grunnlaget for hvordan vi både strukturerer det teoretiske rammeverket, samt våre funn og resultater. Vi mener at en slik analysestrategi vil gjøre det mer oversiktlig å få grep om fangenes soningserfaringer, samtidig som datamaterialet vil bli satt inn i en større kontekst.

1.4 Kontekstualisering

1.4.1 Skandinavisk eksepsjonalisme?

I de senere årene har de norske fengselsforholdene vært mye omtalt. Her har særlig John Pratt (2008a, 2008b) vært sentral, som også har skapt mye debatt rundt temaet. Pratt introduserer termen “Scandinavian Exceptionalism” for å beskrive den nordiske fengselskulturen. Denne skandinaviske modellen belyser han som et unntak til den øvrige vestlige fengselstrenden (Pratt & Eriksson, 2013). De sosialdemokratiske landene setter egalitære verdier som likhet og universalisme høyt, verdier som videreføres til fengselspolitikken. Han peker derfor på hvordan velferdsstaten i de nordiske landene bidrar til å legge til rette for de “gode” fengselsforholdene (Pratt, 2008a, s. 119). Pratt belyser to aspekter ved forholdene i de skandinaviske landene som er bakgrunnen for hans definisjon. For det første vises det til den lave fengselsraten. Sammenlignet med amerikanske fengsler, beskriver Pratt hvordan de nordiske landene, deriblant Norge, har betydelig lavere antall innsatte per innbygger, samtidig som tallene er mer stabile. Videre peker Pratt (2008a, s. 119-120) på de humane soningsforholdene, som gjør de skandinaviske fengslene særlig eksepsjonelle. Fengslene har færre antall innsatte (ofte under 100 innsatte per fengsel), høyere materiell standard og innsatte får i flere tilfeller sone nær sitt “hjemsted”. Pratt (2008a, s. 120-

121) belyser også hvordan atmosfæren i fengslene er mer avslappet, og relasjonene mellom betjenter og fanger bedre. Han beskriver hvordan straffen i disse landene har et hovedfokus på selve frihetsberøvelsen. Forholdene i fengselet er av den grunn veldig like samfunnet på utsiden, og innsatte har derfor på mange områder de samme rettighetene som resten av befolkningen. Pratt trekker fram hvordan innsatte i mange tilfeller har muligheten til å påvirke sin egen tilværelse, som bidrar til å skape gode soningsforhold.

Pratt har i senere tid videreutviklet sin tese i samarbeid med Eriksson (Pratt & Eriksson, 2013). Pratts uttalelser har skapt mye debatt på feltet og flere peker på svakheter i analysene hans (Lundeberg et al., 2018; Mathiesen, 2012; Shamma, 2014; Ugelvik & Dullum, 2012). Det pekes blant annet på utfordringer ved å forske på de nordiske fengslene med øyner utenifra, slik Pratt gjør (Mathiesen, 2012, s. 13-14). Utenlandske forskere vil på grunn av deres bakgrunn og kulturelle kontekst ha et annet bilde av fengselsvirkeligheten (Smith & Ugelvik, 2017, s. 6). Det trekkes også fram mangler ved å ta utgangspunkt i fengselsraten som et eksepsjonelt trekk (Ugelvik & Dullum, 2012, s. 4-5). Pratt (2008a) viser i stor grad til fengselsrater og straffnivå som utgangspunkt for sine antakelser. Dette vil være et makroorientert perspektiv som derfor ikke tar høyde for innsattes egen soningsopplevelse (Lundeberg et al., 2018, s. 215-216). Et hovedtrekk i kritikken rettet mot Pratt (2008a) går på hans misvisende fremstilling av de nordiske landene som ikke får fram de undertrykkende og begrensende forholdene som fanger også møter i fengselet. Hvorvidt hans tese har hold eller må forkastes er ikke opp til oss å bestemme, men vi ønsker med denne oppgaven å gi et lite bidrag til diskusjonen. Vi vil belyse forhold i norske fengsler fra et mikroperspektiv, hvor fangers opplevelser og refleksjoner står i fokus. Ved å sammenligne høy- og lavsikkerhetsfengsler håper vi å få frem et mer nyansert og helhetlig bilde av soningserfaringer i norsk kriminalomsorg.

1.4.2 Fengselets historiske utvikling i korte trekk

Det skandinaviske fengselssystemets humane fokus har på mange måter ikke en selvsagt plass hvis vi ser bakover i historien (Smith & Ugelvik, 2017). På slutten av 1700-tallet så utenlandske forskere på skandinaviske fengselsforhold med avsky og forskrekkelse. Materielle forhold var svært dårlige, samtidig som de manglende humane forholdene fikk sterk kritikk. Skandinaviske fengsler var ikke moderne eller humane, og "straff" var hovedfokus i soningen (Smith & Ugelvik, 2017, s. 10-11). Utviklingen av velferdsstaten etter andre verdenskrig har vært med på å påvirke kriminalomsorgen (Esping-Andersen &

Korpi, 1986, s. 39). Fokuset på inkludering og universelle rettigheter har blant annet ført til at de skandinaviske landenes fengsler har utviklet seg i en litt annen retning enn i anglosaksiske land (Pratt & Eriksson, 2013). Selv om den skandinaviske fengselsmodellen blir fremhevet som et forbilde til etterfølgelse, har det derimot ikke kommet gratis. Kampen for innsattes rettigheter og fengselsreformer ble møtt med både kritikk og motstand på 1980-90-tallet (Mathiesen, 2012, s. 16-17). Resultatet har likevel ført til et skifte i fokus fra straff alene, til fokus på rehabilitering gjennom en mykere tilbakeføring til samfunnet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 9). Som et ledd i en mykere overgang ligger også fokuset på soning med lavere sikkerhet, samt rehabilitering og progresjon i soningen (Justis- og beredskapsdepartementet, 2014, s. 32-33). Pratt (2008a) belyser særlig de små lavsikkerhetsfengslene som svært eksepsjonelle. Paradoksalt nok, utvikler den norske fengselspolitikken seg i retning mot nedleggelse av nettopp disse små og lokale fengslene (Johnsen & Granheim, 2012, s. 211).

1.4.3 Retningslinjer innenfor kriminalomsorgen

Straffens formål har ulike funksjoner (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 19). Hovedfokuset er at straffen skal trygge samfunnet, virke avskrekkende og hindre tilbakefall til ny kriminalitet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 7). For å forhindre tilbakefall er et godt rehabiliteringstilbud viktig. Hovedmålene for kriminalomsorgen er både av sikkerhetsmessig art, samtidig som det innebærer en rehabiliterende del. Det er vanskelig å opprettholde sikkerheten i samfunnet uten at innsatte blir rehabilitert. Samtidig krever det god sikkerhet for å kunne tilby et godt rehabiliteringsopplegg for domfelte (Justis- og beredskapsdepartementet, 2014, s. 32-33).

Kriminalomsorgen peker på tre ulike prinsipper og retningslinjer for hvordan straffen skal gjennomføres: rettighetsprinsippet, normalitetsprinsippet og prinsippet om progresjon (Justis- og beredskapsdepartementet, 2014, s. 32-33). Rettighetsprinsippet innebærer at straffen kun skal være en frihetsberøvelse, og innsatte skal ha samme rettigheter som andre samfunnsborgere. Utenom frihetsberøvelsen skal normalitetsprinsippet og progresjonsprinsippet være med på å minske faren for gjentagende kriminalitet. Normalitetsprinsippet innebærer at domfelte skal opprettholde et mest mulig normalt liv, innenfor fengselets rammer. Straffegjennomføringen skal være så lik samfunnet som mulig, og den skal ikke være mer belastende enn nødvendig. Dette vil si at aktivitetstilbud av ulike slag skal bidra til å opprettholde en tilværelse som likner på livet utenfor fengselet.

Progresjonsprinsippet skal bidra til en mykere overgang til livet utenfor gjennom økende grad av frihet i soningen. Et mål er at innsatte ikke skal sone på et høyere sikkerhetsnivå enn det som er nødvendig. Tilbakeføringen til samfunnet skal hele tiden ha et rehabiliterende fokus. Ulike aktivitetstilbud i fengsel som arbeid, utdanningsmuligheter og rusmestring er avgjørende for hvordan domfelte klarer seg etter endt soning. Andre former for aktivitetstilbud er kulturtilbud, fritidsaktiviteter og motivasjonsarbeid. Innholdet i soningen skal være hensiktsmessig, og straffegjennomføringen skal bygge på de fem pilarene: trygghet for samfunnet, et humanistisk menneskesyn, rettsikkerhet, prinsippet om at når endt soningen er over så har en gjort opp for seg, og normalitetsprinsippet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 9).

1.5 Høy- og lavsikkerhetsfengsel - en beskrivelse

På bakgrunn av prinsippet om progresjon er det er vanlig skille mellom høy- og lavsikkerhetsfengsler i Norge (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 10). I Norge er 60% av fengselsplassene i fengsler med høyere sikkerhet (Kriminalomsorgen, 2018). Høysikkerhetsfengsel skiller seg fra lavsikkerhetsfengsel ved at det er synlige høye murer eller gjerder rundt fengselet. Alle dører er låst, og innsatte må som regel følges til de ulike aktivitetene i fengselet. Aktivitetene skal inkludere fritidsaktiviteter, fellesskap og arbeidstrening, så langt det lar seg gjøre. Overvåkingen i anstalter med høyere sikkerhet er omfattende, og innsatte er i tillegg innelåst på cellen store deler av døgnet.

I et lavsikkerhetsfengsel har innsatte større bevegelsesfriheten (Kriminalomsorgen, 2018). Fangene må oppholde seg innenfor et avgrenset område, og de fysiske kontroll- og sikkerhetstiltakene er betraktelig færre sammenlignet med et høysikkerhetsfengsel. En anstalt med lavere sikkerhet er med på å bidra til at normalitetsprinsippet ivaretas, der soningen skal ligne mest mulig på storsamfunnet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 9-10). Innsatte må ta større ansvar for eget liv og strukturering av egen hverdagen. Den økende graden av frihet i lavsikkerhetsfengsel skal være med på å gjøre overgangen til livet etter løslatelsen mykere. Innsatte skal ta mer ansvar for eget liv jo lengre ut i soningen de er, og en slik progresjonen er lettere å tilrettelegge for i et lavsikkerhetsfengsel (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 126).

1.6 Oppgavens oppbygning

Kontrastene mellom høy- og lavsikkerhetsfengsler er store, i alle fall slik det er beskrevet i offisielle dokumenter (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007; Justis- og beredskapsdepartementet, 2014). I analysen som følger skal vi derfor undersøke hvordan fangene opplever å sone i fengsler med ulikt sikkerhetsnivå. I neste kapittel ønsker vi å utdype de analytiske verktøyene vi bruker for å forstå innsattes soningserfaringer, og vi vil med utgangspunkt i disse begrepene belyse relevant fengselsforskning. I kapittel tre tar vi for oss metoden vi har benyttet oss av for å samle inn datamaterialet. Her kommer vi til å beskrive metodologiske betraktninger og valg vi har tatt gjennom prosessen. De resterende kapitlene er en analyse og diskusjon av vårt materiale. Vi deler opp analysen i tre ulike kapitler, hvor hvert kapittel tar utgangspunkt i et av begrepene. Funnene vil bli presentert i form av sitater, og vi diskuterer gjennomgående resultatene med utgangspunkt i begrepene og den empiriske forskningslitteraturen. Kapittel fire tar for seg funn relatert til begrepet 'dybde'. Her belyses blant annet fangers rutinemessige hverdag, fengslenes kontrolltiltak og opplevelse av privatliv. I kapittel fem, 'vekt', er hovedfokuset på de relasjonelle forholdene i fengselet, men vi vil også kort utdype hvordan innsatte påvirkes av fengselets utforming. I det sjette og siste analysekapittelet, 'tetthet', beskriver vi hvordan fangene opplever kontrolltiltakene på en innskrenkende måte, og hvordan innsatte oppfatter straffens rehabiliterende funksjon. Til slutt, i kapittel syv, oppsummerer vi kort de tydeligste forskjellene i fangers soningserfaringer med utgangspunkt i anstaltenes ulike sikkerhetsnivå. Vi ønsker også å vise til begrepenes begrensninger, samtidig som vi avslutningsvis retter fokus på denne oppgavens styrker og svakheter.

2. Teoretiske begrep og empirisk forskning

I dette kapittelet vil vi gjøre rede for det teoretiske begrepsapparatet og den empiriske forskningen som ligger til grunn for oppgaven. For å kunne sammenligne fangers sonings erfaringer i høy- og lavsikkerhetsfengsler i Norge, har vi valgt å ta utgangspunkt i tre etablerte begreper. Begrepene er analytiske verktøy som benyttes for å undersøke ulike aspekter ved soningsopplevelser. Videre legger disse begrepene grunnlaget for hvordan vi operasjonaliserer og presenterer tidligere fengselsforskning. Dette har vi gjort for å tydeliggjøre hvordan litteraturen kan sees i sammenheng med begrepsapparatet. En slik organisering rundt begrepene mener vi også er hensiktsmessig for å sammenligne den empiriske forskningen med våre resultater. Vi vil først presentere bakgrunnen for utviklingen av begrepene, for så å beskrive deres meningsinnhold. Deretter belyses forskning som vi mener er relevant for å drøfte innsattes sonings erfaringer. Avslutningsvis skal vi kort trekke frem aktuell litteratur som ikke går direkte inn under begrepsapparatet, men som er sentral i forklaringen av innsattes soningsopplevelser.

2.1 Begrepshistorie

Begrepene vi benytter oss av er blant annet utviklet av den britiske kriminologen Ben Crewe (2011a, 2015), men har også blitt diskutert og brukt av andre (Downes, 1988; King & McDermott, 1995; Ugelvik & Damsa, 2018). Crewe (2015, s. 60) beskriver hvordan en slik konseptualisering er med på å rette fokus og beskrive bakenforliggende mønstre i innsattes sonings erfaringer. Begrepene skaper et møtested for å sammenlikne ulike fengselskulturer, og gir et mer helhetlig bilde av innsattes soningsopplevelser. I vårt prosjekt tar vi utgangspunkt i tre av begrepene Crewe (2011a, 2015) presenterer, nemlig 'depth', 'weight' og 'tightness'.

David Downes (1988) var en av de tidligste til å bruke begrepet 'depth'. Downes (1988, s. 165) var kritisk til hvordan komparativ forskning forklarte innsattes soningsopplevelse ved å fokusere på lengden i fangers dom. Han beskrev at dommens lengde ikke alene forklarer *hvordan* hverdagen i fengselet oppleves. Innenfor begrepet 'depth' ble det derfor snarere lagt vekt på materielle og relasjonelle forhold, rettigheter og privilegier, og andre elementer som vil påvirke livskvaliteten til fanger (Downes, 1988, s. 166).

Roy D. King og Kathleen McDermott (1995, s. 89) viser til hvordan ordet 'depth' har vært et godt begrep for soningsopplevelsen, og at det i flere tilfeller samsvarer med innsattes egen beskrivelse av å være fange. Følelsen ble sammenliknet med å være 'dypt begravd' i

systemet, der friheten nesten virker utilgjengelig. En slik følelse av å være ‘dyp’ vil være særlig fremtredende i et høysikkerhetsfengsel, på grunn av økt kontroll og sikkerhetstiltak (Crewe, 2015, s. 54-55; King & McDermott, 1995, s. 90). Selvbestemmelse og frihet er mer begrenset i et fengsel med høy sikkerhet og gir da en mer generell følelse av å være “fanget”. Likevel kan følelsen av å være ‘begravd’ også være påtrengende i fengsler av lavere sikkerhet (Crewe, 2015, s. 54-55). Begrepet ‘depth’ kan derfor forstås gjennom opplevelsen av *avstanden mellom fengselslivet og friheten*, der dette både kan ha en metaforisk betydning, så vel som en ren bokstavelig forståelse (Crewe, 2015, s. 54).

Som en videreføring av Downes (1988) sin beskrivelse av begrepet ‘depth’, har King og McDermott (1995) brukt deler av innholdet til å skille ut et nytt begrep, nemlig ‘weight’. I dette begrepet vises det til hvordan fengselsopplevelsen kan være en byrde for de innsatte, der følelsen beskrives gjennom *vekt på skuldrene* (King & McDermott, 1995, s. 89). Faktorer som fengselets utforming, relasjoner til ansatte og andre innsatte, samt følelsen av trygghet ligger i dette begrepet, og kan bidra i opplevelsen av en ‘tyngre’ eller ‘lettere’ hverdag (Crewe, 2015, s. 56-57). King og McDermott (1995, s. 224) viser også til hvordan følelsen av å være med på meningsfulle aktiviteter vil påvirke soningsopplevelsen og dermed også opplevelsen av ‘weight’.

Det siste begrepet ‘tightness’ tar for seg andre aspekter av soningsopplevelsen, som Crewe (2011a, 2015) hevder ikke passer innenfor de tidligere nevnte begrepene. Som blant annet McDermott og King (1988, s. 373) og Crewe (2011a, s. 524) beskriver, har det skjedd et skifte i maktutøvelse. Betjenter bruker i mindre grad fysisk makt som middel for kontroll, og benytter i stedet journalføring og rapportering for å kontrollere fangene. Med andre ord er fokuset flyttet fra fysisk makt til et psykologisk spill hvor innsatte stadig må vurdere hva som er “riktig” atferd og hva som kan bli notert. ‘Tightness’ beskriver en maktform hvor innsatte må ta ansvar for å regulere egen atferd i samsvar med systemets forventninger (Crewe, 2015, s. 58). Selv om dette vil bli kategorisert som en ‘mykere’ form for makt, kan det likevel oppleves svært krevende for de innsatte (Crewe, 2015; Shamma, 2014). ‘Tightness’ kan derfor forstås som *en sekk med sand som former seg rundt kroppen, og begrenser handlingsfriheten innenfor de gitte rammene* (fritt oversatt fra Crewe, 2011a, s. 524)

Disse begrepene er adskilte kategorier, som i en virkelig kontekst vil overlape og gli inn i hverandre. Det er likevel hensiktsmessig å skille dem fra hverandre analytisk, siden de får

frem ulike aspekter ved soningen. Videre ønsker vi å bruke norske betegnelser på begrepene, altså ‘dybde’, ‘vekt’ og ‘tetthet’.

2.2 ‘Dybde’

2.2.1 Fengselets rutinemessige hverdag

‘Dybdebegrepet’, slik det er beskrevet av blant annet Downes (1988), King og McDermott (1995) og Crewe (2011a, 2015), handler om hvor avskåret fanger føler seg fra verden utenfor og hvor ‘begravet’ innsatte opplever å være i fengselssystemet. Vi skal nå se nærmere på temaer som kan være med på å forklare denne følelsen, og vi vil derfor vise til forskning som blant annet tar for seg innsattes opplevelse av rutiner, tid, familiekontakt, samt fengselets lokalisering. Fengslingen påfører innsatte begrensninger som ikke eksisterer i storsamfunnet. Sykes (1958, s. 63-78) hevder at disse begrensningene blant annet består av en sterkt innskrenket autonomi og selvbestemmelsesrett, tap av frihet, fravær av trygghet og liten tilgang til varer og tjenester. Ifølge Crewe (2015, s. 54-55) er et høysikkerhetsfengsel definert som en ‘dypere’ soning fordi innsatte blir fratatt større frihet. Hva sier tidligere forskning om det å sone ‘dypt’, og hvordan oppleves det å sone mer ‘grunt’?

En stor del av fengselsopplevelsen forklares ut ifra hvordan fengselshverdagen er strukturert. Innsattes hverdag er preget av tydelige rammer, der strenge rutiner og tidsskjemaer må bli fulgt (Ugelvik, 2011b). Fanger har begrenset påvirkning på hverdagens gang, og må innrette seg etter institusjonens praksis. Dette beskriver Jacobsen (2018) i sin studie av norske høy- og lavsikkerhetsfengsler. Samtidig som innsatte opplever begrensningen som et frustrasjonsmoment, vises det på den andre siden til at rammene er med på å skape forutsigbarhet i fangenes hverdag (Jacobsen, 2018, s. 63). Den rutinemessige hverdagen i høysikkerhetsfengselet skiller seg fra hvordan hverdagen i anstalten med lavere sikkerhet utfolder seg (Shammas, 2012, 2014). Soningen i lavsikkerhetsfengselet vil i større grad tilsvare et fritt liv, som teoretisk sett kan ansees for å være ‘nærmere overflaten’. Selv om soning i anstalter med lavere sikkerhet ikke er en like ‘dyp’ soning, viser Shammas (2012) i sin studie hvordan innsattes møte med et lavsikkerhetsfengsel likevel kan oppleves utfordrende. Forventingene fanger har til hverdagen i lavsikkerhetsfengselet blir ikke alltid innfridd, selv om hverdagen er mer normalisert og gir en større frihetsfølelse (Shammas, 2014, s. 113-114). Det faktum at innsatt ikke er frie mennesker blir derfor desto mer påtrengende fordi friheten er så nærme, men fangene samtidig ikke er en del av den.

Et annet element som inngår i soningen er arbeids- og utdanningstilbud som skal utgjøre en stor del av fangers rutinemessige hverdag (Justis- og beredskapsdepartementet, 2014, s. 33). Vi ønsker derfor å belyse dette under soningens 'dybde'. I storsamfunnet er arbeid sentralt, og kan representerer at man er en bidragsyter og del av et større fellesskap. Dette kan bidra til at fanger føler seg mindre 'begravet' i systemet. Likevel er det viktig å kommentere at temaet også er relevant i opplevelsen av soningens 'vekt', fordi utdanning og jobb kan gjøre soningen 'lettere' eller 'tyngre' å komme gjennom.

Arbeid skaper rutiner i hverdagen, og kan i tillegg føre til at fanger opplever å gjøre noe meningsfylt (Mathiesen, 2012, s. 19). Dette viser Mathiesen (2012, s. 19) til, og påpeker at arbeidsoppgaver som virker meningsløse og demotiverende ikke nødvendigvis er med på å gjøre soningen enklere å håndtere. Det rettes fokus på hvilken type arbeid som utføres, og Mathiesen belyser at meningsinnholdet er viktigere enn det faktum at fanger har en jobb å gå til. Samme aspekt fremheves i studien gjort av Lundeberg, Mjåland og Rye (2018). Innsatte ved et norsk lavsikkerhetsfengsel viser at arbeid som er i tilknytning til anstaltens interne oppgaver, som vaskeri, kjøkkentjeneste og renhold, kan oppfattes som mindre givende, blant annet fordi det ikke vil øke sannsynligheten for relevant arbeid i storsamfunnet (Lundeberg et al., 2018, s. 225). I tillegg viser Lundeberg (2017) til hvordan fanger mener at arbeidsrettede tiltak er den viktigste faktoren for å forhindre tilbakefall, samt mestre livet etter løslatelsen (Lundeberg, 2017, s. 256). I den sammenheng kan man også rette et kritisk blikk på tilrettelegging av utdanningstilbud i fengselet. Selv om innsatte har aktivitetsplikt viser Fjeldberg (2011) til at fanger som ønsker å ta høyere utdanning opplever motstand når det kommer til å gjennomføre utdanningen. Koordinering av tilbudet eller innsattes atferd vil være ulike elementer som kan frata fanger utdanningsmuligheten, og kan motvirke den rehabiliterende hensikten. Fjeldberg (2011) beskriver at det er viktig at innsatte har en meningsfylt hverdag, og tar del i noe som kan knytte livet innenfor murene sammen med livet utenfor. Man kan tenke seg at arbeid og utdanning, som er en stor del av livet i storsamfunnet, vil bidra til å gjøre soning mindre 'dyp'. Samtidig vil ikke arbeid i seg selv gjøre soningen mer håndterbar, men aktivitetstilbudene må snarere oppleves som meningsfullt og relevant.

Et relevant tema i forbindelse med soningens 'dybde', vil være oppfattelsen av tid i fengselet. Crewe, Hulley og Wright (2017) har i sin studie av engelske fengsler undersøkt hvordan fanger opplever tiden. De viser at inntrykket av tiden er annerledes i begynnelsen enn utover i soningen. Fra starten av kan tidsaspektet bli overveldende, og Crewe med flere påpeker at

innsatte prøver å ikke tenke på hvor lenge de skal sone (Crewe, Hulley & Wright, 2017, s. 528). På den måten unngår de at soningen føles ‘dypere’. I studien kommer det frem at fanger som allerede har sonet en del av straffen opplever tiden mer flytende. Ved å fokusere på ulike aktiviteter kan tiden føles mer meningsfylt, samtidig som dagene etter hvert glir over i hverandre. Et lignende aspekt belyses i Flanagan (1980) sin studie av langtidssonere i amerikanske og engelske fengsler. Fangene beskriver livet i fengselet som å være i et “vakuum” hvor tiden står stille (Flanagan, 1980, s.151). Følelsen av å være avskåret fra samfunnet blir mer påtrengende når innsatte observerer hvordan livet utenfor murene fortsetter, der samfunnsmessige forandringer finner sted. Fangene i studien uttrykker at det virker skummelt å ta del i storsamfunnet etter løslatelsen. Samfunnsmessige forandringer, samt at de betrakter på avstand hvordan familie og venner lever videre, blir en kontrast til livet i fengselet. Verden utenfor kan dermed virke fjernere, og følelsen av å sone ‘dypt’ blir mer påtrengende. Crewe med flere (2017, s. 525) viser i deres studie hvordan innsatte derfor fokuserer på å skape sin egen verden i fengselet. Fanger beskriver at de har minimalt med kontroll på livet i fengselet, hvor det eneste de kan kontrollere er egen atferd (Crewe et al., 2017, s. 532-533). Ved å ta kontroll over små ting i fengselshverdagen oppleves tiden mer meningsfull, samtidig som soningen får en hensikt. Rutinene i hverdagen er bestemmende over de innsatte, men fanger som gir rutinene meningsinnhold uttrykker at en sterkt strukturert soningshverdag kan brukes til deres fordel (Crewe et al., 2017, s. 537). Dette kan kobles til ‘dybdebegrepet’, hvor det å sone ‘dypt’ ved en sterkt rutinebasert hverdag, kan oppleves enklere. Det kommer også frem i studien at langtidsdømte innsatte, som har sonet store deler av straffen, har lettere for å finne mening i hverdagen og opplever tiden mindre belastende sammenlignet med uerfarne fanger (Crewe et al., 2017, s. 521). For de fangene som har godtatt straffen og forsont seg med den kriminelle handlingen, kan tiden oppleves annerledes. I stedet for å kjempe mot tilværelsen i fengselet, prøver innsatte å innrette seg etter rutinene, samt se fremover og finne mening i fengselshverdagen (Crewe et al., 2017, s. 523).

2.2.2 Fengslers lokalisering

Andre faktorer som vil være med å påvirke følelsen av å sone ‘dypt’ er den fysiske avstanden fra samfunnet og familien. Har fengselet en sentral beliggenhet og tilgang til samfunnet rundt, vil innsatte oppleve seg mindre avskåret fra friheten (Lundeberg et al., 2018, s. 223-224). Dette peker Lundeberg med flere (2018) på.

“Åpenheten til omverdenen i aktivitetsfremmende og brobyggende omgivelser kan dermed motvirke stigma og at en degraderende moralsk karriere i forbindelse med fengselsopphold kan utvikle seg.” (Lundeberg et al., 2018, s. 224-225).

Hvordan fengslers lokalisering har betydning for fangers soningsopplevelse belyser også Johnsen og Granheim (2012) i sin studie av norske høysikkerhetsfengsler. En mer urban lokalisering av fengsler hvor kontakt med familie og venner er mer tilgjengelig, vil øke sjansen for en bedre hverdagsopplevelse for innsatte (Johnsen & Granheim, 2012, s. 208). De peker på at dette også vil gjøre overgangen fra soningen til livet etterpå enklere (Johnsen & Granheim, 2012, s. 211). Kontakten til samfunnet utenfor vil da virker nærmere og mer integrert i hverdagen. Videre vil også avstanden til familie og venner være en faktor som preger fangers hverdagsopplevelse. Dette beskriver Ugelvik og Damsa (2018) i deres studie av et norsk høysikkerhetsfengsel med kun utenlandske innsatte. Fangene ved dette fengselet viser stor fortvilelse på grunn av avstanden, og føler seg i tillegg særlig avskåret fra storsamfunnet (Ugelvik & Damsa, 2018, s. 1033-1034). Flere innsatte i studien beskriver at de snarere ønsker å sone i nærhet til familie og venner, selv om det vil resultere i dårligere materielle soningsforhold. Utenlandske fanger uten oppholdstillatelse kan i tillegg føle på en større usikkerhet med tanke på fremtiden, som igjen påvirker hvor langt unna friheten man kan føle seg. Videre peker Ugelvik og Damsa (2018) på et behov for å skille ‘dybdebegrepet’ i to retninger. Den første ‘dybdefølelsen’ gjelder avstanden fra selve samfunnet og forbindes med frihet. Den andre ‘dybdefølelsen’ knyttes derimot til selve livet, og er relatert til avstanden til familie og venner. Kontakt med familie og venner kan både oppleves som en støtte i soningen, men samtidig peker mange fanger i studien til Flanagan (1980) på at kontakten også fører til at soningen oppleves vanskeligere. Innsatte beskriver hvordan de ikke vil være til belastning for familien, og at kontakten er en påminnelse om at de ikke er en del av den “naturlige” familiehverdagen (Flanagan, 1980, s. 154-155). Dette illustrerer kompleksiteten som finnes i det analytiske begrepet ‘dybde’.

2.3 ‘Vekt’

2.3.1 Fangemiljø

Fengselsforskningen har i lang tid vært opptatt av de sosiale relasjonene i fengselet (Liebling & Arnold, 2012, s. 414). Hvordan tilpasser fanger seg det sosiale miljøet? Og hvordan utspiller gruppesammensetningen seg? I en studie gjort av Liebling og Arnold (2012) pekes

det på hvordan det sosiale samspillet blant innsatte i høysikkerhetsfengsel har et overfladisk preg, der fanger har en grunnleggende mistillit til hverandre (Liebling & Arnold, 2012, s. 416-422). Studien gjort av et britisk høysikkerhetsfengsel, beskriver hvordan relasjoner mellom innsatte har begrensninger fordi forholdet er påtvunget. Relasjonene oppleves lite genuine, og fangene har mistillit til hverandre. Liebling og Arnold beskriver at fangene på den ene siden har et instrumentelt og praktisk forhold, og på den andre siden en mer anstrengt relasjon. Flere fanger velger å knytte seg til en større gruppe som ansees for å ha makt i fengselet. De ulike aspektene ved å inngå allianser foregår i en konstant kalkulert overveielse. Relasjoner kan føre til en tryggere fengselshverdag, men kan samtidig forhindre progresjon i soningen.

Ugelvik (2011b) viser i sin studie av et norsk høysikkerhetsfengsel hvordan også ulik tilhørighet skaper samhold. For eksempel har fanger med felles språk større tilknytning til hverandre. Gruppering basert på nasjonalitet danner fellesskap, men gir også grobunn for maktkamp og hierarki mellom ulike grupper (Ugelvik, 2011b, s.145-147; Shammas, 2012, s. 67-68). Det er likevel noen innsatte som støtes ut av det sosiale samspillet, og innsattes syn på hverandre har betydning for tilhørigheten. Ugelvik (2011b) beskriver hvordan “svake” fanger kan miste respekten hos andre innsatte. Fanger som blir definert som svake kan eksempelvis være rusmisbrukere eller innsatte som ikke “takler” soningen. De som opplever soningen svært belastende, har større sannsynlighet for å havne i en depressiv tilstand, der all mandighet, selvstendighet og evnen til å holde ut forsvinner (Ugelvik, 2011b, s. 152-153). Også fanger som har brutt grunnleggende moralkoder støtes ut av gruppen (Ugelvik, 2011b, s. 151). Ugelvik viser videre til hvordan uerfarne innsatte kan lage mye “støy” i fengselshverdagen. Fanger beskriver hvordan disse “umodne” innsatte høylytt uttrykker frustrasjon og prøve å “tøffe” seg. Erfarne fanger som beholder roen og ikke viser ukontrollerte følelser eller usikkerhet har derfor større respekt i gruppen (Ugelvik, 2011b, s. 157). Ugelvik påpeker at fanger bruker ulike teknikker for å distansere seg fra andre innsatte i fengselet. På den måten definerer de seg selv med andre verdier og holdninger i forhold til svake og umodne fanger. Likevel definerer innsatte seg selv som en enhetlig gruppe hvor ansatte er motstanderen. På denne måten dempes de interne forskjellene innad i fangesammensetningen. Dette viser hvor komplisert relasjoner mellom innsatte i fengselet kan være, og det sosiale miljøet mellom fanger ha stor betydning for hvor ‘tung’ eller ‘lett’ soningen oppleves.

2.3.2 Relasjoner mellom innsatte og ansatte

Relasjoner mellom ansatte og innsatte er av stor betydning når det kommer til innsattes soningsopplevelse (Liebling & Arnold, 2004). Liebling med Arnold (2004) viser i sin omfattende studie gjort av engelske fengsler, at et viktig aspekt for et godt forhold mellom ansatte og innsatte er respekt, tillit, støtte og en medmenneskelig behandling. Slike humane verdier er sentrale for innsatte, og har stor betydning for soningsopplevelsen (Liebling & Arnold, 2004, s. 205-259). Selv om de fysiske forholdene og fengselet utforming påvirker innsatte, har ansattes oppførsel en sterkere innvirkning på hvordan fanger trives i hverdagen (Crewe, Liebling & Hulley, 2011, s. 111). Betjenter som ser fangene som mennesker, og utfører arbeidet på en positiv måte, gjør hverdagsopplevelsen til innsatte 'lettere' (Ugelvik, 2011b). Ugelvik viser hvordan fanger beskriver at ansatte sjeldent bryr seg, har empati eller godt humør. De betjentene som derimot innehar disse kvalitetene verdsettes sterkt av innsatte. Samtidig blir ansatte som har fokus på sikkerhet, orden og effektivitet foretrukket av fangene, fordi det skaper forutsigbarhet og trygghet i hverdagen. I tillegg beskriver Ugelvik (2011b, s. 138-140) hvordan det er forskjell på betjenter. De innsatte i studien uttrykker at ekstrabetjentene eller sommervikarer er lite fleksible, og usikkerheten hos uerfarne betjenter fører til et markeringsbehov. Dette kan skape spenning mellom partene. I et høysikkerhetsfengsel råder et definitivt skille mellom innsatte og ansatte (Ugelvik, 2011b, s. 133-134). Selv om partene har daglig kontakt, felles interesser og til tider et vennskapelig forhold, vil det alltid være en forskjell mellom det å være fange og det å være betjent. Dette peker også Goffman (1967) på. En total institusjon vil alltid ha et tydelig skille mellom de som bor på institusjonen og de som arbeider der (Goffman, 1967, s. 13-14). Vanligvis arbeider man et sted, og går hjem for å "hvile" et annet sted. Man forholder seg til flere ulike instanser og involverer seg i ulike sosiale grupper. Dette vil være tilfellet for ansatte, som også er sosialt integrert i omverdenen, mens det ikke er slik for de innsatte i institusjonen.

Selv om også et lavsikkerhetsfengsel vil ha flere likhetstrekk med et høysikkerhetsfengsel (Jacobsen, 2018, s. 60), viser studier gjort av norske lavsikkerhetsfengsler til at det råder et mer dempet asymmetrisk maktforhold mellom ansatte og innsatte (Lundeberg et al., 2018; Shammas, 2012). Lundeberg med flere (2018, s. 229) peker på hvordan miljøet og atmosfæren ikke bærer preg av et tydelig maktskille. Betjenter opptrer i en uformell tone, og er ikke uniformert. Fengselet er opptatt av et sosialt miljø med høy grad av tillit, og innsatte i studien belyser hvordan den gode relasjonen mellom dem og betjenter er særlig relevant for

den positive soningsopplevelsen. En slik soningstilværelse vil være med på å gjøre hverdagen 'lettere' for de innsatte.

2.3.3 Fengselets utforming og dets påvirkning

Ulike soner eller steder i fengselet åpner opp for at innsatte får vise andre sider av seg selv (Crewe, Warr, Bennett & Smith, 2013). Områders utforming og formål vil være betydningsfullt for hvordan fanger opptrer, men også for deres følelse og velvære. Dette aspektet er sentralt i beskrivelsen av soningens 'vekt', fordi sonene påvirker de relasjonelle forholdene i fengselet, og åpner opp for en mer naturlig relasjon. På den andre siden vil det i tillegg være relevant å belyse hvordan det også virker inn på soningens 'dybde', da ulike områder i fengselet kan oppleves mer eller mindre fjernt fra livet utenfor murene.

Rom som har mindre "fengselsliknende" preg tillater at innsatte viser andre type følelser (Crewe et al., 2013, s. 56). Dette påpeker Crewe med flere (2013) i deres studie gjort av engelske fengsler. Kulturen i mannsdominerte fengsler kan bli betraktet som "tøff", der mange av de innsatte har et såkalt "macho-image" (Crewe et al., 2013, s. 61-62). Fanger viser liten grad av følelser eller emosjonelle sider, og har i motsetning en mer voldsom og maskulin opptreden. Fasaden blir beskrevet som et skjold eller kompensasjon for å unngå å bli misbrukt av andre innsatte. Fanger unnlater bevisst å uttrykke følelser som redsel eller sårbarhet for å ikke bli latterliggjort eller betraktet som ynkelig. Samtidig kan ulike områder i fengselet ha en nedtonende effekt på denne kulturen (Crewe et al., 2013, s. 67-68). Crewe med flere belyser hvordan det i klasserom, kapell og besøksrom gjelder andre normer. Innsatte er her mer generøse og vennlig med hverandre. Disse sonene påvirker også hvordan ansatte snakker til innsatte. I stedet for å gi fangene upersonlige betegnelser, blir innsatte referert til med fornavn og betraktet som individer (Crewe et al., 2013, s. 69). Betjentene viser en mer human og sympatisk side, og maktskillet mellom ansatt og innsatt blir for en kort periode visket bort. Dette står i kontrast til kulturen som fremtrer i fengselets fellesarealer (Crewe et al., 2013, s. 65-66). Innsatte påpeker hvordan man her føler seg særlig "sett" og derfor ikke uttrykker emosjonelle sider. Det beskrives en form for selvregulering for å på best mulig måte fungere i det sosiale samspillet (Crewe et al., 2013, s. 62). McDermott og King (1988) beskriver også en type rollespill i fengselet. For å unngå å bli betraktet som en "svak" fange bygger man opp en fasade som utstråler sterk maskulinitet (McDermott & King, 1988, s. 364-365). Selv om innsatte benekter å ha etablert vennskap med andre fanger, viser Crewe med flere (2013) til beskrivelser av innsattes hverdag som tilsier noe annet. Det trekkes frem hvordan fanger

ønsker hverandre god natt og vekker hverandre med en kopp te, som viser en form for vennskapelige relasjoner (Crewe et al., 2013, 67). Dette illustrerer en svært kompleks følelsesmessig situasjon i fengselet.

Studien belyser videre at cellen også kan være et sted hvor fanger klarer å slappe av eller få utløp for indre tanker og følelser (Crewe et al., 2013, s. 65). Cellen kan være det mest private rommet for innsatte. Man blir her ikke observert av andre, og trenger derfor ikke tenke på hvordan man opptrer. Her er det relevant å trekke frem Goffmans (1959) teori om “frontstage” og “backstage”. På scenen inntar individer ulike roller og velger hvordan de skal fremstå for andre. Dette står i motsetning til hvordan mennesker oppfører seg backstage. Bak kulissene er individer frigjort fra de normene som råder i det sosiale felleskapet der man blir observert av et publikum. Dette peker også Ugelvik (2011b) på, og beskriver at fengselscellen er stedet hvor fangene kan oppføre seg annerledes, slappe mer av og la kroppen hvile. Behovet for å fremstå på en bestemt måte er derfor redusert inne i cellen (Ugelvik, 2011b, s. 164-165).

Avslutningsvis vil vi også kommentere at fengsers størrelse kan ha betydning for fengselsmiljøet, som igjen påvirker hvordan fanger opplever hverdagen. Et lite fengsel der fanger og ansatte er i nær kontakt, kan bidra til et bedre samspill (Johnsen, Granheim & Helgesen, 2011, s. 514). Dette viser Johnsen, Granheim og Helgesen (2011) i deres studie. Funnene deres belyser at fanger i små anstalter med under femti innsatte opplever en mer positiv atmosfære, sammenliknet med større fengsler der mer enn femti innsatte soner (Johnsen et al., 2011, s. 520). I de små fengslene beskriver innsatte bedre relasjoner mellom dem og ansatte, og uttrykker en generell høyere trivsel. Funnene gjenspeiler også ansattes opplevelse av å være med innsatte (Johnsen et al., 2011, s. 523). Betjenter i små fengsler uttrykker en mer positiv relasjon mellom dem og fangene, og denne relasjonen blir også påpekt som en av de viktigste faktorene for et godt arbeidsmiljø.

2.4 ‘Tetthet’

2.4.1. Moderne former for makt

Ifølge McDermott og King (1988, s. 373) og Crewe (2011a, s. 524) har det i fengselet skjedd et skifte i maktforhold. Den fysiske avstraffelsen og de direkte konfrontasjonene utøves i mindre grad. Makten ligger nå derimot i dokumenteringen. Det som blir skrevet i innsattes journaler følger hele soningen, og har derfor erstattet metoden for kontroll. Slik Crewe

(2011b, s. 464-465) beskriver er det “pennen som har overtatt makten” og er med på å avgjøre fangers frihet. Den moderne formen for makt vil by på andre utfordrende aspekter, og kommer blant annet til uttrykk ved et økt press om at innsatte må regulerer egen atferd. Selv om dette vil bli karakterisert som ‘myk makt’ og kan oppfattes som ‘lettere’ fordi den er mindre autoritær (Crewe, 2011a, s. 524; 2015, s. 58), viser Crewe (2011a, 2015) og andre (Shammas, 2012, 2014) at den for fanger likevel kan oppleves psykisk krevende og ‘tett’.

En årsak til at fanger opplever den ‘myke makten’ som begrensende kommer av fengselets forventninger om “riktig” progresjon (Crewe, 2011a, s. 514-515). Crewe (2011a) viser at innsatte er usikre på hvordan de skal opptre, og i flere tilfeller oppleves kravene uopnåelige. Fangene uttrykker at det kun skal små feiltrinn til for å hindre progresjon, og føler derfor at fengselet legger opp til at innsatte skal “feile”. Uskyldige hendelser eller uttalelser tas ut av kontekst, og kan i flere tilfeller føre til tilbakeslag i progresjonen (Crewe, 2011a, s. 516). Selv om fengselet skal være forberedende til livet utenfor, pekes det på hvordan progresjon derfor vanskeligjøres. Innsatte forteller hvordan det føles som om de må skape en annen identitet som blir godtatt av fengselet og gir “ønsket” progresjon i soningen. De opplever at fengselet har forutinntatte negative holdninger om dem, som fører til at innsatte ikke alltid kjenner seg igjen i beskrivelsen. For noen fanger oppleves det derfor som en ekstra belastning å ikke kjenne seg igjen i fengselets definisjon av hvem de er (Warr, 2019, s. 10-11). Innsatte føler de må spille en rolle for å tilpasse seg fengselets forventninger og kunne vise til progresjon i soningen (Crewe, 2011a, s. 515-516).

Makt kommer til forskjellig uttrykk i ulike fengselskulturer, og maktbruken vil ha betydning for innsattes hverdagsopplevelse (Crewe, Liebling, Hulley, 2011). I en studie gjort av Crewe, Liebling og Hulley (2011) av engelske høysikkerhetsfengsler pekes det på at det både kan være positive og negative sider ved for ‘hard’ eller for ‘myk’ bruk av makt (Crewe et al., 2011, 111). ‘Hard’ maktutøvelse kan komme i form av høy grad av kontroll, tydelige regler og konsekvenser, og ofte en mer kynisk tilnærming til innsatte. Selv om slik makt ved første øyekast kan betraktes som negativ for fangene, beskriver Crewe med flere (2011) at innsatte aksepterer og foretrekker ‘hard makt’ i den grad den også fører til forutsigbarhet, trygghet, og en rettferdig behandling. Dette står i kontrast til utøvelse av for mye ‘myk makt’. Innsatte beskriver her en mer mangel på kontroll, der betjenter i flere tilfeller unngår å bruke sin autoritet og er for milde i sin maktbruk. På den måten kan fengselsmiljøet oppleves utrygt og

uforutsigbart (Crewe et al., 2011, s. 111). Med andre ord er 'myk makt' ikke legitim om den fører til en mer usikker soningshverdag. Liknende peker også McDermott og King (1988, s. 362-363) på, og viser hvordan 'myk makt' i klare rammer vil ha en produktiv funksjon, der man ofte kan avverge konflikter på grunn av god relasjon til innsatte. Når ansatte kjenner fangene godt vil det være lettere å håndtere eskalerende situasjoner. Dette viser hvordan begrepene 'tetthet' og 'vekt' kan overlape og påvirke hverandre.

Å opprettholde sikkerhet i fengselet er en sentral del av betjenters arbeidsoppgave. Likevel viser King og McDermott (1990) i deres studie at et høyt sikkerhetsnivå kan ha en negativ påvirkning på innsatte. Ansatte føler ofte et press på å avdekke potensielle trusler, samtidig bidrar dette i at innsatte opplever å bli mistenkeliggjort (King & McDermott, 1990, s. 456). Dette kan føre til at fangene føler fengselssystemet som påtrengende og 'tett'. Uttalelser eller handlinger som egentlig er "harmnløse" ilegges en annen mening, og kan tolkes som sikkerhetstrusler (King & McDermott, 1990, s. 446). I tillegg påpeker King og McDermott (1990) hvordan sanksjonene ofte er styrt av tilfeldigheter, og at innsatte derfor er prisgitt den enkelte ansattes tolkning av regelverket (King & McDermott, 1990, s. 459). Det belyses hvordan behandlingen av regelbrudd virker flytende, og gjør at fanger opplever legitimiteten til systemet som svak.

2.4.2 Ansvarliggjøring

Den økende graden av frihet som innsatte opplever i lavsikkerhetsfengsler, fører også med seg noen utfordringer (Neumann, 2012; Shammas, 2012, 2014). Gjennom sin studie av et lavsikkerhetsfengsel viser Shammas (2012, 2014) hvordan disse kan ta form. Grensene mellom samfunnet utenfor og livet innenfor fengselet er mindre enn i et høysikkerhetsfengsel. Disse sfærene overlapper hverandre i mye større grad i et lavsikkerhetsfengsel, og Shammas (2014, s. 110-112) belyser hvordan dette også kan skape usikkerhet i fangers hverdag. Innsatte i lavsikkerhetsfengsel må i større grad ta ansvar for hvordan dagen skal styres, samtidig som de selv må ta ansvar for å ta aktivt del i tilbudene fengselet har. På den måten blir fangene ansvarliggjort. Fraværet av fysiske sperrer i anstalter med lavere sikkerhet gir innsatte stor mulighet til å flykte. Dette fører til at fanger må utvikle selvregulerende mekanismer og tenke på hva konsekvensene kan bli av enhver handling. For mange innsatte kan dette være en svært påtrengende følelse. Likevel viser Shammas (2012, 2014) at en hoveddrivkraft for å følge fengselets regler og forventninger er at innsatte ønsker å bli ferdig med soningen og komme i gang med livet i storsamfunnet (Shammas, 2014, s. 118).

Lignende kommer også frem i Neumann (2012) sin studie av et norsk kvinnefengsel. Lavsikkerhetsfengsel skal bidra til en mykere overgang til livet utenfor fengselet, og bygger derfor på verdier som tillit. Denne formen for soning øker innsattes ansvar for å bygge “indre murer” slik at de regulerer sin atferd i henhold til kriminalomsorgens forventninger (Neumann, 2012, s. 147-148). Samtidig viser Neumann (2012) at noen innsatte derfor må mentalt visualiserer murene rundt lavsikkerhetsfengselet, som en påminnelse om konsekvensene ved å forlate fengselet. Dette er et stressende moment i innsattes hverdag, som ikke er like påtrengende i et høysikkerhetsfengsel hvor de fysiske murene og stengslene er en stadig påminnelse om rollen som innsatt (Neumann, 2012, s. 148). Innsatte i fengsel med lavere sikkerhet vil kjenne på en større usikkerhet, og må stadig regulere seg selv. Neumann (2012, s. 151) påpeker at det derfor vil være hensiktsmessig for betjenter å forstå at innsatte i lavsikkerhetsfengsler opplever en indre fengsling mer påtrengende enn innsatte som soner i høysikkerhetsfengsler.

På grunn av fengslenes ulike strukturering kan innsatte oppleve overgangen fra høysikkerhetsfengsel til et fengsel med lavere sikkerhet som utfordrende (Neumann, 2012, s. 151). Overgangen fra tydelige og klare regler i et høysikkerhetsfengsel, kan bidra til at nyankomne i lavsikkerhetsfengsel kjenner på angst og usikkerhet. Tilbakeføringen til samfunnet kan også føles utfordrende. Innsatte som har permisjon opplever å måtte forholde seg til omgivelsene uten noen form for klare grenser for hva som er lov (Shammas, 2014, s. 111-113). Denne usikkerheten er for noen en stor belastning. Innsatte kan i flere tilfeller oppleve reglene i lavsikkerhetsfengsel som utydelige, som igjen skaper frustrasjonsmomenter i soningshverdagen. Neumann (2012, s. 144) belyser også hvordan gode materielle forhold er positivt, men må sees i sammenheng med andre viktige faktorer som påvirker hverdagsopplevelsen til innsatte. Friheten i lavsikkerhetsfengsler fører derfor til nye former for påkjenninger, og soningshverdagen kan oppleves krevende på andre måter enn i høysikkerhetsfengsler (Neumann, 2012; Shammas, 2012, 2014).

2.5 Roller og tilpasningsstrategier

Et sentralt tema i fengselsforskning er hvordan fanger tilpasser seg soningshverdagen (Crewe, 2009). Ulike former for tilpasningsstrategier går på tvers av begrepene ‘dybde’, ‘vekt’ og ‘tetthet’, men er viktig i forklaringen av hvordan innsatte håndterer hverdagen i fengselet. I analysen vil vi kommentere hvilke strategier fanger bruker for å håndtere de ulike smertene

eller byrdene straffen fører til. Dette vil likevel ikke være et hovedfokus, men kan være med på å kaste lys over hvordan ulike soningskontekster påvirker tilpasningsstrategier.

En sentral bidragsyter i den sammenheng er Goffman (1967, s. 146-147) og hans beskrivelse av sekundære tilpasningsstrategier. For at fanger på best mulig måte skal takle soningen og institusjonens forventninger, bruker de innsatte individuelle metoder for å tilpasse seg omgivelsene (Crewe, 2009, s. 147-148). Hvilke strategier som brukes avhenger av fangers hensikt om å eksempelvis oppnå eventuelle goder eller dempe ydmykende institusjonalisering (Goffman, 1967, s. 51). Her vil også innsattes referanseramme ha betydning for hvor tilpasningsdyktig man er. Om innsatte har lengre eller andre erfaringer med institusjoner kan tilpasningen bli mindre anstrengende og snarere bli eller være en vane (Goffman, 1967, s. 54). Ulike former for makt krever forskjellige tilpasningsstrategier (Crewe, 2009). Med bakgrunn i dette, avhenger også hvilken strategi som brukes av den institusjonelle konteksten. Fanger som soner 'dypt', 'tungt' og 'tett' kan bruke andre strategier enn innsatte som soner 'grunt', 'lett' og 'løst'.

En sentral tilpasningsstrategi innsatte bruker for å håndtere fengselshverdagen er ved å reposisjonere egen rolle som fange. Ugelvik (2011b) viser til hvordan innsatte prøver å skape en ny virkelighet av det som foregår i fengselet, ved å blant annet redefinere forholdet mellom fanger og betjenter. Et eksempel på dette er hvordan innsatte fremstiller ansatte som deres personlige løpegutter (Ugelvik, 2011b, s. 134-136). Fanger bruker også fortellinger til å posisjonere seg selv i hverdagen. De ansatte blir sett på som tjenere eller at de kun har kontroll i fengselet fordi innsatte lar betjentene ha kontroll. Fangene kan på den måten forandre sin egen rolle, og reposisjonere seg i forholdet til ansatte. Innsatte blir mer aktive subjekt i egne liv, innenfor fengselets begrensede rammer. Ugelvik (2011b, s. 19-20) viser hvordan innsatte løsriver seg fra den typiske objektiveringen av å være fange, stemplet som noe unormalt og annerledes. Motstanden som innsatte utøver trenger ikke å være konkrete handlinger, men kan ta ulike former der fangene føler de har forandret maktspillet i fengselet.

Avslutningsvis ønsker vi å kommentere at fangers opplevelse av soningen ikke kun kan sees i lys av forhold i selve fengselet, men påvirkes også av tidligere erfaringer. Sykes (1958, s. 63) beskriver blant annet at innsatte har ulike bakgrunner og derfor forskjellige behov i fengselet. Samme aspekter påpeker Crewe (2005, s. 477). Fangers biografi og historie er med på å forme hvordan innsatte tolker og opplever den sosiale verden i fengselet. Her vil for eksempel også

tidligere erfaringer fra andre fengsler ha betydelig innvirkning på innsattes nåværende soningsopplevelse. Det er likevel ikke her vi har hovedvekten i vår analyse, men vårt fokus konsentrere seg rundt hvordan ulike kontekster påvirker soningserfaringer.

I oppgavens tre analysekapitler setter vi begrepene 'dybde, 'vekt' og 'tetthet' i arbeid gjennom en sammenligning av innsattes soningserfaringer fra høy- og lavsikkerhetsfengsler. Vi ønsker med dette å fremheve forskjeller og likheter, og tror begrepsapparatet kan være nyttig i å beskrive fangers soningserfaringer.

3. Studiens forskningsdesign og metode

I dette kapitlet vil vi redegjøre for hvordan vi har gått frem for å studere soningserfaringer til innsatte i høy- og lavsikkerhetsfengsel. Metodologiske valg vil ha store konsekvenser for resultatene i en undersøkelse (Repstad, 1998, s. 14-15). Dette kan handle om hvem man velger å snakke med, hva slags type undersøkelse man legger opp til og hvilket ståsted forskeren ser verden fra. Videre bør valg av fremgangsmåten avhenge av hva man ønsker å studere (Repstad, 1998, s. 15). I vår studie har vi valgt å gjøre kvalitative intervjuer, en metode vi mener egner seg godt med formålet om å studere fangers soningserfaringer i norske fengsler. Vi går da direkte til de innsatte, og har på den måten mulighet til å få en utdypende beskrivelse av hvordan fengselslivet kan arte seg. Observasjon av fengselshverdagen hadde vært et interessant supplement, men på grunn av oppgavens begrensning og tilgjengelighet til feltet var dette vanskelig å virkeliggjøre. Repstad (1998) forklarer ønske om innblikk i individenes livsverden som “forstående sosiologi”. Denne formen for sosiologi har lenge fokusert på svake grupper i samfunnet, og retter oppmerksomhet mot deres tolkning av verden (Repstad, 1998, s. 19-20).

Innledningsvis ønsker vi i dette kapitlet å gjøre rede for studiens design og metodiske valg. Vi vil videre beskrive det kvalitative intervjuet, og diskutere metodens svakheter og styrker. Datamaterialets gyldighet og pålitelighet vil også belyses, og studiens etiske utfordringer beskrives i slutten av kapitlet.

3.1 Valg av metodisk tilnærming

I samfunnsvitenskapelig metode er det vanlig å skille mellom kvalitativ og kvantitativ tilnærming (Repstad, 1998, s. 16; Ryen, 2002, s. 28). Metodene kan på hver sin måte bidra med forskjellig kunnskap, og begge har som mål å samle inn informasjon. Det er derfor viktig å understreke at metodene ikke er prinsipielt ulike fra hverandre, og at det snarere handler om å bruke den best egnede metoden til det man ønsker å studere (Jacobsen, 2016, s. 141). I motsetning til kvantitativ metode, fokuserer kvalitativ metode på nærhet til miljøet som studeres (Silverman, 2007, s. 85). Man utforsker egenskaper ved fenomener i dybden, og får på den måten et nyansert bilde av miljøet som helhet (Repstad, 1998, s. 16-17).

Et sentralt spørsmål å betrakte når det kommer til bruk av kvalitativ metode, er hvilken posisjon forskeren inntar (Ryen, 2002, s. 61). Dette har også sammenheng med forskerens syn

på hva kunnskap er. Kvale og Brinkmann (2015) beskriver to kunnskapssyn som forskeren kan innta: *kunnskapsinnhenting* og *kunnskapskonstruksjon*. Dette belyser forfatterne gjennom metaforene “gruvearbeider” og “reisende” (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 71-72). En gruvearbeider prøver å grave frem verdifull kunnskap som ligger “skjult” i respondenten. Intervjueren finner indre fakta, uten å forstyrre det som avdekkes. Den allerede eksisterende kunnskapen venter på å bli oppdaget, noe som ligger nært et positivistisk kunnskapssyn. Den reisende har i motsetning et mer åpent forhold i møte med andre mennesker. Forskeren går inn i et ukjent miljø og er i interaksjon med mennesker man møter på reisen. Kunnskapen konstrueres i samspillet som oppstår i øyeblikket og den konteksten den utvikles innenfor. Samtidig som det dannes ny kunnskap, kan den reisende gjennomgå en endring og få ny selvinnnsikt. Metaforene som forklares er rendyrkede typer, og det er viktig å presisere at i vårt tilfelle ser vi på vår rolle som en blanding av de to overnevnte da de glir inn i hverandre. Vi innhenter fangers erfaringer som både kan være eksisterende, men som også konstrueres i intervjusituasjonen. Utgangspunktet for oppgaven vil være det forskningsdeltakerne forteller og deres refleksjoner omkring virkeligheten. Det er disse subjektive ytringene, sett i lys av begreper og tidligere forskning, som legger grunnlaget for vår fortolkning.

3.2 Intervju som metode

3.2.1 Det kvalitative intervjuet

Intervjuet er en av de vanligste formene for datainnsamling innenfor sosiologiske kvalitative studier (Ryen, 2002, s. 18). Intervjuet som metode vil være hensiktsmessig å benytte seg av for å få innsikt i hvordan mennesker forstår og fortolker ulike sosiale fenomen (Jacobsen, 2016, s. 146-147). På den måten får man kunnskapen direkte fra kilden, og man blir innlemmet i enkeltindividers verdensbilde (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 156). I henhold til vår problemstilling, der vi ønsker å få dypere innsikt og forståelse for innsattes soningsopplevelser, egner det kvalitative intervjuet seg godt.

Over lang tid har intervju foregått i tett kontakt, ansikt-til-ansikt (Ryen, 2002, s. 15). Samtidens teknologiske utvikling har samtidig vist seg å åpne opp for flere andre måter å gjennomføre intervju på. På tross av dette, og med tanke på respondentenes tilgjengelighet, ble våre intervju gjennomført ved et personlig møte. En slik intervjusituasjon gir et intimt møte mellom respondent og intervjuer. Kommunikasjonen kan da være mer dynamisk og innholdsrik, samtidig som det vil være lettere å skape tillit mellom partene (Jacobsen, 2016, s.

147-148). Et fysisk møte kan likevel være mer krevende fordi det fordrer tilstedeværelse, tid og økonomiske kostnader.

Et intervju kan struktureres på flere ulike måter. Det finnes fordeler og ulemper ved forskjellig grad av strukturering, men “graden av forhåndsstrukturering avhenger av fokus, forskningsspørsmål og utvalgsriterier.” (Ryen, 2002, s. 97). På den ene siden kan det være en fordel å utarbeide en fast strukturert intervjuguide. Man spesifiserer slik det man undersøker, og unngår dermed mye irrelevant informasjon. På den andre siden, åpner en løs struktur opp for at respondenten uhindret kan fortelle om sine opplevelser og synspunkter. I dette prosjektet valgte vi et semistrukturert intervju. På forhånd utarbeidet vi hovedspørsmål med eventuelle oppfølgingsspørsmål. Dette var med hensikt om å kartlegge ulike aspekter ved soningen, hvor guiden ble brukt som en huskeliste (Repstad, 1998, s. 78). På tross av at flere forskere påpeker begrensninger ved å detaljformulere spørsmål (Repstad, 1998, s. 78; Ryen, 2002, s. 99), valgte vi å gjøre dette. Vi har lite erfaring som intervjuere, og ønsket derfor å ha en sikkerhet med tanke på faren for å glemme sentrale momenter. Likevel var det viktig for oss å ha en mest mulig åpen og naturlig dialog, som gjorde at vi ikke forholdt oss strengt til intervjuguiden (Repstad, 1998, s. 78). Hovedsakelig organiserte vi intervjuguiden etter det analytiske begrepsapparatet vi gjennomgående bruker i oppgaven (se vedlegg 1). Vi ønsket å få svar på relevante spørsmål som kunne belyse hvor ‘dypt’, ‘tungt’ eller ‘tett’ fangene opplevde soningen, og holdt oss derfor nær denne tematikken. I tillegg supplerte vi med spørsmål som blant annet omhandlet innsattes sammenligning av høy- og lavsikkerhetsfengsel. På bakgrunn av at vi var to intervjuere som skulle intervjuer hver for oss, var det viktig å på forhånd gå gjennom intervjuguiden flere ganger sammen. På denne måten forsikret vi oss om at vårt fokus og forståelse av spørsmålene var omtrent lik. Vi var også åpne for at respondentene kunne belyse flere eller andre aspekter uten at vi følte behovet for å følge intervjuguiden konsekvent (Ryen, 2002, s. 108). I møte med ulike forskningsdeltakere er det sentralt å tilpasse intervjuguiden for å få best utbytte av datamaterialet (Repstad, 1998, s. 79). Dette forekom i våre intervju, når respondentene for eksempel ikke hadde forutsetninger for å belyse alle spørsmål.

For å få presise gjengivelser av det respondentene fortalte, benyttet vi oss av en lydopptaker. Vi trengte derfor ikke å skrive ned alt forskningsdeltakerne sa, som igjen gjorde at vi kunne konsentrere oss mer om det som ble beskrevet av de innsatte. Båndopptakeren ble et nyttig verktøy av flere ulike årsaker. Den fanget blant annet opp tonefall og pauser, noe som var

betydningsfullt for innholdets mening (Repstad, 1998, s. 84). Videre kunne vi spole tilbake og lytte flere ganger til intervjuet, og unngikk på den måte å gå glipp av sentrale poeng (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 205). Uten bruk av diktafon, måtte deler av datamaterialet blitt konstruert i etterkant i form av notater og hukommelse, noe som kan påvirke meningsinnholdet (Ryen, 2002, s. 109-110). Selv om erfarne intervjuere oppmuntrer til å bruke båndopptaker, kan den også være et forstyrrende element i intervjusituasjonen (Repstad, 1998, s. 84-85).

Lydopptakeren kan gi en naturlig samtale et mer kunstig preg, og respondenter kan bli ubekvem og reservert i situasjonen. Dette kan være tilfelle særlig i samtale om sensitive temaer eller med sårbare utsatte personer, slik som i vårt tilfelle. Vi valgte likevel å bruke båndopptaker fordi vi mente det var mest hensiktsmessig for vår oppgave. Vi kunne på den måten høre gjennom hverandres intervju og bli kjent med hele datamaterialet. Dette ga videre et godt grunnlag for at begge fikk en helhetlig forståelse av og kjennskap til empirien.

3.2.2 utfordringer ved det kvalitative intervjuet

Det kvalitative intervjuet kan som andre metoder by på utfordrende elementer (Ryen, 2002, s. 131-132). Det er viktig å reflektere over svakhetene ved intervjumetoden, slik at man kan være bevisst på datamaterialets begrensninger. Intervjuet som metode blir blant annet kritisert for å være for individualistisk (Ryen, 2002, s. 134-135). Dette er fordi intervjusamtalen mellom en respondent og intervjuer mister deler som ellers kan komme frem i et større sosialt samspill. Vår rolle og oppførsel kunne også påvirket hva forskningsdeltakerne ville dele med oss. Som intervjuere var det derfor viktig å være klar over at meningsinnholdet konstrueres i øyeblikket og er kontekstavhengig. Fordi intervjuet er en dialog, blir kunnskapen konstruert i skjæringspunktet (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 156). Intervjuet blir gjennomført innenfor en kort tidsperiode, som kan gjøre at respondentene i senere tid kan endre fortolkning.

I en intervjusituasjon er det ønskelig å ha en åpen samtale, der forskningsdeltakere forteller åpent om sine erfaringer (Ryen, 2002, s. 116). Sensitive temaer kan være vanskelig å prate om, og krever en trygg kontekst. Det kan likevel diskuteres hvor tillitsfull situasjon det egentlig er mulig å skape i det gitte tidsrommet. Å etablere et trygt og åpent forhold mellom to fremmede parter kan ta tid, og en allerede oppbygd tillit kan lett svekkes av forstyrrende elementer (Ryen, 2002, s. 116-117). I denne sammenheng vil det være relevant å reflektere over det underliggende maktforholdet i intervjusituasjonen. Intervjuer og respondent er ikke likestilt, og det eksisterer ikke en fri og herreløs samtale (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 51-52). Maktforholdet mellom partene vil være asymmetrisk, der intervjueren har en ledende

rolle over eksempelvis intervjuets tematikk. Om intervjuer tar for mye plass i intervjusituasjonen, kan det resultere i at respondenten reserverer seg. Hvordan maktforholdet utspilte seg i våre intervjuer, vil vi komme tilbake til senere i oppgaven (se kap. 3.3.2 og 3.4).

Videre kan også måten intervjuer formulerer spørsmålene på være svært betydningsfull for intervjuet. En bred variasjon i spørsmålsformulering åpner opp for flere dimensjoner av svar. For å få deskriptive utsagn er det viktig å stille åpne spørsmål, slik at respondenten på en spontan måte belyser ønskede aspekter (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 164-169). Et utfordrende element innenfor spørsmålsformuleringen er konsekvensen av ledende spørsmål (Kvale & Brinkmann, 2015 s. 201). En førende formulering i spørsmålene kan påvirke respondentenes svar ved å legge ord i munnen på dem. Forskningsdeltakere burde selv stå for ordvalg, slik at uttalelsen er i tråd med deres personlige vokabular og meningsinnhold (Ryen, 2002, s. 108). Intervjueren bør være støttende og nøytral for å unngå å påvirke respondentenes uttalelser (Ryen, 2002, s. 117-188).

I våre intervju møtte vi på flere av utfordringene nevnt ovenfor. Svakheterne kan gi en skjevhet i datamaterialet, men ved å være klar over metodens begrensing prøvde vi å dempe de potensielle destruktive faktorene. Et intervju gir gjerne enkeltindividers lange og ofte konkrete beskrivelser, slik at informasjonen blir svært spesifikk. For å kunne sette empirien i en større sammenheng må man belyse resultatenes generelle trekk, noe som kan være krevende (Ryen, 2002, s. 136). Vi skal derfor i vår oppgave prøve å fremheve fellestrekk på tvers av fengslenes sikkerhetsnivå, samtidig som vi vil utdype forskjellene i soningserfaringene.

3.3 Datainnsamling og analyse

3.3.1 Tilgang til feltet og rekrutteringsprosess

Å få tilgang til studiefeltet og respondenter kan ofte være en utfordrende del av forskningsprosessen (Ryen, 2002, s. 81-82). Dette var også noe vi opplevde, da vi arbeidet med å få innpass i fengslene. Vi søkte parallelt til NSD-personvernombud og kriminalomsorgsregionen. Begge søknadene var omfattende og fordret en god del arbeid. Her måtte vi blant annet legge ved en anbefaling fra vår veileder om at vi var kvalifiserte til å innhente slikt datamaterialet. Søknaden til NSD krevde også en viss behandlingstid. Denne måtte samtidig ligge til grunn for at vi i det hele tatt skulle få lov til å intervju innsatte. Vi møtte også noen hindringer på veien grunnet kriminalomsorgens knappe ressurser. Ikke alle

regioner hadde kapasitet eller mulighet til å ta imot oss, noe som gjorde prosessen mer nervepirrende. Etter ett avslag, fikk vi godkjenning fra en annen region (se vedlegg 4), som videre ga oss kontaktinformasjon til aktuelle fengsler. I vår oppgave ønsker vi å studere soningserfaringer i fengsler med ulik grad av sikkerhet. På bakgrunn av dette var det derfor hensiktsmessig å få adgang til både høy- og lavsikkerhetsfengsel, noe vi var heldige og fikk anledning til. Vi avtalte tid for besøk hos begge anstaltene, og ettersendte tilrådingen fra NSD da den var innvilget (se vedlegg 5).

På grunn av at det er vanskelig å få personlig adgang til fengsler eller tilgang til innsatte, var det ansatte ved begge anstaltene som rekrutterte forskningsdeltakere til intervju. Vi hadde først et ønske om selv å rekruttere respondenter i form av et personlig møte, for å skape et kontaktpunkt til de eventuelle respondentene. Dette viste seg av tidsmessige årsaker å være for krevende. Før intervjuet fant sted, fikk de aktuelle forskningsdeltakerne tilsendt informasjonsskriv med opplysning om prosjektets bakgrunn og hensikt (se vedlegg 3). I søknaden til fengslene presiserte vi at vi kun ønsket å intervju domfelte innsatte. Dette var for å ha mer sammenlignbart materiale, da utgangspunktet for soningserfaringene kan være svært forskjellig mellom varetektsfanger og domfelte fanger. Videre valgte fengslene ut frivillige innsatte. Vi kan ikke utelukke at fengslene plukket ut “mønsterfanger” til intervju. Likevel kan det ut ifra datamaterialet vårt virke som vi har et variert utvalg, som både kom med et kritisk blikk på fengselet, men også positive refleksjoner. I tillegg observerte vi at noen innsatte ble rekruttert dagen intervjuet fant sted, som kan styrke antakelsen om et mer tilfeldig utvalg.

3.3.2 Gjennomføring av intervjuene

Alle intervjuene ble gjennomført på to dager. Den første dagen intervjuet vi i høysikkerhetsfengselet, og dagen etter foretok vi intervjuer i anstalten med lavere sikkerhet. Til sammen intervjuet vi åtte innsatte, fire fra hvert fengsel. Da vi snakket med de første respondentene fikk vi et inntrykk av hvordan soningserfaringene kan oppleves. Dette dannet et grunnlag for våre forventninger til de neste intervjuene. Vi prøvde likevel å holde oss nøytrale og stilte omtrent like spørsmål til alle forskningsdeltakerne. Av ulike årsaker valgte vi å gjennomføre intervjuene hver for oss. For det første gjorde dette at vi la mindre beslag på fengselets tid, samtidig som vi antok at det på den måten ble lettere å etablere en naturlig dialog med forskningsdeltaker. Vi anså det også som ugunstig å være to intervjuere sammen med en respondent. Dette fordi situasjonen i større grad ville blitt preget av et asymmetrisk

maktforhold, der forskningsdeltakeren kan føle seg ubekvem av å være i mindretall (Repstad, 1998, s. 100). I hvert fengsel tilbrakte vi noen intense timer med intervju og omvisning. Intervjuene foregikk rett etter hverandre, og hvert enkelt tok omtrent en time. Vi fikk derfor ikke stor mulighet til å reflektere mellom intervjuene. Denne refleksjonen startet derimot i bilen på vei fra fengselsområdene, der vi sammen delte og diskuterte inntrykk og funn. Vi opplevde forskningsdeltakerne som svært imøtekommende i intervjuene. Atmosfæren var rolig og avslappet, og vi ble vist stor tillit der respondentene åpent delte soningserfaringene sine. Vi kan likevel ikke med sikkerhet vite om forskningsdeltakerne opplevde situasjonen like avslappende. Overvåking og vurdering kan være en krevende del i innsattes hverdag (Crewe, 2011b, s. 464-465, 2015, s. 57), og vi kan derfor sette spørsmålsteget til hvordan respondentene egentlig opplevde intervjusituasjonen. Selv om vår rolle er forskjellig fra ansattes, innebærer likevel vår tilstedeværelse et aspekt av kontinuerlig vurdering og refleksjon rundt innsattes utsagn. Hvordan oppleves det egentlig for fangene å bli “vurdert” av oss? Dette er et spørsmål vi kan reflektere rundt og være bevisst når det kommer til bruk av intervju som metode i møte med mennesker som konstant blir vurdert i hverdagen.

I høysikkerhetsfengselet foregikk to av intervjuene på et stort “møterom”, mens de andre to ble gjennomført på et såkalt “advokatrom”. Rommene hadde et nøytralt og sterilt utseende, med utsyn mot fengselsområdet. Intervjuene i lavsikkerhetsfengselet ble også foretatt på kontorliknende rom. Fengslene vi besøkte hadde svært forskjellig utforming. Utsikten fra kontorene i lavsikkerhetsfengselet var idyllisk med utsikt mot sjøen og et åpent landskap. Som Ryen (2002, s. 135-136) beskriver det, kan intervju utført på et kontor være et forstyrrende element for innhenting av datamaterialet. Dette fordi forskningsdeltakeren trekkes ut ifra den konteksten kunnskapen utvikler seg i. På den andre siden kan man kanskje tenke seg at innsatte er vant til å foreta mer “seriøse” samtaler i formelle møter, og at intervjukonteksten derfor ikke påvirker i like stor grad.

3.3.3 Transkribering av intervjuene

Ved å transkribere en samtale blir det muntlige språket omdannet til skriftlig form (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 205). Intervjuet dekonstrueres, og mange sentrale avgjørelser blir tatt gjennom transkripsjonsprosessen. En skriftlig gjengivelse av et intervju vil ikke få frem samspillet mellom partene, der både kroppsspråk og toneleie går tapt. Kort tid etter at intervjuene var gjennomført transkriberte vi opptakene. Dette var et tidkrevende arbeid, noe også båndopptak-kritikere bruker som et motargument for bruk av verktøyet (Repstad, 1998,

s. 86). Vi valgte å skrive ut våre egne intervjuer. På den måten kunne vi notere detaljer som ikke kom frem på lydopptakene, men som vi husket fra selve situasjonen. Det var samtidig svært viktig for oss å lytte nøye til hverandres opptak, slik at vi ble godt kjent med hele datamaterialet. Allerede ved å lytte til opptakene startet analyseprosessen (Ryen, 2002, s. 111). Vi noterte ned refleksjoner underveis, og drøftet dem sammen senere. Når to stykker transkriberer ulike intervjuer for samme undersøkelse, er det viktig at skrivemåten er konsekvent slik at materialet er språklig sammenlignbart (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 207). Vi avtalte derfor på forhånd hvordan vi skulle løse transkribering. Vi ble enige om å gjengi ordrett det respondentene fortalte, samtidig som vi diskuterte forskjellige strategier for å illustrere ulike deler av det muntlige språket. Disse avgjørelsene vil være svært sentrale og viktige når det kommer til vurdering av transkripsjonenes validitet og reliabilitet (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 210-213). Vi lyttet flere ganger til ulike sekvenser, og leste gjennom transkripsjonen da vi lyttet til opptakene sammen. For å ivareta respondentenes anonymitet, har vi valgt å skrive ut intervjuene på bokmål. For denne oppgaven er det meningsinnholdet i det forskningsdeltakerne forteller som er viktig å belyse. Dialekter eller utenlandske aksenter er derfor ikke like viktige for resultatenes presentasjon. Senere i prosessen gikk vi derfor sammen gjennom utvalgte sitater, slik at språket ble formalisert.

3.3.4 Analysering av datamaterialet

Etter transkripsjon av intervjuene, startet arbeidet med å kategorisere datamaterialet. Vi operasjonaliserte det transkriberte materialet ut ifra begrepsapparatet 'dybde', 'vekt', og 'tetthet'. For hvert begrep lagde vi underkategorier som skulle være med på å beskrive innsattes sonings erfaringer i lys av begrepet, noe som også har lagt grunnlaget for hvordan analysekapitlene er organisert. Først analyserte vi fire intervjuer hver for oss og systematiserte utdrag av transkripsjonen i underkategoriene. På den måten ble det mer oversiktlig å se likhetene og nyansene i det rike datamaterialet. Deretter begynte prosessen med å skrive ut analysen. Her tok vi for oss hvert vårt tema, men diskuterte og drøftet kontinuerlig valgene med hverandre. Dette viste seg å være en stor og tidkrevende prosess, som vi mener har ført til et godt bearbeidet materiale.

3.3.5 Presentasjon av fengslene

For å få en større forståelse for hvilken kontekst datamaterialet er innhentet i, ønsker vi å gi en kort beskrivelse av fengslene. Høysikkerhetsfengselet vi besøkte kan kategoriseres som et mindre fengsel. Fengselet består av flere forskjellige bygg som brukes til ulike formål. Noen

av byggene inneholder fangenes boenheter, mens de andre anvendes til ulike aktiviteter som blant annet treningsfasiliteter, bibliotek, kapell og musikkrom. Innsatte har også tilgang til et avgrenset grøntareal. Fangene bor i forskjellige bygninger som har flere boenheter. Hver enhet huser opptil åtte innsatte. Her har fangene sin egen celle med toalett og dusj, men deler kjøkken og stue. Lavsikkerhetsfengselet kan i motsetning bli kategorisert som et større fengsel. Innsatte bor her i ulike hus som ligger fordelt over et større område. Hvor mange fanger som bor på hvert hus varierer, men i gjennomsnittet bor det omtrent åtte innsatte sammen. Her har innsatte eget rom, men deler dusj, toalett, stue og kjøkken. Fangene har et stort uteområde der de kan bevege seg fritt. De har også tilgang til sjøen, hvor innsatte blant annet kan fiske og bade. I tillegg består fengselet av flere ulike bygninger som inneholder fritidstilbud for de innsatte, som for eksempel bibliotek, kafe, treningsmuligheter, musikkrom og kapell.

3.3.6 Presentasjon av forskningsdeltakerne

Fordi begge fengslene bare hadde mannlige innsatte, ble utvalget avgrenset til å kun gjelde menn. To av respondentene hadde utenlandsk bakgrunn, og aldersspennet på alle forskningsdeltakerne var mellom 20 og 50 år. Respondentenes dom varierte fra 3 år til 21 år, og i gjennomsnittet hadde forskningsdeltakerne en domslengde på omtrent 10 år. Tall fra kriminalomsorgen viser at innsatte i Norge gjennomsnittlig soner 103 dager i fengsel (Kriminalomsorgen, 2007, s. 2). Vi kan derfor betrakte vårt utvalg som “langtidssonere”. Selv om ikke utvalget vårt speiler gjennomsnittet av innsatte i norske fengsler, mener vi likevel at våre respondenter gir et fruktbart bidrag. Respondentene har svært forskjellig domfellelser som gir utvalget et mer variert preg. I tillegg har alle forskningsdeltakerne lengre soningserfaringer og erfaring fra flere ulike anstalter. Vi har på den måten et utvalg som kan si mye om hvordan det oppleves å sone i norske fengsler.

Vi har valgt å gi respondentene fiktive navn for å ivareta deres anonymitet. For å kunne sammenligne soningserfaringene fra de forskjellige anstaltene ønsker vi å presisere hvilket sikkerhetsnivå forskningsdeltakeren soner i. Til respondentene i høysikkerhetsfengselet har vi valgt navnene: Lars, Kristoffer, Fabian og Markus, mens vi i lavsikkerhetsfengselet har gitt forskningsdeltakerne navnene: Erik, Franz, Simon og Tobias. Alle respondentene vi snakket med hadde tidligere erfaringer fra andre fengsler. Under intervjuet reflekterte forskningsdeltakerne over de ulike forholdene og sammenlignet nåværende soning med tidligere opplevelser. Dette var både erfaringer fra fengsler med et annet sikkerhetsnivå samt

fengsler innenfor samme sikkerhetsnivå. Vi har valgt å ta med noen av refleksjonen fordi det tilfører resultatene en mer nyansert fremstilling når vi sammenligner soningserfaringer i høy- og lavsikkerhetsfengsel.

I presentasjon av funn og resultater er det vanlig å bruke ulike benevnelser på personen som deltar i studien. Ryen (2002, s. 17) peker på at ulike begreper er et uttrykk for hvilken rolle den som blir intervjuet tilegnes. Vi har i denne oppgaven bevisst valgt å ikke omtale de som blir intervjuet som “informanter”, da dette i en kriminell sammenheng kan ha en negativ konnotasjon. Vi har snarere valgt å bruke begrepene “forskningsdeltaker” og “respondent”, samt “innsatt” og “fange” for å referere til de fengslede. Kriminalomsorgen beskriver at en vanlig omtale om de som sitter i fengsel er “innsatt” (Kriminalomsorgen, 2019a). Likevel ved å bruke ordet “fange” viser man til et større asymmetrisk maktforhold, og tydeliggjør deres posisjon i fengselet (Ugelvik, 2011b). Vi velger derfor å bruke begge begrepene, samtidig som vi slik variere språket. En interessant observasjon i intervjuene var hvordan respondentene distanserte seg fra “de andre” innsatte og betegnet dem som kriminelle. Som Ugelvik (2011b, s. 158) beskriver, kan dette være en strategi for å ta avstand fra andre innsatte, og på den måten definere seg selv med bedre verdier og holdninger.

3.4 Validitet, reliabilitet og generaliserbarhet

Et svært sentralt element i en undersøkelsesprosess er å gjøre en kritisk vurdering av studiens fremgangsmåte og data. I henhold til dette er det relevant å diskutere studiens validitet og reliabilitet, samt hvor overførbare funnene er. Tradisjonelt har begrepene “validitet” og “reliabilitet” vært knyttet til den kvantitative forskningen (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 276). Reliabilitet, eller “pålitelighet”, går på hvorvidt resultatene i en undersøkelse kan etterprøves. Ville respondentene uttalt det samme på spørsmålene i intervju med en annen intervjuer? Når det kommer til studiers pålitelighet kan dette innenfor samfunnsvitenskapen være utfordrende, da man ikke på samme måte som i naturvitenskapen kan gå ut ifra at det kun finnes én sannhet. Menneskers sosiale virkelighet er i stadig endring, som kan gjøre kvalitative studier vanskelige å etterprøve. Likevel kan forskeren øke resultatenes pålitelighet på andre måter. Ved å ta opp intervjuer med lydopptaker, slik vi har gjort, vil man få konkrete gjengivelser av det respondentene sier og dermed ikke forstyrre funnene med intervjuerens rekonstruksjoner (Ryen, 2002, s. 181-182). Ved å redegjøre for datainnsamlingsprosessen kan også eventuelle lesere bli klar over de metodiske valgene, noe vi har forsøkt å gjøre i dette kapittelet.

For å videre vurdere undersøkelsens pålitelighet må man diskutere om ulike deler av forskningen har påvirket resultatet. Her inngår blant annet datainnsamlingen, samt kvaliteten og nøyaktigheten i analysearbeidet (Jacobsen, 2016, s. 241-246). Det blir for eksempel særlig relevant å vurdere spørsmålsformuleringen i intervjuet. I intervjusituasjonen forsøkte vi som intervjuere å forholde oss mest mulig nøytrale, der vi for eksempel prøvde å unngå ledende spørsmål som kan påvirke respondentenes utsagn (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 276). Likevel sender vi som undersøkere og forskningsdeltakerne ut signaler som kan påvirke den motsatte part. For eksempel vil væremåte, alder, klær og kjønn kunne innvirke på samtalen og da resultatene i en studie. Dette kan også omtales som “undersøkereffekten” (Jacobsen, 2016, s. 241-243). Som intervjuere var vi relativt uerfarne, samtidig som fengselsfeltet var helt nytt og ukjent. Vi forsøkte derfor å få en god innsikt ved å lese oss opp på faglitteratur om fengselsforskning og intervju som metode. Det skjeve maktforholdet som kan oppstå mellom en forsker og respondent, opplevde vi ikke at utspilte seg i vårt tilfelle. Dette kan ha sammenheng med at vi ikke har en formalisert forskerrolle, men er studenter og i tillegg kvinner, som kan virke mindre “skremmende”. I møte med respondentene gikk vi snarere inn i en slags “lærlingrolle”. Vi opplevde disse mer symmetriske relasjonene til vår fordel fordi informasjon ble delt uanstrengt. Videre synes vi det er relevant å belyse hvordan vi som to ulike intervjuere kan påvirke datamaterialet gjennom forskjellige intervjuerstil. Da vi lyttet til opptakene ble vi oppmerksomme på at den ene av oss brukte mer bekreftende ord og var mer “frempå”, mens den andre inntok en mer tilbaketrukket stil. På hvilken måte dette gir utslag på våre funn kan vi derimot bare spekulere i.

Validitet, som gjerne oversettes til “gyldighet”, viser opprinnelig til hvorvidt man undersøker det man har til hensikt å undersøke. Relevante spørsmål i denne sammenheng vil være: “Er det samsvar mellom våre forskningsspørsmål og de informasjonene vi faktisk gjør bruk av når vi trekker våre konklusjoner? Kaster våre empiriske undersøkelser faktisk lys over den problemstilling vi har ønsket å belyse?” (Repstad, 1998, s. 134). Kvale og Brinkmann (2015) beskriver hvordan gyldighet ikke bare handler om å vurdere sluttproduktet, men snarere er noe som må betraktes gjennom hele forskningsprosessen. Med andre ord må man derfor kontinuerlig vurdere kvaliteten på arbeidet helt fra *tematisering* til *rapportering* av resultater (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 277-279). For å unngå skjevheter og feilkilder i studien, må forskeren ha et kritisk blikk på sine fortolkninger. Om gjennomføringen er kvalitetssikret og gjort på en forsvarlig måte, vil kunnskapen være mer gyldig.

En av fordelene ved å være to i undersøkelsesprosessen er at man er flere som vurderer og kontrollerer studiens kvalitet. Vi lyttet godt til hverandres intervju, og diskuterte alle funn og slutninger sammen. Resultatene troverdighet kan dermed styrkes når fortolkninger blir drøftet i fellesskap. Når det kommer til å vurdere om resultatene i undersøkelsen også kan gjelde for andre situasjoner, er en vanlig kritikk til det kvalitative intervjuet at man har studert for få enheter (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 289-290). På en annen side, kan man også argumentere for at kunnskapen ikke behøver å generaliseres, men at det snarere handler om å få forståelse for den virkeligheten som er skapt innenfor den gitte kontekst.

3.5 Etiske overveielser

I ethvert forskningsprosjekt ligger det etiske retningslinjer til grunn som man må forholde seg til. Noen regler er tydelige og klare som eksempelvis forskningskomiteers formelle krav. Andre betraktes derimot som etiske normer. Begge har imidlertid samme hensikt: å ivareta forskningsdeltakerne (Brinkmann, 2015, s. 466). Selv om NSD har godkjent intervjuguiden og våre argumenter for gjennomføring, var det likevel vår oppgave å ivareta respondentenes interesser (Brinkmann, 2015, s. 476). Tre viktige retningslinjer vi tok i betraktning var et informert samtykke, vern om forskningsdeltakernes privatliv og riktig gjengivelse av datamaterialet (Jacobsen, 2016, s. 47-52).

Vi ønsket å redusere faren for å misbruke respondentenes tillit ved å være åpne om oppgavens hensikt. Selv om informasjonsskrivet var sendt ut på forhånd, informerte vi forskningsdeltakerne før intervjuet startet om hva det innebar å delta. Vi ga beskjed om at all informasjon ville bli behandlet konfidensielt. Dette innebærer at respondentene blir anonymisert i hele prosjektet, og at det kun er oss som kjenner identiteten til forskningsdeltakerne. Selv om vi i informasjonsbrevet allerede hadde opplyst om bruk av båndopptaker, ønsket vi å forsikre oss om at respondentene godkjente bruken. Vi opplyste om at ingen andre har tilgang til lydfile, og at de vil bli forsvarlig oppbevart i en safe. Vi la til at lydopptakene vil bli destruert ved prosjektslutt. Samtidig ble det presisert at det til enhver tid var mulig å trekke seg fra prosjektet (Schlosser, 2008, s.1506). I intervju med innsatte kan det komme frem informasjon fengselet betrakter som viktig å få rede på. Vi fortalte derfor forskningsdeltakerne før intervjuet om hvilken informasjon vi var pålagt å videreformidle til fengselet. Dette gjaldt forhold som omhandler fare for respondentenes liv, direkte trusler mot andre innsatte, eller konkrete rømningsplaner (Schlosser, 2008, s.1507). Utover denne informasjonen ga vi beskjed om at vi har taushetsplikt. Rett før intervjuet startet forklarte vi

hva som stod beskrevet på samtykkeskjemaet, før både forskningsdeltakeren og vi skrev under. På den måte forsikret vi oss om at respondentene var klar over hva de ble med på. Dette står i tråd med flere av de etiske retningslinjer som burde ivaretas i en forskningsprosess (Ryen, 2006, s. 207-209).

I transkripsjonen og presentasjonen av funn er det viktig å skjule identiteten til forskningsdeltakerne, og heller bruke pseudonym (Creswell, 2009, s. 91). Dette har vi gjort gjennomgående i oppgaven, og alle detaljer som kan være avslørende for respondentenes privatliv er fjernet. Selv om vi anonymiserer fengslene og fengselsregionen, kan det likevel være trekk som mennesker i lokalmiljøet gjenkjenner (Ryen, 2002, s. 209). Vi har derfor utelatt svært detaljerte beskrivelser blant annet av fengslenes design og utforming. På den måten er fokuset rettet mot innsattes soningserfaringer.

I et intervju er det viktig at vi er bevisst over hvilken rolle vi har som undersøkere. Intervjusituasjonen kan utvikle seg i form av en terapeutisk samtale, noe som ikke er forskerens hensikt. En terapeutisk rolle er overskridelse av forskerens oppgave fordi forholdet mellom intervjuer og forskningsdeltakeren endres (Brinkmann, 2015, s. 476). I intervjusituasjonene kom fangene av og til inn på sensitive temaer. Det var da ekstra viktig for oss å ikke grave videre i respondentenes private følelser, men forholde oss på en profesjonell måte. En av farene i intervjusituasjonen kan være at forskningsdeltakere utleverer seg selv mer enn de egentlig har tenkt, og senere føler en form for utnyttelse. For å i størst mulig grad unngå en slik situasjon, ble respondentene informert om at de når som helst kunne trekke seg fra prosjektet. Selv om dette kan sette forskningsprosjektet i fare, skal ivaretagelse av intervjuerespondenter settes først (Brinkmann, 2015, s. 466).

I selve analysefasen foregår det også etiske overveielser. Blant annet å vurdere hvor mange språklige rettelsener som skal foretas i presentasjon av sitater, og i hvilken grad kan man tolke uttalelser for å representere noe annet enn det respondentene uttrykker. En måte å unngå at forskningsdeltakere ikke kjenner seg igjen i forskningsmateriale, er å få respondentene til å godkjenne både transkribering og analyser (Ryen, 2002, s. 213). Samtidig er det en fare for at ulike tolkninger i analysen kan forsvinne. Av ressursmessige hensyn, både fra vår og fengslenes side, ble det vanskelig å få til en gjennomgang med respondentene underveis i analyseprosessen (Brinkmann, 2015, s. 476-477). Vi diskuterte derfor nøye alle avgjørelser

mellom oss i henhold til sitatbruk og fortolkninger for å prøve å ivareta representasjon av det forskningsdeltakerne fortalte.

I rollen som forsker mener flere at man skal strebe etter nøytralitet og objektivitet, som igjen skal sikre et best mulig forskningsresultat. Becker peker på hvordan det er umulig å være nøytral som forsker, men at man må være åpen og erkjenne egen posisjon i forskningsprosessen (Becker, 1967, s. 239-247). Gjennom utarbeidelsen av problemstillingen har vi, ifølge Becker, allerede valgt side. Ved å belyse soningserfaringer fra innsattes perspektiv ligger det et ønske om å få frem marginaliserte gruppers stemme (Brinkmann, 2015, s. 463). En utfordring som kan oppstå i møte med forskningsdeltakerne er at man utvikler sterk sympati for dem, som igjen kan påvirke forskningsresultatet. Vi har derfor gjennom prosessen sammen reflektert og snakket om hvorvidt vår sympati kan ha påvirket prosjektet på en negativ måte. Denne bevisstgjøringen mener vi har ført til en nyansert fremstilling av forskningsdeltakernes soningserfaringer. Forskeren befinner seg i en spenning mellom å være et talerør for respondentene og å kunne gjøre kritiske fortolkninger. Repstad skiller mellom å gjenfortelle det forskningsdeltakerne sier kontra en ren diagnostisering der man alltid diskuterer ut fra bakenforliggende faktorer (Repstad, 1998, s. 118). I vår oppgave forsøker vi å ta respondentenes soningserfaringer på alvor, samtidig som disse fortolkes og diskuteres i lys av et teoretisk og begrepsmessig rammeverk.

Før vi går over til å presentere våre funn, vil vi klargjør hvordan vi har lagt opp analysen. Vi har valgt å ta utgangspunkt i begrepsapparatet, og deler analysen inn i tre ulike kapitler. Hvert kapittel består av forskjellige underkategorier som er sentrale i beskrivelsen av hvor 'dypt', hvor 'tungt', eller hvor 'tett' innsatte opplever soningen. Det første kapittelet tar for seg fangenes oppfattelse av 'dybde'. Her er temaer som rutiner og tid, familiekontakt, samt kontroll og opplevelse av privatliv viktige. Disse mener vi bidrar til å beskrive innsattes følelse av å være avskåret fra livet utenfor murene (King & McDermott, 1995, s. 89; Crewe, 2015, s. 54). I det neste kapittelet belyses fangers opplevelse av 'vekt'. Sentrale temaer er relasjoner mellom ansatte og innsatte, og fanger seg imellom, samt hvordan estetikk, lyder og omgivelser påvirker innsatte. I hvilken grad er dette med på å påvirke hvor 'tung' soningen oppleves (King & McDermott, 1995, s. 89)? 'Tetthet' utgjør det siste kapittelet i analysen. Her vil fokuset være på hvordan kontrolltiltak, som spesielt vurdering og overvåking, virker begrensende på de innsatte (Crewe, 2015, s. 57-59). Samtidig vil vi fremheve hvordan fangene opplever aspektet om progresjon og rehabilitering. For å forstå innsattes

soningserfaringer vil vi gjennomgående diskutere våre funn i lys av begrepene og den tidligere empiriske forskningen.

4. Hvor ‘dypt’, hvor fjernt?

Overordnet tar ‘dybde’ for seg hvordan fanger opplever å være avskåret fra samfunnet (King & McDermott, 1995, s. 89; Crewe, 2015, s. 54). Hvor forskjellig er hverdagen i fengselet sammenlignet med livet utenfor? Ulike faktorer kan bidra i beskrivelsen av ‘dybde’, der blant annet tap av autonomi og selvbestemmelse, samt grad av kontroll og overvåking er sentrale forklaringer. Slik Crewe (2015, s. 54-55) beskriver det, vil derfor et høysikkerhetsfengsel typisk defineres som en ‘dypere’ soning. I dette analysekapittelet velger vi innledningsvis å beskrive fengselshverdagens organisering og fangers opplevelse av tid. Hvordan oppleves rutinene for de innsatte, og på hvilken måte påvirker det oppfattelsen av tid? Videre ønsker vi å legge fokus på fengslenes måte å kontrollere fangene, samt hvordan dette har betydning for privatlivet til de innsatte. Under temaet kontrolltiltak vil også overvåking, vurdering og journalføring være et viktig punkt. Slik teorikapittelet peker på, kan dette føre til at innsatte regulerer egen atferd. Vi ønsker derfor å behandle temaet om kontroll her, men også i kapittelet om ‘tetthet’. Gjennom hele analysen vil sammenligningen mellom høy- og lavsikkerhetsfengsel ligge som et overordnet blikk, samtidig som vi ønsker å belyse mønstre i datamaterialet på tvers av sikkerhetsnivå.

4.1 Rutiner og tid

4.1.1 Fengselets organisering og rutiner

I høysikkerhetsfengselet starter dagen med utlåsing tidlig om morgenen. Innsatte spiser frokost på sin egen avdeling, sammen med de resterende fangene på boenheten. Etter frokosten går innsatte til sine arbeidsplasser eller studier. Midt på dagen følges fangene tilbake til boenheten for å spise lunsj, for så å bli innelåst på cellen i en time. Innsatte går deretter tilbake til arbeidet. Når arbeidsdagen er slutt føres fangene til avdelingene sine, hvor de lager middag, etterfulgt av en times “lufting” i luftegården. Videre er innsatte låst inne på cellen i en time, før de kan være i fellesskap med andre fanger. På bestemte dager får de i denne tidsperioden tilgang til en treningshall, bibliotek eller musikkrom. Dagen avsluttes deretter med innlåsing på cellen, hvor innsatte må være til neste morgen.

Rutinene i høysikkerhetsfengselet beskrives som omfattende, der dagene er tettpakket innenfor et strengt tidsskjema. Organiseringen er med på å ramme inn innsattes muligheter, og setter tydelige begrensninger i deres hverdag. På grunn av faste rammer blir dagene svært ensartet. Fangene beskriver at dagene i høysikkerhetsfengselet omtrent er helt like, og at

rutinene alltid er de samme. Den ensformige tilværelsen gjør at innsatte går på “autopilot”. Fabian forteller: *“Nei, man går jo bare på soningsmodus [...] setter på en bryter og bare går på de tingene. Følger de rutinene da”* (Fabian, høysikkerhetsfengsel). Flere av respondentene fra høysikkerhetsfengselet viser til at det er store kontraster mellom hverdagen i fengselet og hverdagen i storsamfunnet. Markus beskriver at dagene i det frie samfunnet oppleves lengre fordi de har mer innhold og variasjon:

“Tiden her inne, det er akkurat som om det er mindre timer i døgnet. Ute blir det stykka opp mer. Du skal rekke bussen, du skal på et eller annet klokka ett, og så halv to. Det er sånn i løpet av en dag, så skjer det like mye som det gjør i løpet av en uke her inne. Sånn for hjernen da, som du klarer å registrere. Så derfor blir det sånn monotont. Det blir sånn, du har fra det ene måltidet til det andre. Og du har andre ting du ser fram til. Du må sette livet på hodet. Du må lage ditt eget univers” (Markus, høysikkerhetsfengsel).

Hvordan livet i fengselet føles særlig ulikt sammenlignet med storsamfunnet, er noe som går igjen i flere av intervjuene. I tilknytning til ‘dybdebegrepet’, blant annet beskrevet av Downes (1988) og King og McDermott (1995), viser dette at innsatte i et fengsel med høy sikkerhet soner ‘dypere’ fordi skillet til det frie livet blir svært tydelig. Markus forteller at han lager sin egen virkelighet i fengselet, som tyder på en tilpasningsstrategi for å dempe denne ‘nedgravde’ følelsen fengselet kan gi. Dette beskriver også Crewe, Hulley og Wright (2017) i sin studie. Innsatte forsøker å skape sin egen verden for å prøve å håndtere soningen på best mulig måte (Crewe et al. 2017, s. 525).

På grunn av at rutinene og rammene i høysikkerhetsfengselet er altomfattende, viser flere forskningsdeltakere hvordan fengselets regime former de innsatte. Dette beskriver blant annet Tobias når han forteller om den første tiden i lavsikkerhetsfengselet etter et lengre opphold i en anstalt med høyere sikkerhet:

“Jeg vil påstå de tre første månedene jeg var her, da var det hver dag sånn halv ni [på kvelden], stilte jeg meg foran døra og ventet på at noen skulle komme inn, si godt natt og låse døra” (Tobias, lavsikkerhetsfengsel).

Som Tobias forteller, blir rutinene kroppsliggjort. I likhet med Ugelvik (2011b, s. 213-214) sine funn blir kroppsliggjøringen av straffen tydeliggjort i et høysikkerhetsfengsel der innsatte har begrenset autonomi. Innsatte beskriver hvordan systemet griper inn i og preger deres liv:

“Jeg er blitt litt sånn kua da etter mange år i fengsel, litt sånn apatisk og kua. Det kan jo vris til en positiv ting når en er i denne situasjonen her. [...] Du blir litt produkt av omgivelsene da. Blitt litt, ja annerledes da. Blitt litt sånn tafatt. Apatisk [...] Så til slutt så blir du liksom et resultat av omgivelsene. Og jeg er vel et perfekt eksempel på et resultat av hvordan fengselet fungerer” (Markus, høysikkerhetsfengsel).

Selv om Markus forklarer at fengselet kan ha negativ påvirkning, viser han også at når rutinene blir kroppsliggjort er hverdagen enklere å forholde seg til. Soningsens ‘dybde’ er på måten den ikke bare en destruktiv del av fengselstilværelsen.

Rutinene i høysikkerhetsfengselet er preget av faste rammer, og små endringer i soningshverdagen fører derfor til frustrasjonsmomenter hos innsatte. Dette fordi det bryter opp med deres “vanlige” forutsigbare hverdag. Markus beskriver det slik: *“Så fort det er fem minutter den ene eller andre veien så begynner man å reagere”* (Markus, høysikkerhetsfengsel). Franz fra lavsikkerhetsfengselet utdyper videre hvordan han levde i en “soningsboble” da han sonet i høysikkerhetsfengsel, og derfor opplevde uforutsette “brudd” med soningshverdagen krevende:

“Du lever liksom i en sånn der boble. Og når den blir brutt, da kommer soningsskadelene inn, skjønner du. Det er et helvete å bryte det mønsteret. Så plutselig, når noen skulle besøke meg. Det var det verste jeg visste. Selvfølgelig er det hyggelig å få besøk, men da bryter de den bobla. Så da ble rutinene mine forandret den dagen. Og selv om det bare er en time, er det nok til at det bare ble helt kræsji i hodet på meg [...] etter jeg kom inn for å sone, så er jeg blitt vane-menneske på ting” (Franz, lavsikkerhetsfengsel).

Sitatet viser tydelig hvordan rutiner og forutsigbarhet på en måte gjør soningen lettere å forholde seg til. Flere beskriver hvordan soning, spesielt i høysikkerhetsfengselet, blir som en “boble” der man lever i sin egen verden. Forstyrrelser i rutinene kan derfor oppleves desto mer utfordrende. På tross av at rigide rammer og rutiner har en kontrollfunksjon, uttrykker alle respondentene at hverdagen blir forutsigbar som igjen gir en trygghet. Innsatte beskriver hvordan man derfor blir *glad* i rutinene og stabiliteten.

I lavsikkerhetsfengselet er dagene strukturert annerledes. Det er større frihet, og innsatte har mer ansvar for å selv lage rutiner i hverdagen. Tobias utdyper dette når han beskriver møte med lavsikkerhetsfengselet:

“Så å komme hit. Plutselig er nesten alt er lov. Ta eget ansvar, planlegge egen dag og aktiviteter, og velge jobb. Så det er stor forskjell. Alt er planlagt av fengselet [i høysikkerhetsfengsel]. «Nå skal du på jobb, nå skal du ta medisin, nå skal du sove, nå skal du på do», for eksempel. Så når du kommer hit får du bestemme selv” (Tobias, lavsikkerhetsfengsel).

En av de få påtvungne rutiner som preger fengselet er telling av innsatte. Fanger må om morgenen møte til telling før de begynner arbeids- eller skoledagen. Til lunsj telles innsatte på arbeidsplassen, og når arbeidsdagen er slutt må fangene møte til felles opprop. Etter arbeid har fangene mulighet til å styre resten av dagen selv, innenfor fengselets rammer.

Respondentene beskriver at de da har anledning til å eksempelvis trene, fiske, gå tur, være i musikkrommet eller annet sosialt samvær med andre fanger. Dette speiler fengselets gode aktivitetstilbud. Innsatte må så være i boligen sin ved et gitt tidspunkt på kvelden frem til neste morgen.

Alle forskningsdeltakerne fra anstalten med lavere sikkerhet forteller hvordan overgangen fra høy- til lavsikkerhetsfengsel kan være vanskelig på grunn av det plutselige tillit- og ansvarsbaserte verdigrunnlaget. Erik beskriver dette, og forteller hvordan den første tiden i lavsikkerhetsfengselet var:

“I starten var det veldig rart. Da ble det sånn «Kan jeg gå der? Kan jeg gjøre det?» Så jeg hang meg bare på noen andre egentlig. Så var det å passe tider. «Nå har du telling, du må rekke det». Jeg forsov meg til den ene. Det var vel den første uka. Men da ringer de bare ned på huset og hører om du er der. [...] Nei, det var litt rart. Jeg husket ikke de tidene, og gikk helt i surr. For det var veldig mye å ta inn med en gang du kom hit. Det var stor forandring. Du blir litt sånn surrete i hodet og må ordne alt selv. På lukka så får du liksom alt, ja servert nesten. Tenker ikke selv. Du bare gjør det du får beskjed om nesten. Så det var stor forskjell” (Erik, lavsikkerhetsfengsel).

Som Erik forteller er det særlige forskjeller i hverdagens strukturering når man sammenligner fengsler med ulikt sikkerhetsnivå. Å komme fra et sterkt rutinepreget system, til å så måtte ta ansvar for egne handlinger og liv kan for flere by på utfordringer. Dette viser blant annet Neumann (2012, s. 151) til i sin studie, der fanger kan oppleve overgangen til en anstalt med lavere sikkerhet som krevende og usikker fordi rammene er mer flytende. Samme problematiske aspekter viser Tobias til:

“Det var veldig skummelt i begynnelsen. [...] Tenk å leve som robot eller zombie så lenge. Man trenger ikke tenke noen ting nesten i det hele tatt. Til «Okei, hva ønsker du å gjøre?» «Nå spør du veldig vanskelig, får jeg lov?»” (Tobias, lavsikkerhetsfengsel).

Begge respondentene ovenfor beskriver godt hvor ‘dypt’ man kan sone i et høysikkerhetsfengsel. I tillegg kan det virke som soningens ‘dybde’ blir veldig synlig i overgangen til lavere sikkerhet. Omtrent alle forskningsdeltakere i lavsikkerhetsfengselet beskriver at en anstalt med lavere sikkerhet er forberedende til livet etter løslatelsen, og dermed gjør overgangen lettere. Franz forteller at innsatte som blir løslatt direkte fra et høysikkerhetsfengsel kan være *tikkende bomber*. Dette beskriver hvordan det kan være krevende å gå fra en ‘dyp’ tilværelse til et helt fritt liv. Den lave graden av autonomi i en anstalt med høyere sikkerhet gjør at innsatte passiviseres, der man omtrent eksisterer uten å tenke selv. En overgang til et fengsel med færre rammer og holdepunkter, kan derfor gjøre at fangene føler på en større usikkerhet. Dette kan også sees i sammenheng med resultater fra Shammass (2012, 2014) sin studie. Friheten i lavsikkerhetsfengselet byr på andre utfordringer, der fanger kan føle større utrygghet fordi hverdagen er løsere strukturert. I den sammenheng er det relevant å trekke frem hvordan to forskningsdeltakere fra høysikkerhetsfengselet

foretrekker en sterkt kontrollert og rutinepreget hverdag fremfor valg- og bevegelsesfriheten i lavsikkerhetsfengselet. De beskriver hvordan den store friheten i anstalter med lavere sikkerhet ikke veier opp for ansvaret innsatte har for å aktivisere seg selv. Dette indikerer tydelig hvor utfordrende og vanskelig tilværelsen i et lavsikkerhetsfengsel kan være. Det trenger derfor nødvendigvis ikke være negativt å sone 'dypt', men det kan snarere oppleves enklere og mer ukomplisert fordi soningen blir lettere å håndtere. Det er imidlertid viktig å understreke at de fleste respondentene i vår undersøkelse ønsker å sone i anstalter med lavere sikkerhet, selv om det medfører andre utfordringer som ikke eksisterer i høysikkerhetsfengselet.

Et fellestrekk på tvers av sikkerhetsnivå er at soningens 'dybde' blir fremtredende i møte med det frie samfunnet. Etter innsatte har sonet 1/3 av straffen kan de få innvilget permisjon (Kriminalomsorgen, 2019b). Selv om dette skal være et gode for innsatte kan kontrastene til fengselshverdagen bli store, og fangers reaksjon i møte med livet utenfor fengselsmurene kan by på utfordringer. Innsatte kan bli overveldet av inntrykk og de beskriver hvordan det er deilig å komme tilbake til den vante rutinemessige hverdagen. Simon forteller:

“Og veldig rart da, men man blir fort sliten. Det er så rolig her, det er så lite støy og ikke så mye mas. Så det er veldig uvant å være blant så mange mennesker og så mye bråk, men det var digg på en måte også [...] Det var egentlig litt digg å komme tilbake til det rolige og det du er vant til” (Simon, lavsikkerhetsfengsel).

Som Simon viser verdsetter han rutinene i lavsikkerhetsfengselet. Nye og uvante inntrykk kan være krevende å forholde seg til, samtidig som møte med det frie samfunnet vekker andre følelser. Dette bekrefter Tobias når han beskriver hvordan permisjon oppleves:

“Ja når du er på permisjon er du fri mann. Det er flott, men på vei tilbake er det veldig trist. Da føler du at du er fratatt all friheten om igjen og om igjen. Hver gang du kommer tilbake vet du [...] at det nesten er en måneds tid før du får lov å treffe venner og familie. Det er en sånn påminnelse. Permisjon er flott, jeg skal ikke klage på det. Men hver gang du kommer tilbake er det veldig trist. Så noen ganger har jeg ikke lyst å reise ut, bare på grunn av at jeg vet jeg må komme tilbake. Det er litt rart faktisk. Men den turen tilbake til fengselet den er tungt altså” (Tobias, lavsikkerhetsfengsel).

Slik Tobias belyser, unngår han møte med det frie samfunnet for å beskytte seg mot bekreftelsen om at han er fengslet. Permisjon som er et gode og en forberedelse på livet etter løslatelsen, burde tilsynelatende føre til at 'dybdefølelsen' blir mindre. Samtidig kommer det frem at permisjon kan ha motsatt effekt, der man blir minnet på hvor avskåret man er fra samfunnet. De ulike følelsene som finner sted i møte med samfunnet kan være med på å bekrefte hvor 'dyp' soningen er, selv i et lavsikkerhetsfengsel.

4.1.2 Oppfattelse av tid

En fast organisering av hverdagen i høysikkerhetsfengselet er med på å påvirke innsattes tidsoppfattelse. Selv om man kanskje skulle tro at en monoton hverdag vil føles som saktegående, viser fangene til at tiden derimot går fort:

“Jeg har sittet her lenge og det føles jo som om jeg kom i går nesten. Tiden går veldig, veldig fort. [...] Så plutselig så har det gått ei uke. Så har det gått en måned”
(Kristoffer, høysikkerhetsfengsel).

Kristoffer belyser hvordan man i fengselet har et annet tidsperspektiv. Liknende kommenterer også Erik. Han reflekterer over tiden i høysikkerhetsfengselet, og viser til hvordan rutinene gjør at tiden oppleves som om den går fort: *“Det går egentlig ganske fort, fordi det er så likt. Det er rutiner på alt. Så alt går sånn dæn, dæn, dæn, dæn.”* (Erik, lavsikkerhetsfengsel). Slik Erik forteller har rutinene betydning for opplevelsen av tid. Når dagene er tettpakket gjennom mange små sekvenser kan tiden oppleves som om den går fort. Flere respondenter fra høysikkerhetsfengselet beskriver at de ikke klarer å skille dagene fra hverandre, men definerer dette som noe positivt fordi soningen blir enklere å komme gjennom.

I høysikkerhetsfengselet beskriver innsatte også en annen dimensjon av tid. Ved å sone i et fengsel blir fanger tatt ut av samfunnet, og livet deres blir på en måte satt på vent. Innsatte observerer hvordan livet fortsetter gjennom media, og familie og venner som lever videre i storsamfunnet. På den måten blir 'dybdefølelsen' tydeliggjort. I intervjuene kommer det frem at denne følelsen virker mer påtrengende i høysikkerhetsfengselet. Fabian beskriver: *“Tiden står på en måte litt stiller her da”* (Fabian, høysikkerhetsfengsel). Følelsen av å befinne seg i et vakuum bekrefter avstanden mellom fangers liv og friheten (Flanagan, 1980, s. 151).

På tross av at rutinene er mindre faste i lavsikkerhetsfengsler, beskriver forskningsdeltakerne at tiden også her går fort. Her vil ikke “institusjonpåtvungen” aktivisering være den avgjørende faktoren, men snarere hvordan innsatte selv klarer å fylle tiden. Tid er derfor i anstalter med lavere sikkerhet mer personavhengig, fordi systemet ikke pålegger de samme faste rutinene. For noen innsatte kan det være krevende å fylle tiden, likevel virker det som om respondentene fra lavsikkerhetsfengselet foretrekker en slik selvbestemmelse. Simon forklarer hvordan ulike aktiviteter holder deg opptatt, noe som er viktig i soningshverdagen:

“Det får tiden til å fly veldig fort. Så jeg har mye å fylle dagene med da. Da slipper jeg å bare gå i veggen og ikke gjøre noe produktivt. Så det er veldig bra. Da jeg fant ut jeg skulle hit så tenkte jeg dagene kom til å gå enda saktere, men egentlig så går de enda fortere” (Simon, lavsikkerhetsfengsel).

Erik belyser også hvordan ansvaret for å fylle dagene med aktiviteter i lavsikkerhetsfengselet i større grad er overført til fangene selv: *“Her kan den gå litt saktere, men du må bare fylle tiden din med ting, og så går den fortere. Det kommer litt an på hva du gjør ut av det”* (Erik, lavsikkerhetsfengsel).

Fanger i begge anstaltene peker på at arbeid og skolegang har stor betydning for tidsoppfattelsen. Jobb og studier bidrar til å skape en rutine, samtidig som det får tiden til å gå: *“Det er greit. For det [arbeid] knekker jo dagen, så er det med på å lage en rutine. Så dagene går fort. Når man kommer inn i rutinen da”* (Fabian, høysikkerhetsfengsel). Alle forskningsdeltakerne belyser hvordan arbeid er en svært viktig del av soningen. Lars forteller:

“For mange [innsatte] er det også sånn [...] Jobben, den er kjempe bra altså. Når du har noe å gjøre, uansett hva det er. For da går tiden, og så får du litt forandring. I stedet for å sitte mellom de fire veggene” (Lars, høysikkerhetsfengsel).

Arbeid og skolegang bidrar i tillegg til en meningsfull hverdag. Dette kan igjen være med på å gjøre soningshverdagen ‘lettere’, som gir en ‘dyp’ soning et ‘grunnere’ preg. Her kan man se

hvordan ‘vekt’ og ‘dybde’ glir i hverandre. Slik som Mathiesen (2012) og Lundeberg med flere (2018) påpeker er det viktig at innsatte opplever arbeidet som hensiktsmessig for at jobben skal være av betydning. Dette kommer også frem i vår funn, uavhengig av sikkerhetsnivå. En respondent uttrykker hvordan vedlikeholdsarbeid internt i fengselet tilsynelatende kan virke mindre givende. Det beskrives hvordan han i helgene *slipper* å arbeide, som igjen kan antyde at jobben er lite engasjerende. Videre underbygges også denne antakelsen ved at de som indikere at arbeidet er meningsfullt, velger å jobbe i helgene. Flere innsatte fra høyere sikkerhet påpeker at tiden i helgene, uten jobb, går betraktelig senere:

“Helgene er mye tregere for de aller fleste, fordi da har du ikke noe dagtilbud. Og da går du egentlig bare og venter på klokka. Går og venter på maten. [...] Så lenge du kan jobbe så er det veldig greit” (Kristoffer, høysikkerhetsfengsel).

Flere innsatte på tvers av sikkerhetsnivå forteller at arbeid kan være med på å avlede følelsen av en ‘tung’ og ‘dyp’ soning. Lars forteller at innsatte må prøve å fokusere på andre “gjøremål” for å ikke føle seg enda mer ‘begravd’ i systemet.

“Du må gjøre det beste ut av det. Ja, for hvis ikke du gjør det, da sliter du. Da går du bare lengre ned i kjelleren. Da blir det tungt å sone. [...] Det kommer an på [...] hva du gjør ut av det [...] For eksempel, det å gå på jobb er veldig viktig. Å ha noe å gjøre. Det er mange som ikke liker det. Det er mange som sitter på cella i to, tre måneder, og ikke går ut engang på lufting. Men jeg klarer ikke det. Jeg er ikke den typen” (Lars, høysikkerhetsfengsel).

Som Lars viser må man i høysikkerhetsfengselet prøve å aktivisere seg selv for å unngå en ‘dyp’ følelsesmessig soning. Dette peker også innsatte som soner i lavere sikkerhet på. Tobias belyser hvordan han velger å arbeide mest mulig for å dempe en krevende soningsopplevelse: *“Jeg har gjennom soningen alltid hatt flere jobber samtidig. Det er min måte å takle soningen på, ha noen ting å gjøre”* (Tobias, lavsikkerhetsfengsel). Slik Tobias forteller, kan det virke som han bruker arbeid som en tilpasningsstrategi for å kompensere for en følelse av å være avskåret fra storsamfunnet. Det er viktig å påpeke at det er større variasjon og meningsinnhold i arbeidsoppgavene tilknyttet anstalten med lavere sikkerhet. Dette kommer av at fengselet i

stor grad er organisert som et lite samfunn og fokuserer på å være mest mulig selvforsynt. Franz forteller hvordan mye av fengselets drift er overført til de innsatte i anstalten:

“Ja. Fordi hvis ikke vi driver [fengselet] så får ikke dyra mat. [...] I helgene så er det ingen arbeidsledere på jobb her. Da har vi fullstendig ansvar for dyra [...] Så det er veldig mye ansvar” (Franz, lavsikkerhetsfengsel).

Slik Franz forteller kan man i dette lavsikkerhetsfengselet føle en tilhørighet til arbeidsoppgaven som utføres fordi det har en hensikt og større meningsinnhold. Det vil derfor være større likhetstrekk til storsamfunnet, og avstanden til det vanlige livet kan oppleves mindre.

4.1.3 Familiekontakt

Et sentralt aspekt å belyse i henhold til begrepet ‘dybde’, er hvordan det for fangene oppleves å miste kontakten med familie. ‘Dybde’ handler ikke bare om avstanden til friheten, men også om å være avskåret fra sine nærmeste (Ugelvik & Damsa, 2018). I høysikkerhetsfengselet får innsatte ringe til familie tyve minutter hver uke. Om fanger har barn får de ti minutter utvidet tid. I tillegg til dette, kan de innsatte få en time besøk per uke. Her forteller respondentene at god oppførsel lønner seg, der man kan bli tildelt en ekstra time. I lavsikkerhetsfengselet har de betydelig mer telefontid. Forskningsdeltakerne beskriver at de har egne telefoner som de kan bruke hver dag, men innenfor et gitt tidsrom. I helgene får innsatte i lavsikkerhetsfengselet økt telefontid. Besøkstiden er også mer fleksibel. Fangene har hovedsakelig anledning til å ha besøk en gang i uken, men det beskrives som lite problematisk å få utvidet tid om fengselet har ledig kapasitet.

Besøk- og telefontid oppleves som et positivt element i fengselshverdagen for noen respondenter. Erik beskriver hvordan det å få besøk var uvant i starten, men er nå en positiv del av soningsopplevelsen:

“Nå er det bare koselig. I starten var det jo selvfølgelig litt rart. Men det, nei det er veldig bra. Det har mye å si om du har besøk. [...] Det er liksom det du ser mest frem til i løpet av uka da” (Erik, lavsikkerhetsfengsel).

For andre kan besøk derimot bare være en påminnelse om identiteten som fange. Noen velger bevisst å skille fengselshverdagen fra livet utenfor ved å ikke ta imot besøk. Årsakene er av hensyn til familie, eller for å beskytte seg selv for ubehagelige oppbrudd i soningshverdagen. Flere forskningsdeltakere viser til at også besøksrommene gir en unaturlig situasjon, som gjør at innsatte ikke ønsker besøk:

“Du sitter jo på et veldig tomt rom da. Det er litt trist egentlig. Du føler deg ikke så fri på en måte. Hvis det hadde vært sånn at du kunne ta de med hjem og på huset hadde det blitt litt mer normalt. Men liksom, man sitter på et rom og snakker der. Så nei, jeg er ikke så glad i å ha besøk her i fengselet. Det blir ikke det samme” (Simon, lavsikkerhetsfengsel).

Dette belyses også av respondenter i høysikkerhetsfengselet. En kunstig kontekst er et forstyrrende element i møtet med familien. Flere av forskningsdeltakerne viser til at familiebesøk foregår når de er ute på permisjon, og at dette ikke skal blandes inn i fengselshverdagen. Respondentene tar på den måten kontroll over eget liv, og velger aktivt i hvor stor grad familie og venner skal få delta i soningen. Dette kan kobles til Ugelvik (2011b, s. 262), der han beskriver at innsatte tar kontroll i hverdagen, og skiller mellom personen de er innenfor fengselmurene og personen ute i samfunnet. Kristoffer fra høysikkerhetsfengselet uttrykker det slik: *“Og jeg har ikke besøk. Jeg vil ikke ha besøk [...] Nei, det vil jeg ikke. Det er en avtale som gjør at de skal slippe det”* (Kristoffer, høysikkerhetsfengsel).

Forskningsdeltakere på tvers av høy- og lavsikkerhetsfengselet gir uttrykk for at det er lettere å forholde seg til familie og venner når de møtes utenfor fengselet. Valget som tas om å kun tilbringe tid med familie på permisjon kan tolkes som en måte å ville beskytte de nærmeste. Ved å holde de to sfærene atskilt trenger ikke innsatte å ta stilling til hvordan disse skal gå sammen. Når avstanden opprettholdes beskytter innsatte seg for en “dypere” soningsfølelse da kontrastene ikke blir så store. Dette blir også bekreftet av en annen respondent, som beskriver at det kan være tungt å se andre fanger få besøk, når man selv ikke gjør det: *“Og så er det mange som får besøk og sånt. Så blir du litt sånn... Hvis du ikke har egne besøk, så blir du litt sånn trist, eller den følelsen”* (Lars, høysikkerhetsfengsel). Slik som Ugelvik og Damsa (2018) peker på i deres studie, viser også dette at begrepet ‘dybde’ har flere dimensjoner. Å være avskåret fra familien kan bidra til en annen form for ‘dyp’ soning. Flere respondenter

beskriver at det de savner aller mest i fengselet er å være sammen med familie. Samtidig, når fanger frivillig velger å avstå fra familiekontakt kan det tyde på at en ‘dypere’ soning foretrekkes fremfor å bryte med “boblen” i fengselet.

4.2 Kontroll, overvåking og vurdering

Alle innsatte i høysikkerhetsfengselet peker på at kontrollen er en utpreget del av soningen, og de beskriver at de i stor grad blir vurdert, overvåket og kontrollert: *“Det blir man hele tiden [...] i veldig stor grad. Så lenge du vet det. Men det er ikke alle som forstår det. Men når man vet det, så vet man det”* (Fabian, høysikkerhetsfengsel). Som Fabian forteller, vil man ikke kunne “glemme” at man blir overvåket i fengselet, fordi det er såpass inngripende i soningen. Samtidig peker han på hvordan han opplever at ikke alle innsatte er klar over hvor stor grad av overvåking som faktisk foregår.

Når innsatte beveger seg mellom ulike aktiviteter som eksempelvis skole eller jobb, blir de fulgt av betjenter, samtidig som de er nødt til å gå gjennom en metalldetektor. Fangene telles også ved hver forflytning. Markus belyser dette, og forteller hvordan det brukes store ressurser på sikkerhetstiltak. Noe han mener ikke behøves:

“Det er så unødvendig mye sikkerhetsopplegg [...] Hver gang vi skal ut av den døra [...] Hver gang vi skal luften, hver gang vi skal på jobb. Så er det telling. [...] det er et helt kommers for at vi skal gå” (Markus, høysikkerhetsfengsel).

Mens fangene er på skole eller arbeid kan deres “private” celle bli gjennomgått. Dette gjøres for å blant annet undersøke om innsatte har ulovlige gjenstander, samtidig som de sjekker om fangene har gjort rent. Respondentene beskriver at ansatte legger igjen en lapp med beskjed når cellen har blitt kontrollert. I intervjuene kommer det frem at det er litt uklart hvor ofte slik sjekk forekommer. Noen forskningsdeltakere belyser at det skjer til enhver tid innsatte ikke er tilstede, mens andre beskriver at det kun skjer noen få ganger i måneden. At innsatte ikke selv har oversikt over når cellen blir gjennomført, er et tegn på tap av kontroll over en privat sfære. Dette vil igjen være med på å tydeliggjøre hvor ‘dypt’ fangene soner. Fengselets uteområde er videoovervåket, og innsatte blir alltid observert ved lufting. Også områder inne i anstalten overvåkes med kamera. Det er viktig å påpeke at deres private celle ikke blir lyd-

eller videoovervåket, men at den til enhver tid kan bli gjennomgått. Innsatte kan bli bedt om å avlegge urinprøve, og det er jevnlig en “narkotikahund” på “besøk”. Ut ifra det respondentene forteller kan det tilsynelatende virke som om noen kontrolltiltak, som eksempelvis urinprøver eller ekstra celledørr, er målrettet. Markus beskriver at fengselets høye kontrollnivå generelt vanskeliggjør regelbrudd:

“Det er lettere å holde seg på den smale sti her. Du blir nesten styrt hvor du skal gå. Det er klart, du kan jo ikke trå feil. Og du får ikke sjansen til å vise til deg selv en gang [...] hvordan du egentlig ville oppført deg. [...] det er litt sånn overformynderi”
(Markus, høysikkerhetsfengsel).

Markus sitt utsagn belyser godt hvor mye kontroll de innsatte er pålagt, der fengselet i svært stor grad bestemmer over de innsattes liv. I lys av hvordan ‘dybde’ blir beskrevet av blant annet Downes (1988, s. 165-166) og King og McDermott (1995, s. 89), vil slik soning gjøre at man føler seg langt unna det frie livet.

I lavsikkerhetsfengselet er sikkerhet- og kontrolltiltak derimot dempet. Innsatte får bevege seg fritt på fengselsområdet, og forflytter seg i motsetning ikke mellom låste dører. Den eneste formen for kontroll som kommer tydelig frem i lavsikkerhetsfengselet er telling. Innsatte blir ikke “passet på”, men må selv stå til ansvar for å møte opp til tellingene. Om ikke fangene møter opp får de en såkalt “prikk”. Forskningsdeltakerne beskriver at tre prikker fører til rapport, som videre kan ha negative konsekvenser for de innsatte. Rapporter eller journaler er en sentral del av fengslers kontroll- og sikkerhetstiltak, også i høysikkerhetsfengsler. Det som noteres i journalen vil bli værende i fangers historikk og bidra i vurdering av innsattes progresjon. Denne typen kontroll forklares av Crewe (2011a, 2015) som en mer moderne form for makt. Vi ønsker derfor i kapitlet om tetthet å utdype på hvilken måte de innsatte opplever dette som inngripende i soningshverdagen. Innsatte blir ikke låst inne i dette fengselet, men har derimot selv anledning til å låse egen dør: *“Det er jeg som må velge om døra mi skal være låst eller ikke. Det er ikke betjentene. Når vi bor på husene våre så er ikke de låst”* (Franz, lavsikkerhetsfengsel). At fanger har mulighet til å låse sin egen dør, kan bli betraktet som et symbol på økt tillit (Ugelvik 2011b, s. 213). Dette er også med på å gi en følelse av å være menneskeligjort. Slik Ugelvik (2011b) viser har ikke innsatte i høysikkerhetsfengsler denne tilliten, og det er derfor kun betjentene som har nøkler. Innsatte i

lavsikkerhetsfengselet kan bli bedt om å avlegge urinprøve, samtidig som de kan bli ransaket eksempelvis etter permisjon. Flere beskriver hvordan slik kontroll eller sjekk også her i mye større grad er målrettet, og at innsatte som ikke er “mistenkelige” svært sjeldent opplever slike kontrolltiltak: *“Det er jo kontroll med narkobikkjer og ransaking på rommet, men det er mye mindre, og mer sånn målrettet”* (Tobias, lavsikkerhetsfengsel). Mindre pålagte rutiner og sikkerhetstiltak i lavsikkerhetsfengselet gjør at innsatte har mer handlingsrom i hverdagen. Simon forklarer dette: *“Ja jeg går selv, styrer min egen tid. Gjør ting i min egen rekkefølge”* (Simon, lavsikkerhetsfengsel). Dette viser tydelig at fanger i et lavsikkerhetsfengsel har betraktelig større grad av autonomi, som igjen gir en annen følelse av frihet. Det er viktig å påpeke at selv om handlingsrommet er større i lavsikkerhetsfengselet, beskriver innsatte at savnet etter friheten likevel er tilstede: *“Så selv om soningshverdagen er veldig fin [her]. Så er du likevel frarøva frihet, friheten din”* (Franz, lavsikkerhetsfengsel). Komforten rundt det å kunne bevege seg mer og ta egne avgjørelser påvirker følelsen av ‘dybde’. ‘Dybdefølelsen’ er likevel mer kompleks enn en følelse av bevegelsesfrihet og valgfrihet. Derfor er delingen av dybde-begrepet (Ugelvik & Damsa, 2018) til stor hjelp for å forstå hvordan økt frihet, ikke nødvendigvis fører til mindre avstand til livet utenfor fengselet. Det å leve som et menneske med familien sin og de relasjonelle forholdene, er for mange en stor del av selve livet. En ting er å ha økt frihet, men innsatte er fremdeles i en boble, hvor begrensninger og rutiner styrer hverdagen i større eller mindre grad.

Alle innsatte, på tvers av sikkerhetsnivå, peker på at man blir vant til kontrolltiltakene i fengselet. Dette kan tyde på at innsatte i stor grad klarer å tilpasse seg fengselets rutiner. Det blir særlig tydelig i overganger til fengsler med annet sikkerhetsnivå at fanger må finne nye tilpasningsstrategier for å håndtere soningen. Simon forteller hvordan overgangen til lavsikkerhetsfengselet var krevende, men også en tilværelse han etter kort tid tilvante seg:

“Det var litt mye i starten, og det var veldig vanskelig å tilpasse seg til det her. Fra å gå fra å sitte veldig rolig hele tiden til og så måtte ta ansvar selv. For på lukket så blir du sånn, du blir fortalt hva du skal gjøre hele tiden. Døren blir låst opp for deg og du blir fulgt overalt. Så her må du liksom ta ansvar selv da. Ja, møte opp og holde kontroll på avtaler og sånt selv. [...] Også alle de tellingene og sånt, det var litt vanskelig å komme inn i det, men det kom seg ganske fort. Etter en måneds tid så ble jeg vant til det her også” (Simon, lavsikkerhetsfengsel).

Liknende aspekt belyses også av forskningsdeltakerne i høysikkerhetsfengselet. Det beskrives at de ulike sikkerhetstiltakene kan være uhyggelig eller unaturlig i starten, men blir etter en tidsperiode til en integrert del av den nye hverdagen:

“Du blir vant til det, ikke sant. For de som kommer første gangen er det spesielt. Første gangen var det litt vanskelig for meg også [...] Du passer på og føler at alt blir filma [...] Men du blir vant til det” (Lars, høysikkerhetsfengsel).

Selv om fanger tilpasser seg kontrollen i fengselet, peker enkelte respondenter på hvordan de samtidig opplever overvåkingen som særlig inngripende i deres liv. Fabian forteller blant annet at de ulike tiltakene kan være plagsomme, samtidig som de skaper irritasjonsmomenter i hverdagen.

“Det er litt slitsomt. [...] Du må hele tiden vente. Mye venting, og så telling, og venting. Det er sånne små faktorer som kan gjøre deg oppgitt da” (Fabian, høysikkerhetsfengsel).

Som Fabian forteller kan bagateller oppleves som frustrerende aspekter i soningen. Samtidig er kontrolltiltakene med på å bekrefte umyndiggjøringen av fanger, særlig i et høysikkerhetsfengsel hvor sikkerhetstiltak er mer omfattende (se også Ugelvik, 2011b). Videre belyses det hvordan innsatte opplever å bli mistenkeliggjort gjennom stor grad av overvåking og kontroll fra fengselet. Fabian utdyper:

“For man føler at de liksom prøver å ta deg for noe. Ikke sant, kriminalomsorgen skal jo hjelpe deg til et liv etter soning. Det er det som er hele poenget. At du skal rehabiliteres. Men når de hele tiden har sånn kontrolltiltak så kan det sende signaler at de vil prøve å ta deg for noe. De vil prøve å ta deg, de vil prøve å ta deg, de vil prøve å ta deg! De vil ikke hjelpe deg, skjønner du?” (Fabian, høysikkerhetsfengsel).

Sitatet illustrerer godt hvordan soning i anstalter med høyere sikkerhet kan oppleves enda 'dypere' om man lar seg påvirke av de ulike sikkerhetstiltakene. En annen innsatt viser hvordan han har forståelse for hvorfor fengselet må ha mange kontrolltiltak. På grunn av at fangesammensettingen i et fengsel er svært variert må det være et overordnet høyt sikkerhetsnivå: *“Det er høysikkerhet, så det sitter mange forskjellig type mennesker her, fra mordere til alt mulig. Fra ett år, to år til tyve års fengsel, ikke sant. Så de kan ikke gjøre noen forskjell”* (Lars, høysikkerhetsfengsel). Lars og Fabian uttrykker på to forskjellige måter hvordan de opplever kontrolltiltakene. Noe av forklaringer kan blant annet komme av i hvilken grad de opplever straffen som legitim, samt hva slags tidligere fengsels erfaringer de har. Dette er faktorer som vil være med på å påvirke hvor 'dyp' soningen oppleves.

Det kommer svært tydelig fram at lavsikkerhetsfengselet i stor grad har et tillitsbasert verdigrunnlag. Dette beskriver alle innsatte i fengselet med lavere sikkerhet. På grunn av såpass få kontrolltiltak må innsatte bevise at de er kapable til å ta ansvar. En respondent forteller:

“Ja, her er det veldig tillitsbasert da. Så du får jo sjanser til å vise at du ikke driter deg ut. For driter du deg ut så havner du tilbake til lukka, og det er jo veldig få som vil det” (Erik, lavsikkerhetsfengsel).

En annen forskningsdeltaker peker videre på hvordan den økte graden av frihet er med på å gi en mer tilnærmet følelse av å være et fritt menneske.

Intervjuer: *“Hvordan oppleves det å ha den friheten?”*

Tobias, lavsikkerhetsfengsel: *“Veldig deilig egentlig. Jeg føler meg litt mer normal igjen. Mer selvstendig. Så det er veldig deilig å slippe og bli kommandert rundt”*

Innsatte beskriver med andre ord her at tilværelsen i et lavsikkerhetsfengsel i større grad likner livet utenfor. Ved å sone i et fengsel som ligner mer på livet i det frie samfunnet kan 'dybdefølelsen' reduseres (Crewe, 2015). På den andre siden kan de få sikkerhetstiltakene som faktisk er tilstede i lavsikkerhetsfengselet oppleves irriterende i soningshverdagen. Dette

viser også Shammas (2012, 2014) til i sin studie. Når man har “privilegiet” å sone mer fritt, kan eksempelvis telling bryte opp dagen og bekrefte at man er fange. Dette peker en respondent på, og beskriver at den eksisterende kontrollen blir en slitsom og ødeleggende del av hverdagen:

“Jeg synes tellinger bryter opp dagen, spesielt den på ettermiddagen. Ofte er vi ferdig på jobb klokka tre. Hjem og slappe av litt, og så midt i all middagslagingen må vi ned og telles. Det synes jeg er plagsomt” (Tobias, lavsikkerhetsfengsel).

Selv om et lavsikkerhetsfengsel, vil tilsvare en mindre ‘dyp’ soning, viser dette at livet i anstalter med lavere sikkerhet også kan gi en tydelig følelse av å være fengslet. Dette kan være fordi kontrastene mellom sikkerhetstiltak og hverdagen blir større, da hverdagen i anstalter med lavere sikkerhet er friere.

4.3 Privatliv og kontroll over eget liv

Flere forskningsdeltakere påpeker at det stedet de har mest privatliv er når de oppholder seg på cellen sin. I høysikkerhetsfengselet beskriver forskningsdeltakerne at det eneste stedet fanger kan være for seg selv er når de er innelåst på cellen. På tross av at mye innlåsing tilsynelatende kan virke som en ‘dypere’ soning, viser flere respondenter hvordan det kan være en positiv del av dagens rutiner. Markus forteller: *“Så da er det sånn, når du blir låst inne på kvelden. Åhh, da er det deilig altså”* (Markus, høysikkerhetsfengsel). På grunn av en tett pakket dag med korte sekvenser og mye påtvunget sosialisering, beskriver Markus at det er avslappende å bli låst inne på kvelden. Med bakgrunn i Goffmans (1959) teori om “frontstage” og “backstage”, kan det virke som om individer også i fengselet tar på seg ulike roller for å tilpasse seg soningshverdagen. På cellen er man fritatt fra de forventningene som råder i det sosiale samværet, og er da mer avslappet. Fabian forteller også at han har et privatliv på cellen, og belyser videre hvordan fengselet samtidig alltid vil ha kontroll over livet til de innsatte, slik at man aldri kan trekke seg fullstendig tilbake. Han beskriver:

“Det er lite som skjer, og så får man aldri den roen heller egentlig på rommet, for plutselig så kan det komme visitasjon på kvelden. Så ligger du der, ikke sant. Så plutselig så åpner de opp døra, så står det fem betjenter der og skal ransake deg eller

ransake rommet ditt, eller med bikkje eller hva som helst. [...] Du må alltid være forberedt på at noe kan skje” (Fabian, høysikkerhetsfengsel).

Som sitatet viser kan sikkerhetstiltak i fengselet være ødeleggende for privatlivet. Man vil aldri kunne være fullstendig alene, som også viser hvor inngripende systemet er i innsattes liv.

Innsattes følelse av å ikke ha mye privatliv kommer også frem i intervjuene med fanger fra lavsikkerhetsfengselet. På tross av større fysisk frihet og mer autonomi, peker respondentene på at de heller ikke her opplever å ha særlig privatliv. Det er imidlertid viktig å understreke at dette ikke hovedsakelig kommer av fengselets kontrollerende funksjon slik som i høysikkerhetsfengselet. I et lavsikkerhetsfengsel har fanger friheten til å ta kontakt med andre innsatte omtrent ubegrenset, noe som ligner mer på livet utenfor. På papiret vil dette være en ‘grunnere’ soning (Crewe, 2015, s. 54-55). Likevel forklarer en forskningsdeltaker hvordan han svært sjeldent får være i fred på rommet sitt, fordi andre innsatte søker hans kontakt:

“Eh, ikke så mye [privatliv] egentlig. Sånn, du bor jo med andre mennesker da. Jeg får litt på kvelden og sånn. Men hvis jeg låser meg inn på rommet er det alltid noe som kommer og banker på etter hvert. Så jeg får ikke så mye” (Simon, lavsikkerhetsfengsel)

Simon viser samtidig til hvordan det på deres avdeling er dårlig isolert som igjen hindrer følelsen av å kunne føle seg alene, selv på eget rom: *“Det er ganske lytt der da. Så du føler deg ikke mye alene når du sitter der. Så ja, mye bråk”* (Simon, lavsikkerhetsfengsel). Simon påpeker videre at det å ikke kunne være i fred kan være en slitsom del av soningshverdagen. Dette viser hvordan en ‘grunnere’ soning i lavsikkerhetsfengsel også har andre belastninger. Flere innsatte på tvers av sikkerhetsnivå beskriver at man i et fengsel alltid må forholde seg til andre mennesker. En tvungen sosialisering kan for mange være et krevende aspekt av soningen, noe vi vil belyse nærmere i neste kapittel.

Innsatte i lavsikkerhetsfengselet søker andre områder i anstalten for å være alene eller privat. Her beskriver forskningsdeltakerne at de kan “komme seg vekk” ved å enten gå en tur innenfor fengselsområdet eller holde seg opptatt med aktiviteter som eksempelvis musikk eller trening. Dette illustrerer ulike muligheter for “exit” (se Hirschman, 1970). Friheten i lavsikkerhetsfengselet åpner opp for at de innsatte har flere anledninger til å trekke seg unna.

Valg- og bevegelsesfriheten beskrives av flere respondenter som det beste ved fengselet. I høysikkerhetsfengselet har innsatte betydelig færre muligheter til å trekke seg vekk. Her må fangene holde seg til de faste rutinene, der fengselet bestemmer når innsatte skal være hvor. Selv om “exit-mulighetene” i anstaltene er forskjellig, beskrives det av alle forskningsdeltakerne at aktiviteter som for dem er meningsfulle gjør det mulig å “rømme” fra følelsen av å være fanget. Ulike former for aktivisering kan med andre ord gi en ‘dyp’ soning et ‘grunnere’ preg. Fabian beskriver dette: *“Jeg jogger jo en del. Så jeg føler liksom at det gir meg en egen sånn ro”* (Fabian, høysikkerhetsfengsel). Andre respondenter i begge anstaltene beskriver at arbeid også er en måte å “rømme” fra soningshverdagen. En forskningsdeltaker fra fengselet med høyere sikkerhet forklarer at han tar på seg arbeidsklær og da kommer seg vekk fra tanken og følelsen om å være fengslet. Dette viser også studien til Crewe med flere (2013). Områder eller soner i fengselet der man får mulighet til å aktivisere seg på en mer “normal” måte, kan gi fanger mentalt velvære (Crewe et al., 2013, s. 67-68). En annen respondent fra lavsikkerhetsfengselet beskriver videre hvorfor han målrettet holder seg opptatt: *“For meg personlig, uansett hva jeg gjør er det nesten samme mål: å glemme litt at jeg er i fengsel. Alt jeg gjør nesten”* (Tobias, høysikkerhetsfengsel). Hans utsagn tyder sterkt på at soningsopplevelsen kan være vanskelig og ‘tyngende’, selv i et lavsikkerhetsfengsel. Flere av forskningsdeltakernes måte å håndtere fengslingen, er derfor ved å holde seg aktiv med andre “gjøremål”.

Flertallet av respondentene forteller videre at de har lite kontroll over eget liv. Dette kommer tydelig frem i begge fengslene. I høysikkerhetsfengselet kan det tyde på at den omfattende kontrollen fra fengselets side skaper desto mindre følelse av kontroll for de innsatte. Fangene blir i svært stor grad kommandert rundt og har derfor også minimal frihet til å bestemme over eget liv. Lars belyser:

“Du må spørre om alt. Hva jeg skal si. Eneste du ikke må spør om er når du skal gå på do og sånt. Alt annet må du søke, skrive, så vente om du får svar eller ikke. Så nitti prosent er det kontroll” (Lars, høysikkerhetsfengsel).

Dette viser flere forskningsdeltakere i høysikkerhetsfengselet til. Lars beskriver samtidig at han er svært klar over at de kriminelle handlingene var feil og derfor “fortjener straffen” med å bli kontrollert av fengselet: *“Vi har gjort feil i vårt liv, ikke sant. Vi skal bli straffet. Du skal*

bli bedre, på en måte” (Lars, høysikkerhetsfengsel). I hvor stor grad innsatte opplever straffen de fikk som rettferdig kan være svært betydningsfullt for fangers soningsopplevelse.

Videre peker innsatte fra lavsikkerhetsfengselet på at de heller ikke opplever særlig stor kontroll over eget liv. Dette på tross av at fengselet legger opp til at innsatte skal være selvstendige og ta eget ansvar. En respondent forteller: *“Kontroll... Eh, veldig lite egentlig [...] Det er litt sånn begrensa hva du kan ha kontroll på”* (Simon, lavsikkerhetsfengsel). Dette belyser også en annen innsatt, og beskriver at man i et lavsikkerhetsfengsel har stor frihet, men samtidig ikke er fri:

“Det dårligste med fengselet her er... Det er jo fengsel generelt på en måte. Det er jo at du ikke har frihet, selvfølgelig, til å gjøre akkurat hva du vil. Du må forholde deg til mye. [...] Du må gjøre som du får beskjed om til syvende og sist. Du bestemmer på en måte ikke helt over egen hverdag uansett” (Erik, lavsikkerhetsfengsel).

Det kom også tydelig frem at fangers tanker om livet etter løslatelsen påvirker selve soningsopplevelsen til innsatte. En respondent påpeker blant annet hvordan lite kontroll over livet etter soningen påvirker hans trivsel og generelle hverdagsopplevelse. Om fanger ikke har noe trygt og meningsfylt å gå til, kan soningen oppleves enda ‘dypere’. Dette peker også Ugelvik og Damsa (2018) på. Usikkerheten rundt livet etter løslatelsen vil påvirke innsattes hverdag, og fører i flere tilfeller til en fortvilet situasjon. Fanger vil på den måten føle seg enda mer avskåret fra storsamfunnet og ‘begravd’ i fengselssystemet (Ugelvik & Damsa, 2018, s. 1035).

5. Hvor ‘tungt’, hvor krevende?

Begrepet ‘vekt’ vil være en videreføring av ‘dybde’. Slik King og McDermott (1995, s. 89-90) viser til, tar vekt for seg i hvor stor grad soningen oppleves som en byrde for de innsatte. Et særlig sentralt element i den sammenheng er derfor de relasjonelle forholdene i fengselet (Crewe, 2015, s. 56-57). Relasjoner til betjenter er en relevant faktor i hvordan innsatte opplever soningen (Liebling & Arnold, 2004). Blir fangene behandlet med respekt, og hvordan påvirker deres tilstedeværelse de innsatte? Videre belyser Liebling og Arnold (2012, s. 413) hvordan forhold mellom innsatte har tydelige begrensninger. Hvordan utspiller fangemiljøet seg i norske fengsler, og er det forskjell mellom fengsler med ulikt sikkerhetsnivå? Disse aspektene ønsker vi derfor i dette kapittelet å undersøke. Fengselets miljø og utforming, og hvordan det påvirker de innsatte er også betydningsfullt i utforskningen av soningens ‘vekt’ (Crewe, 2015, s. 57). Hvordan våre intervjurespondenter opplever dette vil vi utdype avslutningsvis i kapittelet.

5.1 Relasjoner mellom ansatte og innsatte

5.1.1 Respektfull fangebehandling, men et begrenset forhold

Et generelt trekk i våre data er hvordan de innsatte beskriver at betjenter behandler dem på en respektfull og human måte. Dette er noe som kommer tydelig frem på tvers av fengslens sikkerhetsnivå. Tillit, støtte og respekt er svært viktige verdier som må ligge til grunn for at innsatte skal oppleve forholdet til ansatte som positivt i hverdagen (Liebling & Arnold, 2004, s. 205-259). Flere av respondentene fra høysikkerhetsfengselet gir uttrykk for at ansattes tilstedeværelse er en positiv faktor i hverdagen. Kristoffer forteller: *“Vi blir behandlet med respekt her inne, selv om vi har de grensene [...] de er her for å hjelpe oss. De er ikke her for å gjøre det verre”* (Kristoffer, høysikkerhetsfengsel). Kristoffer belyser videre hvordan han er svært tilfreds med de ansatte i anstalten: *“Ja, det fengselet her [...] har de beste betjentene, uten tvil”* (Kristoffer, høysikkerhetsfengsel). Liknende beskriver også Fabian, og forteller at betjentene ved dette høysikkerhetsfengselet utfører et godt arbeid: *“Jeg synes faktisk, for å være ærlig. Her i fengselet synes jeg det er ganske bra”* (Fabian, høysikkerhetsfengsel). Markus forteller videre hvordan ansatte bevisst prøver å ha et godt forhold til fangene, for å unngå eventuelle konflikter: *“De vil jo ikke ha noe bråk heller, eller noen sure folk og sånn. De prøver å gjøre så godt de kan for deg egentlig”* (Markus, høysikkerhetsfengsel). Som respondenten beskriver, har relasjonsbygging også et sikkerhetsmessig aspekt i seg. Ved å dempe trusler ivaretar man sikkerheten i fengselet, som vil være en form for “dynamisk sikkerhet” (Justis- og beredskapsdepartementet, 2014, s. 53).

Respondentene i anstalten med lavere sikkerhet peker på samme element. Betjenter behandler fangene på en medmenneskelig og respektfull måte. Sammenlignet med høysikkerhetsfengselet kan det likevel virke som om ansatte i lavsikkerhetsfengselet får frem et mer generelt godt menneskesyn, noe de innsatte her verdsetter. Dette kan ha sammenheng med hvordan man i høysikkerhetsfengsel som innsatt vil ha en sterk følelse av å bli mistenkeliggjort. Franz forteller hva som er det beste med å sone i lavsikkerhetsfengselet: *“Det beste er egentlig at du føler menneskeverd faktisk”* (Franz, lavsikkerhetsfengsel). Dette peker også Simon på: *“De behandler deg som menneske, ikke som kriminell liksom”* (Simon, lavsikkerhetsfengsel). Franz beskriver videre hvordan han opplever betjentes oppgave i et lavsikkerhetsfengsel på en måte som gjør soningen ‘lettere’ å håndtere:

“I dette fengselet føler jeg det, ja. At de er der for at jeg skal ha det bedre, liksom. Ja, det er jo det som er jobben deres, sørge for at jeg kan sone dommen min på en best mulig måte da. Stort sett. Jeg har vel den følelsen her, at vi prøver å ordne ting, uten å lage masse bruduljer. Altså, her går det faktisk an å løse ting med å ta en prat”
(Franz, lavsikkerhetsfengsel).

Respondenten peker her på hvordan betjentene har en dialogbasert tilnærming for å løse konflikter. Dette kan være med på å dempe maktskillet mellom fanger og betjenter, samtidig som ansatte da uttrykker respekt for de innsatte. I tillegg til god fangebehandling forteller flere av forskningsdeltakerne hvordan forholdet til ledelsen og administrasjonen oppleves veldig ulikt i forhold til å sone i et høysikkerhetsfengsel. Tobias forteller: *“De [ansatte] ser oss, spesielt ledelsen da. De har veldig flotte verdier. Og de ser oss som mennesker, faktisk, ikke bare tall.”* (Tobias, lavsikkerhetsfengsel). En kortere avstanden mellom ledelsen i et fengsel og de innsatte kan bidra til et dempet maktskille, og oppleves positivt av fangene.

På tross av at alle fangene i utvalget vårt opplever å bli behandlet godt av de ansatte peker flere på at betjentene har en kompleks rolle som for innsatte kan være en utfordrende del av soningen. På den ene siden skal betjenter utføre en kontrollerende oppgave, mens de på den andre siden skal bygge relasjoner til innsatte (se også Mjåland & Lundeberg, 2014). De ulike sikkerhetsmessige tiltakene betjentene må opprettholde, kan være med på å skape en større

relasjonell avstand til fangene. Franz i lavsikkerhetsfengselet forteller om slike erfaringer fra høysikkerhetsfengsel:

“Og den samme betjenten som kontrollerer [stripper] deg er kanskje kontaktbetjenten din. Han skal liksom prøve å føre en samtale, og så skal du liksom prøve å åpne deg for han etterpå. Det skjer ikke da! Nei, det er jævlig nedverdiggende, vet du. Hvordan skal du kunne se et sånt menneske i øynene etterpå? Altså, jeg klarer ikke å ha respekt for mennesker som gjør en sånn jobb. Nei, å behandle andre mennesker på den måten der er helt forkastelig” (Franz, lavsikkerhetsfengsel).

Betjentens oppgave der de skal opprettholde sikkerhet i fengselet, kan vanskeliggjøre det relasjonelle forholdet til fangene. Flere respondenter, på tvers av sikkerhetsnivå, uttrykker at det ligger en form for mistenkeliggjøring av fanger i et høysikkerhetsfengsel. Det kan tolkes som at innsatte føler at sikkerhetsaspektet går foran relasjonen til fangene. På den måten kan den statiske sikkerheten virke mot det relasjonelle aspektet av soningen. Dette beskriver Fabian og forteller at han derfor opplever forholdet til de ansatte i anstalten med høyere sikkerhet på en mer negativ måte. Dette på tross av at fangebehandlingen utføres med respekt. Han forklarer at betjentene hele tiden er ute etter å finne noe galt, eller tolker hendelser og utsagn i verste mening: *“Nei. Jeg synes jo det er ubehagelig når de er til stede hele tida. For da kan man ikke snakke fritt med de andre innsatte, ikke sant.”* (Fabian, høysikkerhetsfengsel). Som respondenten beskriver legger den kontrollerende funksjonen ansatte har begrensinger på forholdet med andre innsatte. Videre beskriver Fabian hvordan ansatte har som oppgave å mistenkeliggjøre innsattes hensikter:

“Nei, de lærer jo det på skolen. På fengselsskolen så lærer de at innsatte er manipulerende, de vil hele tiden prøve å få noe ut av deg, så hvis du [innsatt] bygger en relasjon eller du er hyggelig med en ansatt, så kan de også bruke det mot deg. Hvis du er for hyggelig «Hei, hei» ikke sant, «Åja han er manipulerende han, han skal gjøre det, han vil ha det» så blir det også brukt mot deg. Så det er galt det også, hvis du er for hyggelig, for grei eller imøtekommende. Så det er liksom en veldig balansegang da” (Fabian, høysikkerhetsfengsel).

I det Fabian belyser, blir det tydelig at betjenter kan ha en negativ påvirkning på innsattes soningsopplevelse. Hvordan innsatte stadig må vurdere sin atferd og sine holdninger for å

ikke bli mistolket vil også være et relevant tema for opplevelsen av soningens 'tetthet' (se kap. 6).

Selv om flere forskningsdeltakere peker på utfordringer med forholdet mellom dem og betjenter, viser mange til at de klarer å skille ansattes sikkerhetsmessige oppgaver fra den relasjonelle delen. Dette gjør at innsatte i større grad godtar deres funksjon, og ikke opplever kontrollen like påtrengende. Markus forteller:

“Jeg har klart og sett opp igjennom at de jo bare gjør en jobb. De har jo et system og de har jo sine sjefer. De må jo bare gjøre det de får beskjed om. Så, nei jeg synes det går veldig greit egentlig” (Markus, høysikkerhetsfengsel).

Videre belyser Fabian at han har forståelse for ansattes rolle, og beskriver at deres yrke setter rammer for hvor oppriktig omsorg betjenter kan ha for innsatte:

“Nei, de kan gi uttrykk for at de bryr seg. Men jeg tror uansett i yrker når du jobber med mennesker så er det sånn at det kommer og går folk hele tiden, ikke sant. Så de må liksom lære å bli kjent med deg, også er det en ny person, og så skal de hilse på han «Hei, hei, hei» ikke sant, så det blir mye sånn relasjoner hele tiden. Så til slutt, så tror jeg du blir avstumpet” (Fabian, høysikkerhetsfengsel).

Dette aspektet peker også fanger i lavsikkerhetsfengselet på, og forteller at relasjonene til ansatte har begrensninger. Flere forskningsdeltakere utdyper at de er klar over at betjentene utfører et arbeid, og derfor har et mer moderert engasjement og interesse for fangers liv.

Intervjuer: *“Føler du at de ansatte bryr seg om deg som person?”*

Simon, lavsikkerhetsfengsel: *“Nei, egentlig ikke. Det virker som de later som de bryr seg i hvert fall, men jeg tror ikke de bryr seg veldig. Det er jo så mange her, så skal de gidde å bry seg om alle sammen, så blir det mye brying. Så nei jeg tror ikke de bryr seg noe særlig”*

Tilsvarende peker Tobias på når han svarer på spørsmålet om ansatte gjør hverdagen 'lettere':

“Ja, nei. Det er egentlig ganske nøytralt. Altså betjentene de jobber jo her. Det er deres arbeidsoppgave. Og det er selvfølgelig noen som jeg har god kjemi med, der det blir mer som en venn. Men selvfølgelig, venn med begrensninger da. Det er ikke alt vi kan prate om. Man må forstå at når vi møtes ute i samfunnet da blir det litt annerledes” (Tobias, høysikkerhetsfengsel).

Som Tobias belyser har relasjoner i fengselet tydelige begrensninger. På grunn av konteksten rundt vil man ikke kunne etablere like gode relasjoner, slik man kan i samfunnet utenfor.

Videre beskrives det hvordan det alltid er individuelle forskjeller mellom de ansatte. Dette kommer frem både i lav- og høysikkerhetsfengselet. Erik utdyper: *“Ja, så det er alltid forskjellig da. Noen betjenter er bra, andre er ikke så bra. Noen er, hva skal jeg si, litt mer kalde kanskje. Mens andre er varme, og vil liksom hjelpe deg” (Erik, lavsikkerhetsfengsel).*

5.1.2 Konsekvenser og skjønn

Betjentes bruk av skjønn varierer i fengslene med ulikt sikkerhetsnivå. I

lavsikkerhetsfengselet har innsatte større frihet som også påvirke ansattes mulighet for å vurdere hver enkelt situasjon. På grunn av høy grad av kontroll i anstalter med høyere sikkerhet, er handlingsrommet til betjener mer begrenset. Flere forskningsdeltakere fra høysikkerhetsfengselet peker på at de fleste ansatte behandler fangene noenlunde likt, noe mange innsatte uttrykker at de foretrekker. Lars forteller:

“De behandler alle likt, føler jeg. Du vet, det er alltid noen som ikke er fornøyd med det eller fornøyd med det. Men jeg synes de gjør en bra jobb. De [ansatte] åpner døra og er blide. «Hei, hei» og så hjelper de deg. Vi maser hele tiden, vet du. Det blir som en barnehage. Fra døra blir åpnet, så er det: han der spør om telefon, han der spør om det, han der spør om det, og så videre. Jeg tenker noen ganger at: herregud hadde jeg jobba der. Jeg hadde ikke klart å jobbe der” (Lars, høysikkerhetsfengsel).

Lars beskriver hvordan han klarer å se soningshverdagen fra betjentenes ståsted. Som han utdyper har de et krevende arbeid, men utfører likevel arbeidsoppgaven på en profesjonell måte, uten å forskjellsbehandle. Når betjentene behandler innsatte likt, skaper det forutsigbarhet og trygghet. I intervjuene kommer det likevel frem at det er forskjell mellom erfarne og nye betjenter. Flere respondenter på tvers av sikkerhetsnivå belyser hvordan

erfarne ansatte utøver en sunn form for skjønn. Uerfarne betjenter blir derimot sett på som regelryttere uten evnen til å se situasjonen i et overordnet perspektiv. Fabian beskriver:

“Ja! Enkelte gjør det [ser ned på deg]. Spesielt de unge som er nyutdanna. [...] Men som sagt, erfarne betjenter eller litt eldre som har jobba, de er litt vant til det. De er litt mer runde i kantene og har ikke så mye å bevise kanskje” (Fabian, høysikkerhetsfengsel).

Lignende forteller Markus:

“Ja, noen av de beste betjentene bruker skjønn. [...] Jeg skjønner at noen ganger så må du sette en standard. At du [ansatte] ikke må gi de spillerom for da tar de [innsatte] hele hånda di, liksom. Men noen ganger, kan det være en feil fordi du ikke tenkte deg om, og da går det an å bruke skjønn, i stedet for å være sånn firkanta. Og det er litt behagelig. Og det er det mange som gjør egentlig, spesielt de erfarne. Det er litt stress noen ganger, for hver sommer her, eller hvert år, så har det vært sånne aspiranter som begynner her. Og de er hyggelige mennesker de også, men de er så firkanta, at det er fort å bli irritert” (Markus, høysikkerhetsfengsel).

Forskjellen mellom uerfarne og erfarne ansatte peker også fangene i Ugelvik (2011b) sin studie på. Uerfarne betjenter har et større behov for å hevde seg og er mer regelbundet enn betjenter som har lang erfaring (Ugelvik, 2011b, s. 138-140). Uavhengig av betjentes grad av erfaring påpeker alle respondentene i høysikkerhetsfengsel på at det ligger et overordnet sikkerhetsnivå som umuliggjør bruken av skjønn på noen områder. Alt som kan oppfattes mistenkelig, som igjen kan være en trussel mot sikkerheten, vil i høysikkerhetsfengselet få konsekvenser. Slik som Markus belyser i sitatet over, beskriver flere forskningsdeltakere i høysikkerhetsfengselet at de har stor forståelse for hvorfor betjenter må slå hardt ned på potensielle farer. Lars beskriver det slik:

“Så hvis du gjør noe som er, som de [ansatte] mener er farlig, eller utgjør en trussel, du kan bare true noen, du trenger ikke slå eller gjøre noe. [...] De må bare stoppe det før det skjer. De kan ikke si «Han bare tulla», og så plutselig skjer det noe en dag. Så de må vurdere alle truslene på forhånd.” (Lars, høysikkerhetsfengsel).

I lavsikkerhetsfengselet beskriver alle forskningsdeltakerne også at det er variasjon i bruk av skjønn blant de ansatte. Erik beskriver hvordan det oppleves:

“Det er liksom det som varierer litt da. Noen har litt mere skjønn, og andre er litt strengere. Det er litt irriterende. For hvis du får «ja» for en ting, en gang. Kan du få «nei» for det senere da. Men du må bare godta det. Det er ikke så mye annet å gjøre. Du kommer ikke så langt med å krangle. [...] Noen ting er veldig fast, sånn er det. Også noen ganger er det litt etter hvem som jobber” (Erik, lavsikkerhetsfengsel).

Det samme forteller Franz og Tobias: *“Ja, det kommer an på hvem du snakker med av dem. Og så kommer det an på hvilken regel det er snakk om”* (Franz, lavsikkerhetsfengsel). *“Det er forskjellsbehandling. [...] Ja. Hele tiden”* (Tobias, lavsikkerhetsfengsel). Som allerede nevnt, kan det tyde på at den økte graden av frihet i lavsikkerhetsfengselet, gjør at ansatte har mer mulighet til å utøve skjønn. Videre uttrykker Tobias at reglene i seg selv er tydelige, men beskriver at betjentenes bruk av skjønn oppleves forskjellig i høy- og lavsikkerhetsfengsel:

“Ja. Si innlåsing da, vi kaller ikke det det lenger. På lukket fengsel er det sånn: halv ni, da er du på rommet. Det er det ikke noe mulighet å komme ut i det hele tatt. Her sier reglene at du skal være på rommet mellom klokka elleve til seks. Men det er lov å ta en tur rundt huset, røyke litt ute. Eller på sommertiden, hvis du vil, kan du sove rett ved trappa, så lenge du ikke går veldig langt fra huset” (Tobias, lavsikkerhetsfengsel).

Som Tobias viser er det flere anledninger som åpner opp for skjønnsmessig behandling i anstalter med lavere sikkerhet. Bruken av skjønn kan både ‘lette’ soningsopplevelsen til innsatte, samtidig som det også kan føre til større usikkerhet og frustrasjon i forholdet mellom betjenter og fanger. Det kontinuerlige spenningsforholdet mellom innsatte og ansatte kan bli tydeligere gjennom utøvelsen av skjønn (se også Lundeberg og Mjåland, 2017).

5.1.3 Et gjensidig avhengighetsforhold

Flere respondenter peker på et gjensidig avhengighetsforhold mellom betjenter og fanger. Ansatte eksisterer bare fordi det finnes fanger, samtidig som innsatte er avhengig av betjenter for å kunne være i et fengsel. Kristoffer forklarer at fanger er avhengig av betjentenes godvilje på grunn av fengselets faste organisering:

“Eller du kan si at de spiller en viktig rolle uansett. Fordi at her inne så kan du ikke gjøre noen ting selv. Vi kan ikke låse opp døra en gang. De låser dørene. De låser opp dørene. Og ikke sant, skal du ta en telefon så er du prisgitt at den betjenten gidder å gå og sette opp samtalen, og sitte å lytte på. For alt skal jo lyttes på her. Så ikke sant, skal du ut å vaske tøy, så må du låses gjennom to dører. Så du må hele tida spille på lag med betjentene. Og sånn er de veldig bra her” (Kristoffer, høysikkerhetsfengsel).

I høysikkerhetsfengselet blir fangers begrensede autonomi forsterket gjennom det betydelige avhengighetsforholdet til ansatte. Forholdet mellom fanger og betjenter kan på den måten virke ‘tyngende’ for innsattes soningsopplevelse, noe King og McDermott (1995) og Crewe (2011a, 2015) kategoriserer under begrepet ‘vekt’. I intervjuene kommer det frem hvordan noen tilsynelatende bruker ulike tilpasningsstrategier for å ‘lette’ følelsen av ansattes invadering i soningshverdagen. Markus beskriver hvordan han skaper nye fortellinger hvor rollen mellom innsatt og ansatt endres: *“De åpner dørene for meg, til og med. Jeg er sikker på jeg kunne fått de til å komme å mate meg også, hadde jeg spurt om det”* (Markus, høysikkerhetsfengsel). En slik form for reposisjonering stemmer overens med Ugelvik (2011b) sine funn i hans feltstudie. Fanger beskriver betjenter som tjenere for de innsatte. Dette kan tolkes som et forsøk på å omrokere maktforholdet mellom innsatte og ansatte, som er en av de små mulighetene fanger har til å ta kontroll over eget liv i fengselshverdagen (Ugelvik, 2011b, s. 134-136).

Sammenlignet med lavsikkerhetsfengselet kan det tyde på at fangene ikke har samme behov for å reposisjonere rollene mellom de ulike partene. Et mindre asymmetrisk maktforhold mellom ansatte og innsatte kan gjøre at fangene ikke i like stor grad behøver å lage historier der rollene omrokes. Alle forskningsdeltakere i lavsikkerhetsfengselet beskriver betjentens tilstedeværelse som mye mindre påtrengende enn i høysikkerhetsfengsel. Innsatte i anstalter med lavere sikkerhet er i liten grad omgitt av betjenter i soningshverdagen. Dette står i motsetning til høysikkerhetsfengselet der partene er i tett kontakt. Simon beskriver det slik:

“De ansatte er jo aldri ned på huset. De kommer innom sånn på dagen innimellom. [...] Vi går jo forbi dem hele tida, men det er ikke sånn at de er oppå deg, det er litt digg. [...] Du føler deg litt mer normal. Du slipper å bli fulgt med på hele tiden, og det er bra” (Simon, lavsikkerhetsfengsel).

Den økende graden av autonomi spiller inn som en positiv faktor i forholdet mellom innsatte og ansatte. Potensielle konfliktsituasjoner mellom partene kan være mindre påtrengende i lavsikkerhetsfengsel på grunn av fangers økte frihet og ansvar for egen hverdag. Samtidig vil det skjeve maktforholdet på den måten kamufleres bedre. Tobias beskriver hvordan relasjonene til ansatte oppleves forskjellig i høy- og lavsikkerhetsfengsler:

“Generelt er relasjonene mye bedre enn i lukket fengsel, i hvert fall. [...] Jeg tror det har noe med deres oppgave her å gjøre. Her har vi så mye frihet, så de er ikke ute etter oss hele tiden, eller passer på at vi ikke gjør det og det og det. I stedet er de her for å sørge for at alt er i orden. Så de går ikke etter oss hele tiden. Så ja, relasjonen er mye bedre” (Tobias, lavsikkerhetsfengsel).

Som Tobias forteller, vil grad av sikkerhet påvirke forholdet mellom ansatt og innsatt. Ut ifra det forskningsdeltakerne fra lavsikkerhetsfengselet beskriver kan det tyde på at friheten bidrar til en bedre relasjon mellom partene. Lavsikkerhetsfengsels organisering bygger på et tillitsbasert prinsipp, og åpner derfor opp for et større menneskeverd, samt mulighet for varmere mellommenneskelige relasjoner til ansatte. Liknende funn påpeker også studien til Lundeberg med flere (2018) og Shammas (2012). Maktforholdet i et lavsikkerhetsfengsel utspiller seg på en mer dempet måte, som bidrar til en bedre relasjon mellom partene og gjør soningshverdagen enklere for de innsatte (Lundeberg et al., 2018, s. 229).

5.1.4 Fengselets ulike soner

På tvers av sikkerhetsnivå kommer det frem hvordan ulike soner i fengselet kan være med på å redusere spenningsforholdet mellom innsatte og ansatte. Soner innad i fengselet kan viske ut skillet mellom partene, noe blant annet også studien gjort av Crewe med flere (2013) viser til. På arbeidsplassen er innsatte og ansatte mer likestilte, og innsattes kunnskap og erfaring innenfor ulike yrker er med på å utligne det skjeve maktforholdet. Lars fra høysikkerhetsfengsel uttrykker det slik: *“Og så på jobben så trives jeg, på grunn av arbeidslederen [...] vi prater sammen som arbeidskollegaer ute”* (Lars, høysikkerhetsfengsel). Samme opplevelse har flere respondenter fra lavsikkerhetsfengselet. Tobias forteller:

“Jeg har jobbet på [sted] nesten hele tiden. Så de vi har kontakt med, de som jobber der, er ikke akkurat fengselsbetjenter. Vi kaller dem arbeidsledere. Ja, og de har en helt annen funksjon. De skal bare sørge for at aktiviteten er gjennomført. Så de er ikke der for å passe på at vi ikke gjør noen feil. Jo det gjør de, men det det er helt annen oppgave” (Tobias, lavsikkerhetsfengsel).

Fengselets ulike soner forandrer hvordan relasjonen mellom innsatt og ansatt kommer til uttrykk. Maktforholdet dempes, og innsatte opplever en mer mellommenneskelig relasjon til betjentene. Soner som har mindre fengselslignende preg kan være med på å redusere skille mellom partene (Crewe et al., 2013, s. 69). Sfærene åpner opp for en felles plattform hvor innsatte og ansatte jobber sammen mot et felles mål. Franz reflekterer rundt denne formen for fellesskap som kommer til syne i ulike områder i fengselet:

“Ja, du føler deg som en av flokken på plassen da. Du er liksom ikke satt i en kategori på samme måte som på lukka. [...] Så er det ikke sånn at det er «de» og «vi», men det er «oss» på en måte da. Vi jobber sammen for å drive, vi lærer av hverandre og bruker hverandres kunnskap” (Franz, lavsikkerhetsfengsel).

Verdien av ansattes rolle øker når innsatte opplever et samhold, som igjen bekrefter hvordan ulike soner i fengselet er med på å lette soningsopplevelsen. Våre funn tyder samtidig på at “sonenes verdi” har sammenheng med hvor meningsfullt innsatte opplever arbeidet og aktiviteten. Respondenter som peker på at sonene bidrar til et dempet maktskille, forteller også at arbeidet oppleves hensiktsmessig.

5.2 Relasjoner mellom innsatte

5.2.1 Det sosiale livet i fengselet

I høysikkerhetsfengselet bor innsatte sammen i ulike boenheter, der hver avdeling har under ti beboere. Respondentene utdyper at fengselet tar hensyn når de plasserer de ulike innsatte i boenheter, slik at gruppesammensetning vil ha god kjemi. Blir det spenninger i gruppen, omrokeres det på fanger av sikkerhetsmessige årsaker. Selv om innsatte har sitt eget rom med toalett og dusj, bor fangene tett på hverandre og tilbringer flere timer av døgnet i fellesskap. Det er derfor viktig at det sosiale samspillet er godt. Alle respondentene forteller at det sosiale

miljøet på deres egen avdeling er bra, hvor de innsatte har et godt forhold til hverandre. Det tyder på at fangene her har vennskapelige relasjoner. I intervjuene beskrives det at innsatte på avdelingene har et sosialt fellesskap der de lager mat sammen, spiller spill og ser på tv. Fabian beskriver hvordan man kan senke skuldrene i samhold med de andre innsatte på avdelingen:

“Når man er sammen med de andre på avdelingen kan man være litt mer seg selv. Tulle litt, og da kan man si liksom det man vil. Hvis man sier liksom «ja, fyfaen han der betjenten der» Ikke sant, «falsk» eller «for en drittsekk» eller «han er hyggelig» eller «han er grei»” (Fabian, høysikkerhetsfengsel).

En annen respondent, Markus, beskriver boenheten som ei *hytte*. Han forteller at han liker å se på fellesskapet som å være på en *hyttetur*, som kan tyde på at han oppfatter samholdet på avdelingen som et positivt element i hverdagen. Lars påpeker hvordan innsatte på avdelingen er mye sammen, noe som gjør at man blir godt kjent:

“Det er et felleskap med seks stykker. Du deler det vonde og det gode. Du deler det med alle andre, ikke sant. Du forteller om du har fått avslag, eller om det har skjedd noe, eller om du har fått noe positivt. De fleste de forteller det. Men det private liksom det holder du for deg selv, det er etter innlåsinga. Synes jeg i hvert fall” (Lars, høysikkerhetsfengsel).

I utsagnet kommer det også frem hvordan Lars holder særlig private følelser for seg selv. Han ønsker ikke å dele det “innerste” med andre fanger, noe også flere andre respondenter peker på.

Respondentene fra lavsikkerhetsfengselet påpeker også at forholdet til andre innsatte i fengselet som regel er godt. Slik som tidligere beskrevet, er fengslenes strukturering svært ulik. I lavsikkerhetsfengselet bor innsatte i hus med andre fanger. Tobias belyser relasjonen med andre innsatte som viktig i hverdagen, og forteller at det er fanger som har størst forståelse for hverandres situasjon:

“Vi er hverandres beste psykologer. For vi forstår hverandre og hvordan det er å sone. Så har du en god venn som du kan prate med om situasjonen, er det jo mye bedre enn en psykolog. Psykologer, vi må jo forstå at de prater med kanskje tusenvis av mennesker. De er profesjonelle. De kommer ikke inn sånn personlig, og de forstår oss ikke så godt, uansett. Selv om de har lest tusenvis bøker. Når de sier «Jeg forstår deg», nei, det gjør de ikke altså” (Tobias, lavsikkerhetsfengsel).

Simon belyser videre at alle innsatte i fengselet er der av en overordnet grunn, og sier at man derfor må gjøre det beste ut av situasjon

“Ja. Det er som regel bra stemning. Når vi ler, tuller med hverandre og har det gøy. Så gøy vi kan ha det her. Så lager vi mat sammen og, ja, vi er jo alle i samme båt, så vi må bare prøve å komme overens alle sammen [...] det blir som et slags fellesskap. Vi har jo alle noe til felles, det er at vi sitter her. Det vi har gjort, som vi ikke burde ha gjort. Så ja, det blir sånn” (Simon, lavsikkerhetsfengsel).

Flere respondenter forteller at innsatte med felles interesser søker sammen i et sosialt samvær. Dette kan være hobbyer som sport, sjakk, biljard eller musikk. Innsatte i lavsikkerhetsfengselet har større mulighet til å delta på varierte aktiviteter, samtidig som de har økt bevegelsesfrihet. Dette fører til at fangene oftere kan velge hvem de ønsker å omgås med, samtidig som de også kan ha flere muligheter for “exit”. I høysikkerhetsfengselet vil innsatte derimot i større grad være bundet til fangene på deres egen avdeling.

På tross av at det tilsynelatende kan virke som våre respondenter har gode relasjoner til andre innsatte, pekes det også på flere utfordringer. Uavhengig av fengselets sikkerhetsnivå, er relasjonene påtvunget. Det vil ikke være en naturlig kontekst, og man er som innsatt nødt til å forholde seg til personene rundt. Man kan derfor sette spørsmålstegn ved om relasjonene i et fengsel er genuine eller påtatte. Markus beskriver:

“Så er jeg stolt av at jeg klarer å svelge så mange kameler at jeg ikke blir frustrert. For det er mange situasjoner her. Det er mange mennesker her som du ikke har valgt

å være med. Så du blir satt sammen med folk som man mange ganger ikke liker holdningen til, som man ikke liker” (Markus, høysikkerhetsfengsel).

Slik som i storsamfunnet er det personavhengige hvem som kommer overens, noe som også kommer frem i våre funn. Fabian utdyper:

“Det [relasjonene til andre innsatte] er vel kanskje overfladisk det også. Man finner selvfølgelig alltid noen man kommer bedre overens med enn andre, men til syvende og sist så kommer man som regel alene, og så går man alene. Man må egentlig tenke på seg selv, skjønner du?” (Fabian, høysikkerhetsfengsel).

Igjen beskrives det hvordan miljøet i et fengsel er påtvunget, og legger begrensninger for de relasjonelle forholdene. Alle respondentene peker på hvordan det fort kan oppstå små konflikter mellom fangene i fengselet. En innsatt fra høysikkerhetsfengsel forteller at lite innhold i dagen, samt mye kontakt kan føre til at innsatte irriterer seg over hverandre. Innsatte som har en vennskapelig relasjon, kan i neste øyeblikk ha et konfliktfylt forhold. Lars forklarer:

“Jeg ser hvordan andre er med hverandre. De har vært venner i en til to måneder. Spist sammen, sånn og sånn. Og så plutselig er de uvenner, på grunn av tulle ting. Her inne blir alt så wooh [gjør en stor bevegelse med armene]. Skjønner du? Småting blir veldig store.” (Lars, høysikkerhetsfengsel).

Dette påpeker også Kristoffer, men tilføyer at han selv unngår konfliktene: *“Det er litt opp og ned. Det er litt intriger. Han skal ta den, og han skal ta den. Han skylder penger til han og det. Men det vedrører jo ikke meg. Jeg bryr meg ikke” (Kristoffer, høysikkerhetsfengsel).*

Hvordan bagateller kan bli frustrerende momenter i hverdagen, peker også innsatte fra lavsikkerhetsfengselet på. Simon forteller:

“Du går og småirriterer deg for småting da. Så hvis du bor sammen med syv andre, og det er noen som ikke viser respekt for eksempel, da kan det gå og irritere deg. Det irriterer meg, i hvert fall. Men det er ikke sånn, jeg gidder ikke å gjøre noe stort ut av det. [...] Så det har vært litt sånn småkrangling iblant. Det blir det alltid. Men det har ikke utvikla seg til noe større enn det” (Simon, lavsikkerhetsfengsel).

Som Simon belyser, utvikler feider i lavsikkerhetsfengselet seg i få tilfeller til større konflikter. Dette peker også Franz på, og forteller at innsatte gjør opp seg imellom om diskusjoner skulle oppstå: *“Og har vi konflikter, så ordner vi opp i det selv, liksom”* (Franz, lavsikkerhetsfengselet). Tobias forklarer videre hvordan innsatte i lavsikkerhetsfengsler har større mulighet til å trekke seg unna om det skulle oppstå friksjoner. I høysikkerhetsfengselet har man i mindre grad anledning til å være for seg selv, og er derfor i tett kontakt med andre fanger. Tobias sammenlikner erfaringene sine:

“Her har vi et veldig stort område. Så, du vet, konflikter i fengsel er helt vanlig. Det er der hele tiden. Det som gjør det bedre er at vi har stort område og alle kan bare holde seg unna. Ikke sånn som i lukket fengsel hvor du må se hverandre hver dag. Da blir det verre og verre, men her har du mulighet til å trekke deg unna” (Tobias, lavsikkerhetsfengsel).

På grunn av økt frihet i lavsikkerhetsfengsler, vil fanger kunne trekke seg tilbake om ubehagelige situasjoner oppstår. Som igjen bekrefter at man har flere muligheter for “exit” i et lavsikkerhetsfengsel. Slik som Tobias belyser, har innsatte ikke samme mulighet i anstalter med høyere sikkerhet. Tilsvarende viser Simon til:

“På lukket så er det mange som gir litt faen, begynner å være frekke, lager bråk og sånt. Her er det veldig lite sånn. Her har liksom folk for mye å tape da, folk vil ikke bli sent på lukka eller miste permisjon. Så her er det veldig rolig, ikke noen som ypper til noe bråk eller, ja sånne ting. Og sånn sett føler jeg meg trygg. Jeg føler ikke det er noe som kan skje meg, liksom. Så kommer jeg som regel overens med de fleste så, jeg føler meg egentlig trygg over alt” (Simon, lavsikkerhetsfengsel).

Som Simon belyser, er det en forskjell når det kommer til sikkerhetsnivåene, noe flere respondenter antyder. Man har i lavsikkerhetsfengselet alltid noe å “miste”, som gjør at innsatte oppfører seg på en “bedre” måte. Dette peker også Shammas (2012, 2014) på i sin studie av et norsk lavsikkerhetsfengsel. På grunn av lite kontroll må fanger i stor grad regulere egen atferd, noe vi vil gå dypere inn på i kapittelet om ‘tetthet’. Selv om man også i høysikkerhetsfengselet vil ha konsekvenser, kan det tyde på at konsekvensene bare til en viss grad gjør at fanger oppfører seg annerledes. Det kan også virke som det er større spenning mellom fanger i høysikkerhetsfengsel fordi få innsatte er i mye kontakt, der man har begrenset anledning til å trekke seg vekk. Det er samtidig viktig å påpeke at relasjonene også i lavsikkerhetsfengselet vil kunne være påtvunget, selv om innsatte har større frihet. Uavhengig av sikkerhetsnivå er man tvunget til å være i kontakt med andre mennesker. Franz beskriver dette som en byrde:

“For meg er det verste med å sitte i fengsel at jeg må forholde meg til mennesker hver dag. At jeg ikke kan få en time-out, og få være alene med meg selv i tre dager uten å snakke med noen, liksom” (Franz, lavsikkerhetsfengsel).

Som Franz beskriver opplever han det krevende å måtte være sammen med andre mennesker hver dag. Dette aspektet peker også Sykes (1958) på og beskriver at det å sone sammen med andre mennesker er en av smertene ved å være fengslet (Sykes, 1958, s. 4). I lys av begrepet ‘vekt’, kan det unaturlige forholdet derfor virke ‘tyngende’ på innsatte i soningshverdagen. Innsatte får ikke selv velge når eller hvem de omgås, og må forholde seg til de andre fangene i fengselet.

Selv om det kan virke som om innsatte har vennskapelige relasjoner, viser våre respondenter til at det er et begrenset vennskapelig forhold. Dette kommer til uttrykk når fanger beskriver tillit til andre innsatte. Kristoffer forteller:

“Du vet jo aldri åssen folk er på utsida. Her inne så kan alle være verdens kjernekar, ikke sant [...] Du lærer deg å leve med dem. Ja, det er vel den greieste måten å si det på. Så du betror deg ikke til de for å si det sånn” (Kristoffer, høysikkerhetsfengsel).

Lars belyser samme aspekter:

“Av de innsatte så har du mange falske. Sånn hvis du forteller noe som er personlig, så om to måneder eller tre måneder blir du uvenn med dem. Så går de og forteller det til alle andre, ikke sant. Så der må du være litt forsiktig [...] Det er kriminelle folk, vet du. Det er et fengsel” (Lars, høysikkerhetsfengsel).

Lignende elementer belyser også Tobias fra lavsikkerhetsfengsel:

“Ja, og man må jo forstå at de fleste her er kriminelle. Så det er ikke den beste gruppen for å velge noen å stole på, så å si da. Men det det er samme som ute i samfunnet. Du kan alltid treffe noen som er veldig hyggelig og har god tone med. Og etter man har sonet sammen i mange år, kan du vel utvikle tilliten til få” (Tobias, lavsikkerhetsfengsel).

Slik sitatet viser, peker også de andre respondentene på at det vil være personavhengig om det etableres tillit. Samtidig utdyper fangene at det er en grunnleggende mistillit blant innsatte, på grunn den kriminelle bakgrunnen. Relasjonene mellom fanger er derfor innskrenket på grunn av en påtvunget kontekst, noe som vil være gjeldende på tvers av sikkerhetsnivå.

5.2.2 Grupperinger og hierarki

I intervjuene kommer det tydelig fram at fanger i både høy- og lavsikkerhetsfengsler grupperer seg. Markus forteller at store grupperinger av innsatte har større makt: *“Jo større nettverk du har, jo større respekt har du”* (Markus, høysikkerhetsfengsel). Dette peker også Tobias fra lavsikkerhetsfengselet på. Han forklarer at store grupper har et overtak i fengselet, og forteller at det i lavsikkerhetsfengselet er en gruppering basert på nasjonalitet som har stor makt. I begge fengslene beskriver respondenter hvordan klikker dannes av at innsatte har ulike fellesnevner. Slik som Tobias belyser, peker også andre på at grupperingene blant annet dannes ut ifra etnisk bakgrunn og religion. Dette viser også Ugelvik (2011b) i sitt feltarbeid. Felles etnisitet gir samhold, men kan på samme tid bidra til maktkamper (Ugelvik, 2011b, s.145-147). Videre kommer det tydelig fram at fangers lovbrudd er sentral i henhold til grupperinger og hierarki. På tvers av sikkerhetsgrad, forteller alle respondentene at

sedelighetsdømte fanger er nederst i hierarkiet. Flere forskningsdeltakere belyser på at innsatte med en slik dom i større grad blir mobbet eller utstøtt fra det sosiale samværet. En forskningsdeltaker fra høysikkerhetsfengselet beskriver at andre innsatte ikke ønsker å ha noe med “slike mennesker” å gjøre. En annen forteller videre:

“Det er alltid en eller annen grunn til det. Altså det er stygt å si, men det er mange som fortjener det. [...] Det er hvis du har gjort noe som ikke er bra da. Så får du høre det, gang på gang. Det blir ikke glemt. Og det er egentlig mange ganger, så har mange av de godt av det. For det er mange psykopater her [...] Så kommer de hit, og så går det ikke lenger. Og de er det gøy å plukke på” (Markus, høysikkerhetsfengsel).

Videre beskriver flere hvordan domfelte med lange dommer, som eksempelvis drapdømte, vil være høyere oppe i hierarkiet. Simon forteller: *“På lukket var det mer sånn at de som satt for de lengste dommene, for drap og sånt er liksom litt høyere oppe”* (Simon, lavsikkerhetsfengsel). Som Simon antyder, kan det virke som om slik rangering av dommer og mobbing vil være tydeligere i høysikkerhetsfengsler. Dette belyser også Tobias: *“Det [mobbing] skjer ikke så ofte som i lukket fengsel da. Sånn som, du kan alltid trekke deg unna”* (Tobias, lavsikkerhetsfengsel). I anstalten med lavere sikkerhet kommer det videre frem en annen form for makt, som ikke belyses av respondentene i høysikkerhetsfengselet. Dette er en makt som enkeltpersoner har, og blir av en forskningsdeltaker betegnet som *rævslikkere*. Innsatte som har et svært godt forhold til ledelsen, bruker dette som makt over andre og til sin egen fordel. Det beskrives at slike personer vil kunne påvirke andres innsattes situasjon, nettopp fordi de har påvirkning på ledelsen. En av grunnene til at en slik makt blir fremtredende i lavsikkerhetsfengsel kan være på grunn av den økte friheten, som igjen åpner opp for at et større maktspill der man kan posisjonere seg annerledes. I høysikkerhetsfengsel vil derimot slike fanger, såkalte *tystere*, blir sett mer “ned” på, og har lite makt blant de innsatte. Det belyser hvordan et høysikkerhetsfengsel hindrer maktbruk, på grunn av den økte sikkerheten. Lars beskriver: *“Du får ikke brukt makt her. De som bruker makt, de blir sendt på isolasjon [...] Det som er bra her er at ingen sloss så mye”* (Lars, høysikkerhetsfengsel).

Det kan tyde på at innsatte, særlig i høysikkerhetsfengselet, oppfatter konflikter og maktkamper som en byrde i soningshverdagen. Markus beskriver hierarkiet i fengselet som et “guttespill” og forteller at det kan være en ‘tung’ del av soningen:

“Så det er litt sånn, det er et sånt eget guttespill. Gjør seg til for hverandre på en sånn rar måte [...] Det er mange boenheter det er konflikter på. Hele flokken sloss om det hierarkiet. De vet at det er det de gjør, men det er sånn. Så, det er mange som ikke skjønner seg helt på det også. Hvordan de skal gjøre det. De misforstår [...] og da smeller det. Det er sånn det er. Det er så slitsomt. Jeg er så lei av de greiene der. Det er det verste med hele fengselet. Det der guttespillet [...] Det er testosteronet som styrer det” (Markus, høysikkerhetsfengsel).

Også Lars peker på hvordan slike friksjoner i gruppen gjør at han er bevisst på hva han deler med andre fanger:

“Jeg snakker om alt mulig, men liksom jeg passer litt på. For min sak, jeg kan jo vise papirene mine i skuffen, ikke sant. Så alle vet hva jeg sitter for. Jeg har ikke noe å skjule. Men jeg forteller ikke når jeg har [...] det dårlig eller vondt. Jeg går ikke ut og forteller «Åh fyfaen nå har jeg det vondt, og sånt». Nei. Da sitter jeg heller på cella en halvtime [...] for det kan bli brukt mot deg senere. Skjønner du hva jeg mener? For da vet de. Da er du svak” (Lars, høysikkerhetsfengsel).

Slik Lars antyder, påvirker lovbruddet relasjoner til andre innsatte, samtidig som man plasseres i hierarkiet. I utsagnet beskriver Lars videre hvordan han til en viss grad reserverer seg. Han unngår å vise følelsesmessige sider ved seg selv for ikke å bli betraktet som ynkelig. Hvordan innsatte ikke ønsker å bli stemplet som “svake” fanger beskriver også Ugelvik (2011b) i sin studie. Om ikke innsatte utstråler en maskulinitet, kan de bli definert som “svak” og dermed bli ekskludert fra det sosiale samspillet med andre fanger (Ugelvik, 2011b, s. 152-153). Dette peker også studien gjort av Crewe med flere (2013) på. I mannsdominerte fengsler er det en typisk maskulin kultur, der fanger sjelden viser slike personlige følelser. Fanger holder bevisst en fasade for å unngå å bli utnyttet av andre. I henhold til begrepet ‘vekt’, kan man anta at den “tøffe” kulturen derfor kan være ‘tyngende’ for soningsopplevelsen for de innsatte som ikke trives med en slik form for maskulinitet. Samtidig kan man også tenke seg at ved å holde en slik fasade, unngår man større konflikter eller misbruk ved senere anledninger, som igjen kanskje ville vært en enda større byrde for innsatte.

Det er viktig å understreke at det er personavhengig hvem innsatte går godt overens med. Fabian belyser at fellesskapet med andre innsatte er det som bidrar til en 'lettere' soning: *“Ja det er innsatte som gjør hverdagen lettere [...] Ja, så man tuller litt, ler litt og har det litt gøy da, ikke sant. Det blir jo mye sånn dårlig humor”* (Fabian, høysikkerhetsfengsel). Dette beskriver også Simon i lavsikkerhetsfengselet:

“Ja, de få jeg forholder meg til gjør hverdagen lettere. Mye lettere faktisk. Da slipper jeg å sitte med mitt eget, og kjøre hodet mitt hele tida. Når jeg snakker med dem, tuller med dem og ler med dem, så glemmer du på en måte alt som plager deg da” (Simon, lavsikkerhetsfengsel).

Som Simon, Fabian og andre beskriver det, er humor og et positivt sosialt samvær viktig for å takle soningen, noe som gjelder uavhengig av fengslers sikkerhetsnivå (se også Laursen, 2017, om humor i fengsel). Med begrepet 'vekt' som bakteppe kan derfor gode relasjoner og vennskap med andre innsatte gjøre soningsopplevelsen mindre 'tyngende'.

5.3 Estetikk, natur og lyder

I intervjuene beskriver forskningsdeltakerne hvordan utforming av fengselet, og forskjellige elementer ved anstaltens utseende påvirker dem ulikt. Fabian sammenligner høysikkerhetsfengselet med tidligere erfaring fra andre fengsler:

“Beskrive fengselet? Nå har jeg vært i andre fengsler, og da har jeg sitte og sett på en murvegg i tre år. Når jeg kommer hit, så har jeg en celle her, der jeg har utsikt utover byen da. Så for meg er det liksom greit. Her ser jeg jo skog [...] så ser du dalene, ikke sant og sånne ting. Det er sånne ting man ikke vet å sette pris på når man er ute da” (Fabian, høysikkerhetsfengsel).

På grunn av tidligere erfaringer kan det tyde på at Fabian opplever fengselets utforming som et positivt element i soningshverdagen. Også Kristoffer belyser hvordan det er å være i et høysikkerhetsfengsel, og forteller hva som skal til for å takle soningen best mulig:

“Hvordan det påvirker meg? Det påvirker meg veldig lite altså. [...] Jeg skulle jo selvfølgelig ønske jeg var fri. Men det er jo litt med den der roen, å finne den når du først er her. Men det bekymrer meg ikke, det at det er en syv meter høy mur der. Og at vi er låst inne sånn som vi er, er helt greit, ja” (Kristoffer, høysikkerhetsfengsel).

Som Kristoffer beskriver blir han ikke særlig påvirket av høysikkerhetsfengselets fremtredende murer, og forteller at han har forsonet seg med tilværelsen i fengselet. Andre forskningsdeltakere viser likevel til at estetikk og lyder i fengselet kan gjøre at man opplever det mer krevende å sone, samtidig som det kan være med på å skape et irritasjonsmoment i hverdagen. Lars beskriver lyder som invaderende i soningen: *“Eneste som er plagsomt er den låsinga. [...] Ja, den lyden. Den setter seg i hjernen. [...] Den låsinga, den er huff. Den hater jeg, altså”* (Lars, høysikkerhetsfengsel). Fabian belyser en annen side av nøkkel-lyden: *“Nøkler. [...] Nei, da vet du at det er: «Skjer det noe nå, er det noen som kommer, er det kontroll, visitasjon». Så man blir veldig sånn var for lyder da”* (Fabian, høysikkerhetsfengsel). Lydene som blir beskrevet ovenfor kan virke som om påvirker de innsatte på en negativ måte. Nøkkel-lyden kan være en påminnelse om fangers innskrenkede autonomi og frihet, og kan på den måten være med på å gjøre soningen ‘tyngre’ (se også Herrity, 2018).

Videre reflekterer flere respondenter i lavsikkerhetsfengselet rundt hvordan de påvirkes av utformingen til fengsler med ulikt sikkerhetsnivå. Franz i lavsikkerhetsfengselet forteller hvordan fasaden og organiseringen av fengselet påvirker han:

“For det første så kan jeg gå rundt hele plassen her. Og bevege meg fritt når jeg vil utenat om natta da, men da skal en jo sove. Så det er jo greit. [...] Men i høysikkerhetsfengsel så var det jo ikke sånn. Og når du har en seks til åtte meter høy betongmur, så ser du ikke så jævlig langt heller. Du får ikke sett noe. Du ser bare inn i en mur, så du blir hele tiden minnet på at du er innestengt. Sånn er det ikke her ved sjøen. Du føler deg ikke innestengt på noen måte” (Franz lavsikkerhetsfengsel).

Som Franz belyser fører et lavsikkerhetsfengsel til at innsatte har større bevegelsesfrihet. Det er tydelig at alle respondentene betrakter denne friheten som positiv i soningen, samtidig som det kan ‘lette’ følelsen av å være fengslet. Dette beskriver også Simon, og forteller at organiseringen i anstalten med lavere sikkerhet er med på å gjøre soningshverdagen bedre:

“Her er du på en måte del av et samfunn da. Denne plassen her er jo et samfunn. [...] På lukket da, så er det en liten avdeling som du sitter på hele tiden” (Simon, lavsikkerhetsfengsel). Slik Simon belyser er fangene på en større måte involvert i et lite samfunn i lavsikkerhetsfengselet, som igjen kan kompensere for en påtrengende soningsfølelse. På den ene siden påvirker utformingen soningens ‘vekt’, men også ‘dybden’ ved at fanger også kan føle seg mindre avskåret fra storsamfunnet. Organiseringen åpner derfor opp for at man som innsatt vil ha større variasjon av sanseintrykk som oppleves positivt. En forskningsdeltaker forteller at de i fengselet omgås med dyr, og belyser dette som ‘oppløftende’ i hverdagen: *“Det er veldig bra! Jeg er veldig glad i dyr. Og, ja man får en helt annen følelse, du føler deg ikke innestengt liksom. Du føler deg litt i ett med natur og verden. Så det er deilig”* (Simon, lavsikkerhetsfengsel). Videre sammenligner Simon hvordan det oppleves å sone i anstalter med høyere sikkerhet:

“Når du sitter på lukket så ser du ut av vinduet og du ser akkurat det samme hele tiden. Du ser det samme treet og de samme menneskene hver dag. Og ja, du ser ikke noe nytt. Mens her, så kan du variere litt på hva du ser. Himmelen er pen på kvelden, og du ser masse stjerner og månen. Du ser alt så klart. Det er veldig pent, sånt sett. [...] På sommeren kan du bade, fiske, og gjør litt sånne ting” (Simon, lavsikkerhetsfengsel).

Simon beskriver lavsikkerhetsfengselet med mange muligheter for sanseintrykk, og peker på hvordan dette kan lindre monotonien i soningshverdagen. Som sitatet viser til, siver livet i anstalter med lavere sikkerhet inn på en annen måte. Høye og tykke murer som vil være fremtredende i høysikkerhetsfengsel, erstattes med porøse gjerder. Hverdagen i høysikkerhetsfengselet understrekes gjennom den uforanderlige utsikten der murene forhindrer et mangfoldig sanseintrykk. På den måten griper utformingen av fengslene også inn i hva slags sanseintrykk innsatte har mulighet til å oppleve.

I lavsikkerhetsfengselet beskriver flere av forskningsdeltakere at sjølukten vekker gode minner om livet utenfor murene. På samme tid, påpeker respondenter at slike erindringer kan oppleves som ‘tungt’, som dermed gjør soningen bittersøt. Dette viser også Shammas (2012, 2014) til i sin studie, hvor friheten kan oppleves både som en positiv faktor, men som likevel

fører med seg ulike konnotasjoner som skaper negative følelser. En respondent forteller om sin opplevelse av fengselet påvirkning:

“Sjø vekker mange gode minner. Så det er absolutt veldig positivt for meg. Og spesielt ved sommerstid, da liker jeg å løpe litt rundt plassen, og lukte sjøen og høre på bølger. Ja, det gjør stor forskjell. Men samtidig er det også trist da. Hver gang det dukker opp gode minner, da er det sammen med litt smådepresjoner” (Tobias, lavsikkerhetsfengsel).

Innsatte i anstalter med lavere sikkerhet kan oppleve andre påkjenninger, som kan være med på å gjøre soningsopplevelsen ‘tyngre’. Som Tobias forteller kan man gjennom ulike sanse- og synsinntrykk få assosiasjoner til livet utenfor fengselet. Påminnelsene skaper brudd i soningstilværelsen, og det blir desto mer tydelig at man er fengslet. Det mangfoldige sanseinntrykk som kan være med på å ‘lette’ soningen, bærer også med seg et sårt aspekt. Tobias beskriver hvordan man rett etter overgangen fra høysikkerhetsfengsel verdsetter lavsikkerhetsfengselets utforming mer, men forteller at også dette blir en vane:

“Det betydde mye mer før enn nå. Nå ser jeg ikke forskjell egentlig. Da jeg først kom hit tenkte jeg: det er åpent, natur og sjø, og det gjør godt for kropp og sjel, men nå ser jeg det ikke. Nå er det bare et fengsel” (Tobias, lavsikkerhetsfengsel).

Flere av respondentene som sitter i lavsikkerhetsfengselet peker på den todelte opplevelsen av fengselets utforming. Det har en positiv påvirkning på hverdagen i fengselet, men til syvende og sist er det et fengsel.

Det kan se ut som om forskningsdeltakere som nå sitter i lavsikkerhetsfengselet reflekterer rundt soning i anstalter med høyere sikkerhet som ‘tyngre’ enn de respondentene som nå sitter i høysikkerhetsfengselet. Erik forklarer hvordan han verdsetter lavsikkerhetsfengselets utforming på en annen måte fordi han tidligere har sonet i høysikkerhetsfengsel: *“Jeg tror ikke jeg hadde synes det [lavsikkerhetsfengselet] var like bra, som hvis ikke jeg hadde vært på høysikkerhet først.”* (Erik, lavsikkerhetsfengsel). Erik og andre respondenter peker på hvordan tidligere fengsels erfaringer fører til at de verdsetter nåværende tilværelse på en annen måte.

Dette peker også Sykes (1958, s. 63) og Crewe (2005, s. 477) på. Hvilket sammenligningsgrunnlag innsatte har, påvirker hvordan de opplever sin nåværende situasjon i fengselet.

6. Hvor ‘tett’, hvor påtrengende?

Ifølge McDermott & King (1988, s. 373) har maktutøvelsen i fengselet endret form. Fysisk avstraffelse har blitt erstattet med et psykologisk spill, der ansattes makt og kontroll er sentrert rundt journalføring (Crewe, 2015, s.58). Betjenter rapporterer fangers atferd og holdninger, og ansatte kan på denne måten påvirke innsattes progresjon. Dette beskriver blant annet Crewe (2011b, s. 464-465) som “power of the pen”. Endringen kan bli betraktet som en mykere maktutøvelse, der ansatte er mindre autoritære. Innsatte må derfor ta større ansvar for egne handlinger, som igjen fordrer stor grad av selvregulering (Crewe, 2015, s. 58). Hvordan fanger blir påvirket av denne moderne formen for makt er sentral i beskrivelsen av begrepet ‘tetthet’ (Crewe, 2015, s. 57-60). Det vi primært ønsker å utdype i dette kapittelet handler om selvregulering og rehabilitering. Hvordan opplever de innsatte å regulere egen atferd, og er det forskjell i hvordan fanger selvregulerer når vi sammenligner fengslene med ulikt sikkerhetsnivå? I det norske fengselssystemet ligger det en forventning om atferdsendring (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 17). Vi ønsker derfor avslutningsvis å belyse hvordan de innsatte forholder seg til kravet om progresjon, og hvordan de betrakter det rehabiliterende aspektet i soningen.

6.1 Selvregulering

Når vi sammenlikner sonings erfaringene på tvers av sikkerhetsnivå, kan det virke som om innsatte regulerer seg selv av ulike grunner. På grunn av mye overvåking i høysikkerhetsfengselet, oppfører innsatte seg annerledes fordi man blir observert. Dette kommer ikke frem i lavsikkerhetsfengselet. Her er det snarere fraværet av overvåking og større tilgang til frihet som fordrer selvregulering. Fangene er ikke omgitt av de fysiske murene i lavsikkerhetsfengselet, men må i motsetning danne indre murer for å passe på at de ikke begår regelbrudd (Neumann, 2012, s. 151).

En tydelig årsak til selvregulering i begge anstaltene er dokumentering av innsattes atferd. Gjennom intervjuene kan det virke som om dette er mer omfattende i høysikkerhetsfengselet. Journalene som blir skrevet om de innsatte i anstalten med høyere sikkerhet inneholder fangenes daglige gjøremål og humør. Kristoffer beskriver:

“De har noe som heter KOMPIS¹ her. Og der skriver de noen linjer hver dag om deg. [...] Hvis jeg hadde kjefta på betjenten eller blitt forbanna på betjenten, så hadde det også stått der. Så det er jo en overvåking eller kontroll, at de skriver noe om oss hver dag” (Kristoffer, høysikkerhetsfengsel).

Slik Kristoffer belyser er rapporter en form for overvåking av innsatte. Samme aspekter utdyper Fabian. Han forteller hvordan ansattes kontrollerende funksjon fører til at han føler seg utrygg og utilpass, og at man derfor kontinuerlig vurderer sin egen atferd og hvordan dette kan bli tolket av betjenter:

“Man kan ikke si det man mener, for da blir det vridd på, og så blir det brukt mot deg. Ikke sant, når du søker om andre ting, så blir det vridd på og brukt mot deg. Så man må hele tiden passe på hva man sier, hva man gjør, kroppsspråk, for alt blir tolka og du blir observert hele tiden. [...] Man tenker hele tiden på at alt blir skrevet ned, og at det blir brukt mot deg ved en senere anledning, hvis det er noe negativt. [...] Og så skriver de en rapport på det. Eller at du snakker om en som ble drept i den filmen eller narkotika i den filmen. Så er det plutselig at du driver og snakker om og planlegger ny kriminalitet. [...] Så man må hele tiden være forsiktig med hva man snakker om” (Fabian, høysikkerhetsfengsel).

Sitat viser hvordan ‘tetthet’ kan oppleves negativt når fanger føler at fengselet involverer seg på en invaderende måte. Fabian vurderer hvordan kroppsspråket hans kan bli tolket av de ansatte. På den måten kommer straffen til uttrykk gjennom fangers fokus på kroppskontroll. Dette peker også Ugelvik (2011b) på i sin studie. Straffen blir kroppsliggjort av de innsatte og påvirker hvordan fanger oppfører seg og beveger seg (Ugelvik, 2011b, s. 210-216). Forskningsdeltakeren beskriver hvordan samtaler kan tas ut av kontekst, og hvordan uskyldig snakk om innholdet i en film kan få store konsekvenser hvis det blir overhørt og mistolket. Dette kan så få videre følger fordi det blir arkivert i journaler og følger fanger gjennom hele soningen. Hver uskyldige “lille ting” kan bli oppfattet som potensielle trusler mot sikkerheten, og kan være svært krevende å forholde seg til. Dette peker også King & McDermott (1990, s. 456) på. Innsatte kan aldri være sikre på hva som blir tolket som eventuelle farer, og vurderer

¹ Kriminalomsorgens produktivitetsfremmende informasjonssystem (Kriminalomsorgen, 2008).

derfor kontinuerlig egen atferd. Mistenkeliggjøringen kan skape en utrygghet og usikkerhet i soningen (King & McDermott, 1990, s. 459). Flere av våre respondenter beskriver rapportene som en belastende del av soningen da det ofte bare fokuseres på innsattes negative handlinger. Fabian forteller videre hvordan han opplever at ansatte bare noterer negativ oppførsel med hensikt om å motarbeide fangers progresjon:

“Ja, det gir oss jo en liten sånn, i hvert fall for de som klarer å tenke litt da, så skjønner vi at, når det bare står negativt eller «i dag var han sur» «i dag virka han trøtt... han virka litt sånn» ikke sant, så når du ser det, så tenker du: ja hvorfor står det ikke noe positivt? Nei, for de skal bruke alt mot deg senere, ikke sant. For å kanskje forhindre videre progresjon til lavere sikkerhet” (Fabian, høysikkerhetsfengsel).

Markus belyser lignende aspekter og påpeker hvordan negative journaler er utslagsgivende i hvordan både betjener og ansatte i administrasjonen vurderer innsatte:

“Og der er det jo bare alt som er negativt opp gjennom årene registrert, og alt du gjort galt. Så blir du definert ut fra hendelsene. Altså du er den personen som gjorde det ene. Ikke alt det andre. Så det er veldig slitsomt” (Markus, høysikkerhetsfengsel).

I lavsikkerhetsfengselet kan det virke som om journaler har en mindre påtrengende tilstedeværelse i innsattes hverdag. Samtidig uttrykker likevel flere forskningsdeltakere at journalene har betydning fordi negativ omtale kan føre til at fanger blir sendt tilbake til høysikkerhetsfengsel. Simon forteller:

“Da skriver de en skriftlig rapport på deg og har sånt avhør av deg. Og så har du det på deg da. Da ligger det i systemet at du ikke har vært flink til å møte opp og sånt. Og det kan liksom gå utover, for eksempel hvis du gjør sånn lenge så får du kanskje ikke permisjon eller de blir litt strengere mot deg. Og hvis du gjør sånn hele tiden da blir du sikkert sendt til lukket” (Simon, lavsikkerhetsfengsel).

I sitatet ovenfor beskriver også Simon hvordan “dårlig” oppførsel over tid har konsekvenser. Den økte friheten i lavsikkerhetsfengselet gjør at fanger blir påtvunget et større ansvar for å selv regulere atferden i henhold til anstaltens reglement og forventninger.

Kontroll- og sikkerhetstiltakenes omfang er svært forskjellig i anstalter med ulikt sikkerhetsnivå. Den omfattende kontrollen i høysikkerhetsfengselet fører til innskrenkning av innsattes handlingsfrihet på en annen måten enn i lavsikkerhetsfengselet. Flere respondenter beskriver hvordan kontroll og overvåking griper inn i livet, og har en negativ påvirkning på soningsopplevelsen. En årsak til at journalene kan virke ‘invaderende’ i innsattes hverdag kan være på grunn av den økte overvåkingen, der man omtrent til en hver tid blir “sett og hørt”. Et eksempel der kontrolltiltak i fengselet blir svært fremtredende er ved avlytting av innsattes telefonsamtaler. Markus forteller hvordan han er mer bevisst over sine uttalelser fordi han både tenker over personen han prater med, men også hvilket inntrykk betjenten som avlytter får:

“Det er ikke det at du har lyst til å si noe ulovlig, du har jo lyst til å gjøre et godt inntrykk for begge. Altså, normale mennesker, de vil jo helst gjøre sånt. Vise seg fra den beste siden, gjøre et normalt godt inntrykk for andre mennesker. Og det blir litt sånn at du har to du må passe på. Det blir litt spesielt. [...] Men du glemmer ikke det at det sitter et menneske og lytter på” (Markus, høysikkerhetsfengsel).

Gjennom det Markus belyser ser vi tydelig hvordan “frontstage” (Goffman, 1959) kommer til uttrykk i fangers soningshverdag. Markus viser til en form for “dobbel frontstage” hvor han prøver å forene hvordan han skal fremstå for to ulike personer. Med andre ord manøvrerer han i svært ‘tette’ landskap. Det kan virke som om denne spenningen og konstante vurderingen oppleves problematisk. I lavsikkerhetsfengselet kan det tenkes at “dobbel frontstage” vil være mindre påtrengende, siden overvåkingen er mindre omfattende. Fabian bekrefter at det er krevende å forholde seg til den kontinuerlige overvåkingen i høysikkerhetsfengselet. Her legger han til at det kommer an på hvilken betjent som lytter på, for hvordan samtalen tolkes. Dette indikerer at jo mer skjønn som blir utøvet, jo ‘tettere’ kan soningen oppleves fordi det blir en større usikkerhet. På den måten vil skjønnsbruk både påvirke soningens ‘vekt’, men også følelsen av ‘tetthet’. Fabian beskriver videre hvordan avlytning er ødeleggende for en naturlig samtale, og at man derfor unnlater å snakke om særlig private emner:

“Ja, for da får man liksom ikke snakke om kanskje dine indre ting da, skjønner du? Og så må man åpne seg for betjentene, og så skal de sitte og skrive alt fra samtalen du har snakka om, så kommer dem inn i deg på en måte. Og det er ikke alltid like hyggelig [...] Så da liksom reserverer man seg litt for å snakke om kanskje følelser eller sånne ting. Så det er ganske sårn inngripende, synes jeg da. Telefonsamtalene. Fordi hvis jeg ringer til noen som ikke er erklært for besøk, så kan jeg forstå at de kanskje skal lytte. Men for eksempel mor, samboer, far, eller søster og bror, ikke sant. De som allerede er klarert for besøk, da skjønner jeg ikke poenget med å lytte”
(Fabian, høysikkerhetsfengsel).

Fabian beskriver hvordan han er frustrert over regelverket, og opplever avlyttingen som inngripende i hans liv. Avlytting og overvåking er fra fengselets side sett på som et sikkerhetsmessig tiltak. Som sitatet viser, kan det derimot fra fangers perspektiv tolkes som et angrep på deres private sfære. I henhold til begrepet ‘tetthet’, beskrevet av Crewe (2011a; 2015), kan derfor sikkerhetstiltak oppleves invaderende om innsatte ikke skiller mellom den sikkerhetsmessige hensikten og de personlige følelsene. Likevel påpeker flere respondenter at de venner seg til kontrolltiltaket, og at det derfor virker mindre inngripende. Lars forteller blant annet hvordan han ikke opplever de ulike formene for avlytting som krevende fordi han ikke lar seg påvirke:

“Og det sier de [ansatte]: «Gangene er avlytta, det er avlytta, det er avlytta» Ikke sant. Men du glemmer det. Jeg føler ikke noe sårn, jeg tenker ikke over det. [...] Nei, for jeg har ikke noe å skjule, ikke sant. [...] Det er meg” (Lars, høysikkerhetsfengsel).

Det er verdt å nevne at hvorvidt innsatte opplever sikkerhetsmessige tiltak som invaderende, kan ha med flere bakenforliggende faktorer å gjøre. For å sammenligne hvordan fangene i lavsikkerhetsfengselet opplever telefonkontakt, beskrives dette av respondentene svært ulikt i forhold til anstalten med høyere sikkerhet. I lavsikkerhetsfengselet har innsatte egne telefoner som de kan bruke daglig innenfor et gitt tidsrom. På spørsmålet om telefonsamtalene blir overvåket uttrykker forskningsdeltakerne usikkerhet rundt dette. Tobias belyser hvordan han og andre innsatte mistenker at telefonene blir avlyttet, men ikke vet med sikkerhet. Likevel

beskriver ikke respondentene denne usikkerheten som belastende og foretrekker friheten med å ha en egen telefon.

Franz sammenligner hvordan det oppleves å være fange i anstalter med ulikt sikkerhetsnivå. Han peker på bakenforliggende faktorer som er med på å gjøre soningshverdagen enklere eller vanskeligere å forholde seg til:

“Mens i et lukka fengsel, hvis du prøver å samarbeide på den måten, da vil mange tro at du har en baktanke med det. Da skal du manipulere [...] Ja. Der er du mistenkeliggjort alltid. Det er du ikke her. Men så kommer du ikke hit uten at du har vist tillit fra før av da. Hvis ikke du begynner å sone her da. Det er jo de som gjør det også” (Franz, lavsikkerhetsfengsel).

Som forskningsdeltakeren belyser, har ikke et lavsikkerhetsfengsel samme mistillit til fangene. Dette er med på å redusere den invaderende følelsen fengselet kan påføre de innsatte. På tross av at fangene i lavsikkerhetsfengselet ikke opplever samme mistenkeliggjøring, er likevel selvregulering et sentralt aspekt av fangers soning. Hvordan fanger regulerer seg selv i anstalter med lavere sikkerhet kommer til uttrykk på andre måter. På grunn av økt frihet er ansvaret i større grad overført til innsatte og vil derfor fordre en selvregulering som er drevet av en indre motivasjon. Dette belyser også Neumann (2012, s. 147-148). Fangene har en løst organisert hverdag, og har stor tilgang til det frie samfunnet. Innsatte må derfor i større grad vurdere om valgene de gjør er “riktige”. Erik belyser hvordan det oppleves å være innsatt i et lavsikkerhetsfengsel uten synlige murer, der ingen stopper han fra å forlate området:

“Nei, det er litt rart fordi du vet jo det at i teorien så kunne du bare gått rett ut. Det er ikke sikkert de hadde merket det før om en god stund da. Men du tjener jo ikke på det i det lange løpet da. Du mister jo alt av goder” (Erik, lavsikkerhetsfengsel).

Erik beskriver hvordan han tilpasser egen atferd på grunn av negative konsekvenser ved å ikke følge lavsikkerhetsfengselets reglement. Dette aspektet ved soningen viser alle respondenter i anstalten med lavere sikkerhet til. Det blir særlig utdypet at trusselen om tilbakeføring til høysikkerhetsfengsel er en fremtredende faktor for selvregulering. Alle forskningsdeltakerne i anstalten med lavere sikkerhet utdyper hvordan de opplever

konsekvensene større i lavsikkerhetsfengselet. Tobias forteller hvordan han veier opp eventuelle regelbrudd mot eventuelle utfall:

“Her må du ta eget ansvar. [...] For gjør du noe dumt, vet du at du kommer til å havne i lukket fengsel. Og om det er verdt det? [...] Du må jo veie opp konsekvenser da. Si at jeg smugler inn en telefon. Fordelen er at jeg kan prate med familie hele tiden, men ulempen er hvis jeg blir tatt. Da havner jeg i lukket fengsel, og da er det tyve minutter per uke. Så om det er verdt det? Nei. Det samme gjelder for de som drikker og bruker narkotika. De må alltid tenke på hva som skjer hvis de blir tatt. For i lukket fengsel, kan du ikke si at det er noen konsekvenser. Du er jo på det verste stedet uansett. Så du kan egentlig gjøre hva du vil. Her har du noe å tape, faktisk. [...] Og det likner litt mer på samfunnet ute. Gjør du noe dumt, ja da får det konsekvenser. Det er ikke det i lukket fengsel” (Tobias, lavsikkerhetsfengsel).

Tobias viser til hvordan han betrakter konsekvensene av regelbrudd i lavsikkerhetsfengselet større sammenlignet med konsekvensene i høysikkerhetsfengselet. Det er likevel viktig å påpeke at tap av progresjon også finner sted i anstalt med høyere sikkerhet. Videre peker Tobias på hvordan lavsikkerhetsfengselet gir fanger større frihet og ansvar for eget liv, som også gir økte muligheter for regelbrudd. Dette gjenspeiler Shammass (2012, 2014) sine funn. Friheten medfører ulike plager, som kan oppleves begrensende på soningsopplevelsen. Fanger må selv ta ansvar for å følge fengselets normer og regler, som for mange kan være en ekstra belastning i soningshverdagen.

På tross av utfordringene som kan oppstå i anstalter med lavere sikkerhet, viser våre respondenter til at de setter pris på den betydelige friheten. Simon belyser dette og forteller hvordan han tilpasser seg systemets regler, men samtidig trives med ansvarsfølelsen:

“Ja, jeg må jo det [regulerer meg selv], jeg må jo ha på alarmer til tellinger. Men igjen da, da føler du deg mer selvstendig og at du styrer ting selv, på en måte. At du tar litt mer ansvar” (Simon, lavsikkerhetsfengsel).

Med andre ord kan det tyde på at friheten i lavsikkerhetsfengselet oppveier for den økte selvreguleringen. Sammenliknet med Shammass (2012) og Crewe (2011a) sine funn, uttrykker ikke våre respondenter friheten i lavsikkerhetsfengselet som like ‘tett’ og innskrenkende.

Flertallet av forskningsdeltakerne forteller at de ønsker å sone i en anstalt med lavere sikkerhet, som viser at 'tettheten' ikke bare har en negativ påvirkning på fangers soningshverdag.

6.2 Rehabilitering og forberedelse på livet etter løslatelsen

Et viktig aspekt i norsk kriminalomsorg er soningens rehabiliterende funksjon (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007). Et hovedelement ved dette er å legge til rette for endring i individers atferd. Som et ledd i rehabilitering skal fanger oppnå progresjon i soningen. Et fellestrekk på tvers av sikkerhetsnivå er at innsatte kan få redusert en tredjedel av straffen, ved god atferd. Fangene må da vise positiv progresjon i soningen, samt oppføre seg i tråd med institusjonens verdier. Respondentene i begge anstalter peker på dette insentivet som betydningsfullt, og er derfor bevisst egen væremåte. Kristoffer fra høysikkerhetsfengselet beskriver dette:

“For du gidder ikke å gjøre det vanskeligere for deg selv. Hvis du skal krangle med betjentene hver gang, så får du bare anmerkninger eller skriftlig rapport [...] Og så har vi jo hele tida noe som hviler over oss som heter 2/3 tid. Og har du en lang dom så betyr jo den veldig mye. [...] Og da ser de på: har du anmerkninger, har du slåss, har du positive urinprøver. Hva som helst, det trekker ned. Hvis du har det, og det er nok, så sier de «Beklager, men du får ikke det [tidligere løslatelse]»”

(Kristoffer, høysikkerhetsfengsel).

Samtidig som tidlig løslatelse skal være en “gulrot” for fangene, opplever flere av våre forskningsdeltakere kravene som ekstra anstrengende i hverdagen. Det kan tyde på at potensiell reduksjon av soningstid kan gjøre soningen enklere, men også mer krevende. Franz fra anstalten med lavere sikkerhet utdyper den mentale påkjenningen dette medfører:

“Nei, da er du nødt til å gjøre det [føye deg etter fengselets kontrolltiltak], fordi hvis ikke så kan du kanskje ikke få prøveløslatelse [...] du har den torturen der, hele tida da. Og det er sånn psykisk tortur, som ikke er bra” (Franz, lavsikkerhetsfengsel).

Dette kan sees i sammenheng med hvordan empirisk forskning ser et skifte mot moderne former for makt, der fysisk maktutøvelse i stor grad har blitt erstattet med det som skrives ned

i fangers journaler (McDermott & King, 1988; Crewe, 2011a). Regelbrudd og “dårlige” rapporter kan være utslagsgivende for innsatte som vil søke om permisjon eller redusert soningstid. Tidligere var det nok at fanger unngikk å gjøre lovbrudd i fengsel, mens innsatte nå i tillegg må vise at de tydelig oppfører seg i tråd med fengselets forventninger (Crewe, 2015, s. 53). Det handler i større grad om å opptre “riktig” når man blir observert, samt si det “riktige” i de rette øyeblikkene. Det mentale spillet (McDermott & King, 1988) som foregår i fengselet har fått en sentral plass, og kan bidra til en mer usikker og krevende soning.

Slik som tidligere antydnet, er innsatte bevisst forventningen om progresjon. Dette blir tydelig beskrevet av alle forskningsdeltakerne. Respondentene forteller at de vet hvordan de skal oppføre seg for å tilfredsstille ønsket progresjon. Lars forklarer: *“Jeg vet det forventes at jeg soner, eller at jeg er snill, flink og sånn. Og at jeg gjør det jeg må gjøre”* (Lars, høysikkerhetsfengsel). Slik Lars påpeker er forventningene fra fengselet tydelige og forutsigbare. Det samme forteller Simon fra lavsikkerhetsfengselet:

“Ja [jeg vet hva jeg må gjøre], det er jo at du skal møte opp, og så gjøre det du skal gjøre. Hvis du ikke gjør det, så får du ikke noe progresjon. Og så gjøre det du skal på permisjoner. Og bare følge reglene, rett og slett. Ha rommet ryddig. Det er bare sånne ting, helt vanlige ting. Møte opp på tellinga” (Simon, lavsikkerhetsfengsel).

Simons tolkning av å oppnå ønsket progresjon, handler primært om å følge fengselets regler. Dette står ikke fullstendig i tråd med fengselet ideal og ønske om en endringsprosess hos de innsatte (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 17). Samtidig viser andre forskningsdeltakere til hvordan de har avslørt koden for “riktig og god utvikling” i fengselet. Anstaltens forventninger kan innfris ved å gi et svært dårlig førsteinntrykk. På den måten blir “normal” oppførsel betraktet som progresjon. Fabian forteller:

“Så derfor er det alltid bra å begynne dårlig, og så utvikle seg bedre. For da kan de si «Ja, vi har hjulpet han. Vi har rehabilitert han, fra en oppførsel med kanskje mye slåssing eller positive prøver. Han hørte på hva vi sa.» Og så, ett år eller to etterpå: «Ja, nå er det ingen ting». «Ja, hva er det som har skjedd?» «Jo, han har forandret seg.» Ikke sant. Så det er mange som bruker den måten og da” (Fabian, høysikkerhetsfengsel).

Fabian belyser her hvordan han er klar over fangers opptreden i møte med fengselets forventninger. Dette er noe Goffman (1967) betrakter som strategisk tilpasning. Fanger endrer seg etter hvem de snakker med, og hvordan det kan gagne innsatte i et langsiktig eller større perspektiv (Goffman, 1967, s. 53-54). Denne formen for strategisk tilpasning peker også Crewe (2009) på. Innsatte er bevisste makten som utøves over dem, men klarer likevel å utnytte handlingsrommet til sin fordel. Fanger regulerer ikke bare seg selv ut fra reglene i fengselet, men fordi det er til deres fordel i et progresjonsperspektiv (Crewe, 2009, s. 206; se også Mjåland, 2015). Dette er nødvendigvis heller ikke slik fengselet ønsker at progresjon skal være, og beskriver at det snarere handler om en varig endring (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007). Strategien Fabian beskriver kan derfor tolkes som en form for reposisjonering eller motstand i fengselet.

Markus belyser hvordan dommen er med på å legge føring for fengselets oppfattelse av forventet atferd. For å oppfylle anstaltens krav om progresjon, må innsatte innfri fengselets antakelser. Fanger må først innta den forventede rollen for å kunne vise til positiv utvikling. Han beskriver:

“De [fengselet] skaper et bilde av deg ut ifra det de leser i papirene dine. [...] Fordi at hvis du prøver da å ymte frempå at «Nei, jeg er ikke helt sånn, eller sånn.» De har bestemt seg for at du er sånn. Så først må du finne ut hvem de mener du er, og så må du da gjøre deg til den. Det er litt sånn kjinki da. Det er mange ganger de mener folk er veldig voldelige, og han er «sånn og sånn». [...] Til slutt så blir de den personen som de [fengselet] vil at de skal være, selv om de langt fra er det. [...] Så det blir litt sånn oppblåst, de negative tingene. En blir litt sånn definert ut fra det da” (Markus, høysikkerhetsfengsel).

Markus beskriver flere problematiske aspekter ved fengselets krav om progresjon, der det kommer frem et underliggende spenningsforhold i systemets fordring. Dette stemmer overens med funnene i Warr (2019) sin studie. Fengselets antagelser om hvordan fanger med ulike dommer kommer til å oppføre seg, bidrar negativt i innsattes soningshverdag. Fanger føler de må innfri fordommene fengselet har, selv om de i utgangspunktet ikke kjenner seg igjen i antagelsene (Warr, 2019, s. 10). Fengselet forventer en positiv utvikling, samtidig som det forventes at fanger oppfyller rollen som kriminell. Dette peker også Crewe (2011a) på i sin studie av britiske fengsler. For å bli betraktet som ærlig og pålitelig, må innsattes uttalelser stå

i stil til domfellelsen. Fanger som er *for* medgjørilige kan tolkes som lite oppriktige og “smiskete” (Crewe, 2011a, s. 516-517). Markus beskriver dette videre:

“Du blir egentlig bare forma til å bli sånn underkua. Nå er jeg det. Om dagene nå går det kjempe bra! De er kjempe fornøyd med meg! Men det er fordi at jeg bare nikker og bukker, og egentlig bare gjør akkurat det jeg vet de forventer av meg. [...] For det er jo også folk som kommer inn og oppfører seg kjempe fint. Så får de liksom avslag på ting, fordi de har ikke hatt noen progresjon. Så det er jo helt sprøtt” (Markus, høysikkerhetsfengsel).

Sitatet belyser hvordan fanger konstant må vurdere egen opptreden i forhold til “riktig” utviklingstempo. I lys av begrepet ‘tetthet’ kan derfor progresjonsaspektet ved soningen oppleves som en innskrenkende del i fengselshverdagen. Innsatte må aktivt bedrive et identitetsarbeid, og vurdere hvem de bør være (Warr, 2019, s. 11). Dette kan derfor oppleves begrensende på en annen måte enn ‘dybde’ og ‘vekt’ fordi det handler om identiteten til fanger.

Når det kommer til om fengselet har en rehabiliterende funksjon forteller fangene at det nesten ikke finnes i norske fengsler. Dette uttrykker forskningsdeltakerne på tvers av ulikt sikkerhetsnivå. I vårt utvalg vises det til at rusmestringsprogrammet er det eneste rehabiliterende kurset innsatte har mulighet til å delta på. Respondenter som har erfaring med rusmestringsprogrammer uttrykker tilfredshet med oppfølgingen, og beskriver at det bidrar til rehabilitering. Likevel viser alle forskningsdeltakerne stor misnøye og frustrasjon til manglende endringsprogrammer, og peker derfor på at fengselet *ikke* har en rehabiliterende funksjon. De forteller: *“Ja. Altså det er ikke noe rehabilitering igjen i norske fengsler i dag. All kursvirksomhet, alt er borte. [...] Hvis du ikke er narkoman i dag, så har du ikke noe tilbud i norske fengsler”* (Franz, lavsikkerhetsfengsel). Franz forteller videre hvordan dårlige økonomiske ressurser hos kriminalomsorgen har ført til nedleggelse av ulike kurs som eksempelvis sinnemestrings- og forsoningskurs. Ut ifra det respondentene forteller om rehabilitering, kan det virke som om kurs og endringsprogrammer er de eneste tiltakene de innsatte ser på som rehabilitering. Denne oppfatningen uttrykker alle forskningsdeltakerne på tvers av sikkerhetsnivå.

Hvorfor fangene er svært kritiske til fengselets rehabiliterende funksjon kan tolkes på ulike måter. Det kan enten være uttrykk for et ønske fra de innsatte om at fengselet skal involvere seg mer i deres liv, og da gripe 'tettere' om dem. På den andre siden kan være at fangene krever rehabiliterende programmer eller kurs, fordi de vet at fengselet skal ha en rehabiliterende funksjon. Fangenes definisjon er likevel relativt begrenset sammenlignet med hva kriminalomsorgen definerer som rehabilitering. Kriminalomsorgen vektlegger blant annet skole, arbeid og kulturtilbud som viktige rehabiliterende elementer (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s.114). På den måten kan det oppstå spenning mellom de innsattes forventning og fengselet tilbud. Kristoffer beskriver videre hvordan han ser på rehabilitering i fengselet:

“Ja, det her har ingenting med rehabilitering å gjøre. Det her [høysikkerhetsfengsel] er bare en oppbevaring. Rett og slett. Det er ingenting annet enn det. Så rehabilitering... Jeg vet da søren, jeg. [...] den ser jeg ikke. [...] Det er kun meg selv som står for min rehabilitering. [...] Vi må ta tak i det [...] Åpen anstalt er kanskje et steg nærmere, det du kan kalle en rehabilitering. Men reglene er i utgangspunktet helt like, her som i et åpent fengsel. Og den eneste forskjellen er det at du ikke har de fysiske barrierene, men de er jo der uansett. For du kan ikke gå på utsiden av det gjerdet. Du kan ikke gå til byen. Du kan ikke gjøre de tingene. Det er samme prosess for å få til en kortidspermisjon eller en vanlig permisjon. Så alt er egentlig likt, bare at du er litt friere. Men det er ikke noe rehabiliteringssituasjon det heller. Du lærer å gå på klokka der også, at du skal ligge på rommet ditt klokka da og da. Du har bare mer tid som du må fylle med noe” (Kristoffer, høysikkerhetsfengsel).

Kristoffer uttrykker at høysikkerhetsfengselet kun har en oppbevarende funksjon. Dette påpeker flere respondenter fra begge fengsler. Anstalter med høyere sikkerhet er lite forberedende til livet etter løslatelsen, og bidrar i større grad til “institusjonaliseringskader”. Våre forskningsdeltakere understreker at selv om lavsikkerhetsfengselet ikke har ønskelig rehabiliterende funksjon, er det tillit- og ansvarsbaserte verdigrunnlaget med på å gi de innsatte en bedre overgang til storsamfunnet. En slik soningstilværelse likner mer på samfunnet, og forbereder derfor i større grad.

I St. melding nr. 12 blir det beskrevet at arbeid og aktivisering er et ledd i innsattes rehabiliteringsprosess (Justis- og beredskapsdepartementet, 2014, s. 32-33). Videre utdypes

det hvordan lavsikkerhetsfengselet bidrar i denne utviklingen ved å legge til rette for at fanger tar større ansvar for egen hverdag (Justis- og beredskapsdepartementet, 2007, s. 125-126). Vårt datamateriale tyder på at de innsatte skiller mellom en forberedende funksjon og en rehabiliterende funksjon. Tilnærmet alle forskningsdeltakerne beskriver at aktivisering i fengselet har en forberedende oppgave i overgangen til samfunnet. Anstalter med lavere sikkerhet gjør overgangen til storsamfunnet mykere, fordi det forbereder innsatte til å være mer selvstendig:

“Det er veldig trist å se at Norge har et bra system, men likevel utvikler det seg verre og verre. I det siste prøver de å legge ned åpne fengsler, og bygger flere lukkede fengsler. Så da tenker jeg, hvis jeg hadde kommet ut rett fra lukket, med så mye erfaring fra fengsel, ville jeg ha følt det mindre trygt i samfunnet. [...] Jeg vil påstå at jeg da ville vært mer redd for meg selv” (Tobias, høysikkerhetsfengsel).

Som sitatet viser, forklarer Tobias at det er problematisk å bare sone i høysikkerhetsfengsel. Han beskriver at et slikt storsamfunn vil være mindre sikkert, samtidig som tilpasning for løslatte kan bli svært utfordrende. Flere forskningsdeltakere belyser utviklingen i norsk kriminalomsorg som negativ når det kommer til nedleggelse av små fengsler og anstalter med lavere sikkerhet. Opplevelsen til fangene bekreftes av Johnsen og Granheim (2012) som peker på at det legges ned flere små lavsikkerhetsfengsler (se også Nymo & Skotte, 2019). Dette vil være noe som støter imot anbefalinger fra tidligere forskning, som beskriver anstalter med lavere sikkerhet som et bidrag til innsattes rehabilitering (Johnsen & Granheim, 2012, s. 211).

7. Avsluttende diskusjon

I dette kapittelet ønsker vi å oppsummere de største forskjellene i innsattes soningserfaringer mellom høy- og lavsikkerhetsfengselet. Vi vil reflektere rundt begrepenes begrensninger, og viser til ulike områder der de kan overlappe og påvirke hverandre. Videre kommenterer vi kort hvordan også andre bakenforliggende faktorer har betydning for innsattes soningsopplevelse. Avslutningsvis diskuterer vi oppgavens svakheter og styrker, og retter et blikk ut mot videre interessante forskningsspørsmål.

Et hovedfunn er at fangene gjennomgående beskriver at de er fornøyd med soningen. Dette gjelder for alle innsatte på tvers av fengslenes sikkerhetsnivå. På tross av at fengslingen for mange kan være tung og krevende, er likevel god materiell standard, samt human og respektfull fangebehandling faktorer som bidrar positivt i soningsopplevelsen. Dette kan selvfølgelig skyldes utvalget, men samtidig når vi ser det i lys av nordisk eksepsjonalisme (Pratt, 2008a), kan det virke som om vårt utvalg er med på å styrke disse antakelsene. Det kommer samtidig frem i vår studie at innsatte i liten grad føler de blir tilbudt rehabilitering i oppholdet, og flere innsatte peker på en dårlig utvikling i norsk fengselspolitikk. Hvordan det blant annet har blitt besluttet å legge ned flere lavsikkerhetsfengsler peker også Johnsen og Granheim (2012) på (se også Nymo og Skotte, 2019). Med bakgrunn i dette kan vi reise et spørsmål om den nordiske eksepsjonalismen er så fremragende likevel. Når vi videre sammenligner våre funn med mye av den britiske litteraturen (Crewe, 2011a, 2011b, 2015; King & McDermott, 1988) er kontrastene store ved flere av områdene vi har tatt for oss. På hvilken måte vårt datamateriale skiller seg fra tidligere britisk forskning vil vi kommentere videre i dette kapittelet.

Vi finner flere forskjeller i innsattes soningserfaringer når vi sammenligner et høy- og lavsikkerhetsfengsel i Norge. Innsatte i høysikkerhetsfengselet er strukturelt sett mer avskåret fra samfunnet, og det kan dermed defineres som om de soner 'dypere' (Crewe, 2015, s. 54-55). Kontrollnivået er omfattende og rutinene faste, som tydeliggjør fraværet av fangenes autonomi. De rigide rammene skaper forutsigbarhet i hverdagen til de innsatte, men er også med på å passivisere fangene. Hvordan høyt kontrollnivå og stor tilstedeværelse av betjenter gjør hverdagen mer trygg og forutsigbar for de innsatte, påpeker også Crewe (2011b, s. 111) i sin studie. Likevel skiller våre funn seg fra Crewes (2011b) ved at fangene i vår studie uttrykker at de blir behandlet respektfullt og medmenneskelig. Ansattes tilstedeværelse

trenger derfor ikke i alle tilfeller å resultere i en negativ fangebehandling. Her kan vi allerede se hvordan både maktutøvelse, 'tetthet', og relasjonelle forhold, 'vekt', påvirker innsattes opplevelse av å sone 'dypt'.

Innsatte beskriver at de i høysikkerhetsfengselet går på "autopilot", som igjen gjør at dagene glir i hverandre og tiden oppleves som om den går fort. En 'dyp' soning kan på den måten betraktes som 'lettere' fordi den blir enklere å forholde seg til. I anstalten med lavere sikkerhet har fangene større mulighet til å aktivisere seg, samt betydelig mer frihet til å organisere dagen etter eget ønske. Dette er med på å gjøre at soningen i et lavsikkerhetsfengsel defineres som 'grunnere' (Crewe, 2015, s. 55). Innsatte må ta aktivt del i egen soning, og tildeles på den måten større ansvar. Dette gjør at fangene opplever seg selvstendig og menneskeligjort. Det er derfor lett å anta at jo 'dypere' fanger soner, desto tyngre oppleves det. Man kan videre tenke at lavere sikkerhet og mer frihet vil være 'lettere', men som fangene i høysikkerhetsfengselet viser til er det ikke alltid slik. For omtrent alle innsatte i anstalten med høyere sikkerhet fremsto 'dyp' soning mindre krevende enn 'grunn'. Med andre ord et enklere liv, i betydningen av et liv med mindre stimuli. Man stenger ute variasjon, nyanser og kompleksitet som på en måte gjør soningen 'tung', men samtidig også levelig. Likevel beskriver alle innsatte i anstalten med lavere sikkerhet at de ser tilbake på soningen i høysikkerhetsfengselet som en form for "dvalesoning" i en negativ og destruktiv forstand. Dette kan vise hvordan fanger får en større forståelse for hvor 'dypt' man soner først når de ser det utenifra.

Når vi sammenligner relasjoner i de ulike fengslene kan man også her se betydelige forskjeller. I likhet med Ugelvik (2011b) sine funn finner også vi at maktskillet mellom ansatte og innsatte i anstalten med høyere sikkerhet er tydelig og asymmetrisk. I høysikkerhetsfengselet er betjener mer tilstede og synlige. Ansattes kontrollerende funksjon blir da særlig fremtredende, og bidrar til at innsatte stadig føler seg mistenkeligjort. En konstant mistenkeligjøring kan være 'tyngende' for fangene, samtidig som det er med på å begrense relasjonen mellom partene. Hvordan et høyt kontrollnivå er med på å gjøre at innsatte opplever å bli overvåket og mistenkeligjort peker også King og McDermott (1990) på. Det er viktig å kommentere at mistenkeligjøringen innsatte i vår studie opplever ikke dreier seg om hvordan ansatte behandler fangene, men at det snarere er betjentenes sikkerhetsmessige funksjon som gir en slik følelse. I lavsikkerhetsfengsel er ansatte mindre

tilstede, og fangene opplever derfor ikke betjentenes funksjon like påtrengende. I tillegg er også tilgjengeligheten til ledelsen og administrasjonen med på at maktskillet mellom partene oppleves mindre asymmetrisk. Hvordan maktskille i et lavsikkerhetsfengsel er mer dempet påpeker også Lundeberg med flere (2018) og Shammas (2012). Våre funn viser at innsatte har mer tillit i en anstalt med lavere sikkerhet og derfor også føler et større menneskeverd. Dette gjør at en 'grunnere' soning kan oppleves 'lettere'.

En stor forskjell mellom anstaltene er at fanger i lavsikkerhetsfengselet har større "exit-muligheter". Når innsatte kan trekke seg unna dempes konfliktnivået mellom fanger, men også mellom innsatte og betjenter. De påtvungne relasjonene kan derfor oppleves mindre 'tyngende' enn i høysikkerhetsfengselet. Crewe (2011b) belyser hvordan fraværet av ansatte kan skape kaos og selvjustis blant fanger. Dette peker imidlertid ikke våre funn fra anstalten med lavere sikkerhet på. Innsatte blir vist stor tillit, og det ser ut som om fangene mestrer ansvaret og at organiseringen er vellykket. På den måte fører ikke fraværet av betjenter til en belastende og usikker soning. Dette kan ha sammenheng med at innsatte i anstalter med lavere sikkerhet, som regel, har vist til progresjon i soningen og har større forutsetninger til å håndtere økt frihet. Vi kan derfor sette spørsmålsteget ved om det ville ha utspilt seg likt i et norsk høysikkerhetsfengsel.

I følge blant annet McDermott og King (1988) og (Crewe, 2011a, 2015) har endring i maktforhold ført til at fanger selv må ta mer ansvar for å følge fengselets regler. Denne 'myke' formen for makt utspiller seg forskjellig i anstaltene vi har undersøkt, der innsatte regulerer sin atferd fra ulike ståsted. Den kontinuerlige overvåkingen i høysikkerhetsfengselet gjør at fangene opplever at de ikke kan slippe unna, og må derfor konstant tenkte på hvordan de opptrer. I lavsikkerhetsfengselet fører fraværet av kontrolltiltak til at innsatte må bygge "indre murer" og sette egne grenser for hva de kan gjøre. Dette beskriver også Neumann (2012, s. 147-148). Selv om 'mykere makt' kan betraktes mer human, kan den likevel oppleves anstrengende og belastende fordi innsatte er usikre på hva som er "riktig" opptreden (Crewe, 2011a, 524, 2015, s. 58-59). Et økt press om å ta de "riktige" valgene i hverdagen, skal føre til mer 'tetthet'. Her skiller våre funn seg fra tidligere empirisk forskning (Crewe, 2015; Shammas, 2014). Fangene i vår studie uttrykker ikke at den økte friheten oppleves veldig krevende. Det kan virke som om de innsatte ikke er usikre på hvordan de bør opptre, og de beskriver at det snarere handler om normal folkeskikk, samt å følge reglene. Ut ifra

tidligere forskning (Crewe, 2011a, 2011b, 2015) kan man anta at den 'kvelende' følelsen skal være mer tilstede i et lavsikkerhetsfengsel fordi rammene er løsere og betjenter mer fraværende. Likevel viser resultatene våre at 'tetthet' kan oppleves bra og konstruktivt i noen tilfeller. God kommunikasjon og et dempet maktskille mellom innsatte og betjenter bidrar til at fangene opplever mindre usikkerhet i hverdagen. Dette viser at 'tetthet' i klare og forutsigbare rammer ikke nødvendigvis oppleves vanskelig og begrensende. Begrepet 'tetthet' bør derfor ikke bare leses som et negativt ladet begrep.

I høysikkerhetsfengselet bruker fanger strategisk tilpasning for å oppnå synlig progresjon i soningen (Goffman, 1991, s. 51; Crewe, 2009, s. 206). Forventinger fra fengselet til hvordan fanger skal endre seg er tydelig, og innsatte prøver derfor strategisk å innfri disse forventningene. Dette kommer i form av at fanger med hensikt begynner soningen med dårlig oppførsel, slik at normal atferd blir oppfattet som positiv progresjon. Her kan også fangers dom være med på å forme fengselets forventninger om hvordan innsatte bør være (Warr, 2019, s. 10-11). For å kunne vise til progresjon må fangene først innta den identiteten som er forventet ut ifra deres domfellelse. På den måten blir fangers endringsprosess gjennom soningen tydeliggjort. Hvorfor fanger i lavsikkerhetsfengselet ikke uttrykker behovet for denne strategiske tilpasningen, kan ha sammenheng med mindre forventningspress fra fengselet om "riktig" atferd. Med utgangspunkt i dette kan vi sette spørsmålstejn ved om innsatte allerede har gjennomgått den "største" endringen i høysikkerhetsfengselet, og derfor ikke opplever forventningene om endring i lavsikkerhetsfengselet like påtrengende.

Selv om vi skiller 'dybde', 'vekt' og 'tetthet' fra hverandre, er disse analytiske verktøy som i realiteten refererer til forhold som er relevante på tvers av begrepene. Ugelvik og Damsa (2018, s. 1033-1034) peker også på hvordan 'dybdebegrepet' har flere dimensjoner som er med på å øke forståelsen av hvor avskåret fra samfunnet fanger føler seg. Innsatte kan både føle seg langt ifra friheten, men også fjernt fra familie og selve livet. Våre analyser viser at begrepene overlapper hverandre på flere områder, og at det derfor ikke alltid er like enkelt å skille dem fra hverandre. For eksempel kan ulike soner i fengselet gjøre at fanger opplever avstanden til livet utenfor mindre. Disse områdene eller "lommene" er samtidig med på å påvirke hvordan de relasjonelle forholdene oppleves, og i flere tilfeller kan maktskillet mellom betjenter og innsatte dempes (Crewe et al., 2013). Dette er et eksempel på hvordan 'dybde' og 'vekt' påvirker hverandre, og viser hvordan hverdagen i fengselet må forstås

dynamisk. Et annet aspekt som illustrerer at begrepene overlapper er det kontrollerende elementet av soningen. Dette temaet er aktuelt i både 'dybde' og 'tetthet'. I teorien vil fysiske kontrolltiltak som eksempelvis låste dører, visitasjon og overvåking først og fremst være relevant for 'dybde' fordi det handler om hvor fjernt innsatte føler seg fra livet utenfor murene. Den andre dimensjonen av kontrolltiltak kan derimot sees i sammenheng med 'tetthet', der fanger må regulere egen atferd for å tilpasse seg fengselet forventninger. Selv om det er et analytisk tydelig skille, peker våre funn at disse to dimensjonene av kontroll glir i hverandre. De fysiske kontrolltiltakene krever en eller annen form for selvregulering. Særlig ved overvåking eller telefonkontakt blir det tydelig hvordan kontroll både kan forstås i soningens 'dybde' og 'tetthet'. Analytisk kan man tenke på overvåking som et fysisk kontrolltiltak fordi det begrenser kontakten med utsiden (Crewe, 2015, s. 54-55; King & McDermott, 1995, s. 89), men samtidig fører overvåkingen til at fangene tilpasser og endrer sin væremåte. Hvorfor det kan være problematisk å bruke deler av begrepsapparatet i undersøkelser av norske fengsler kan skyldes den britiske konteksten de er etablert i. I Crewe (2011a, 2011b, 2015) sine studier fremstår 'tetthet' annerledes sammenlignet med som kommer frem i vårt datamateriale. Det kan virke som om innsatte i vår studie, har bedre kommunikasjon og dialog med ansatte, som er med på å dempe den største usikkerheten om hvordan man skal opptre. Soningshverdagen blir slik mer forutsigbar og trygg. I tillegg uttrykker fangene i lavsikkerhetsfengselet at administrasjonen og ledelsen er svært tilgjengelige. Dette står i kontrast til Crewe (2011a, s. 514-515) sine funn, som viser at makthaverne er på en arms lengde fra innsatte. Fanger opplever en usikkerhet fordi avgjørelsene som blir tatt om deres progresjon er u håndgripelig og ut av deres kontroll. Dette kan blant annet være en av forklaring på hvorfor 'tetthet' oppfattes annerledes i den norske konteksten sammenlignet med den britiske.

I denne studien har vi primært sett på innsattes soningserfaringer i høy- og lavsikkerhetsfengsel. Vi har tatt utgangspunkt i innsattes opplevelser av soningshverdagen, og brukt deres historier for å sammenligne erfaringene. Det er likevel viktig å belyse at soningserfaringer også påvirkes av andre bakenforliggende faktorer enn selve soningsforholdene (Crewe, 2005, s. 477). Litteraturen viser at fangers domfellelse (Ugelvik, 2011b), innsattes fremtidsutsikter (Ugelvik & Damsa, 2018) eller i hvor stor grad fangene opplever straffen som legitim (Liebling & Arnold, 2004), påvirker hvordan soningen oppleves. Selv om vi ikke i denne oppgaven har gått i detalj på dette, er disse faktorene også

noe som kommer frem i datamaterialet vårt. Fangers opplevelse av nåværende soning kan også sees i sammenheng med innsattes referansegrunnlag og hva de sammenligner med (Sykes, 1958, s. 63). Alle fangene i vår undersøkelse beskriver tidligere fengsels erfaringer som dårligere. Dette kan ha betydning for hvorfor innsatte tolker og opplever nåværende soning som overordnet bra. Sammen med bakenforliggende faktorer vil også ulike tilpasningsstrategier og i hvilken grad fanger klarer å tilpasse seg fengselshverdagen påvirke hvordan innsatte håndterer soningen. Våre funn tyder på at ulike sikkerhetsnivå krever forskjellige tilpasningsstrategier. Eksempler på dette er hvordan flere fanger i høysikkerhetsfengselet skaper sitt eget univers for å få tiden til å gå. I lavsikkerhetsfengselet må innsatte derimot i større grad aktivisere seg selv for å takle soningen. Det kan virke som om fangene i vår studie er svært tilpasningsdyktige, blant annet fordi ulike elementer i hverdagen blir en vane. Det er imidlertid ikke her vårt hovedfokus ligger, men vi er bevisst over at soningsopplevelsen er sammensatt.

Vi mener at utvalget har gitt oss et rikt datamateriale som legger et godt grunnlag for å belyse sentrale aspekter ved innsattes soningserfaringer. I motsetning til Pratts studie (Pratt, 2008a) av skandinaviske fengsler, belyser vi tematikken fra fangenes ståsted. Ved å snakke med innsatte har vi fått frem deres egne refleksjoner av å sone under “eksepsjonelle” fengselsforhold. I tillegg sammenligner vi soningserfaringer i anstalter med høy- og lav sikkerhet, et område det finnes begrenset fengselsforskning på. Ved å sette soningserfaringene inn i et etablert analytisk begrepsapparat legger vi opp til at studien kan sammenlignes med andre empiriske undersøkelser på fengselsfeltet.

Som en avsluttende kommentar ønsker vi å rette blikket mot hva som kunne ha vært interessant for fremtidig forskning med utgangspunkt i vår oppgave. For eksempel kan kvantitative undersøkelser være aktuelt, hvor man sammenligner soningserfaringer i høy- og lavsikkerhetsfengsel og på den måten får en enda bredere innsikt. Et annet svært relevant tema kan også være å studere hvordan fanger opplever soningen i retrospekt etter løslatelsen. Hvordan tolker innsatte soningserfaringene når de har fått fengselsoppholdet på avstand? Med andre ord står dørene vid åpne for å utforske bredden i fangers soningserfaringer.

“Vi pleier å si friheten er så nær, men likevel så fjern” (Fabian, høysikkerhetsfengsel).

8. Litteraturliste

- Becker, H. S. (1967). Whose Side are We on? *Social Problems*, 14(3), 239-247.
- Brinkmann, S. (2015). Etik i en kvalitativ verden. I S. Brinkmann & L. Tanggaard (Red.), *Kvalitative metoder: en grundbog*. (2. utg., s. 463-496). København: Hans Reitzel forlag.
- Creswell, J. W. (2009). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (3. utg.). California: Sage Publications.
- Crewe, B. (2005). Prisoner Society in the Era of Hard Drugs. *Punishment & Society*, 7(4), 457- 481. London: Sage Publications. <https://doi.org/10.1177/1462474505057122>
- Crewe, B. (2009). *The Prisoner Society: Power, Adaption, and Social Life in an English Prison*. Oxford: University Press.
- Crewe, B. (2011a). Depth, Weight, Tightness: Revisiting the Pains of Imprisonment. *Punishment & Society*, 13(5), 509-529. <https://doi.org/10.1177/1462474511422172>
- Crewe, B. (2011b). Soft Power in Prison: Implications for Staff-Prisoner Relationships, Liberty and Legitimacy. *European Journal of Criminology* 8(6), 455-468. <http://doi.org/10.1177/1477370811413805>
- Crewe, B., Liebling, A. & Hulley S. (2011). Staff Culture, Use of Authority and Prisoner Quality of Life in Public and Private Sector Prisons. *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 44(1), 94-115. <https://doi.org/10.1177/0004865810392681>
- Crewe, B. (2015). Inside the Belly of the Penal Beast: Understanding the Experience of Imprisonment. *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, 4(1), 50-65. <https://doi.org/10.5204/ijcjsd.v4i1.201>

Crewe, B., Hulley, S. & Wright, S. (2017). Swimming with the Tide: Adapting to Long-Term Imprisonment. *Justice Quarterly*, 34(3), 517-541.

<https://doi.org/10.1080/07418825.2016.1190394>

Crewe, B., Warr, J., Bennett, P. & Smith, A. (2013). The Emotional Geography of Prison Life. *Theoretical Criminology*, 18(1), 56-74.

<https://doi.org/10.1177/1362480613497778>

Downes, D. (1988). *Contrasts in Tolerance*. Oxford: Clarendon Press.

Esping-Andersen, G. & Korpi, W. (1986). From Poor Relief to Institutional Welfare States: The Development of Scandinavian Social Policy. *International Journal of Sociology*, 16(3-4), 39-74.

Fjeldberg, N. F. (2011, 9. mars). Rettighetsløse fangestudenter. Hentet fra

<https://www.jus.uio.no/ikrs/tjenester/kunnskap/kriminalpolitikk/meninger/2007/rettighetslosefjeldberg.html>

Flanagan, T. J. (1980). The Pains of Long-Term Imprisonment. *The British Journal of Criminology* 20(2), 148-156.

Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. London: Penguin Books.

Goffman, E. (1967). *Anstalt og menneske: Den totale institution socialt set*. København: Jørgen Paludans Forlag.

Herrity, K. (2018). The Prison at Night [Bloginnlegg]. Hentet fra:

<https://www.compen.crim.cam.ac.uk/Blog/blog-pages-full-versions/guest-blog-by-kate-herrity>

Hirschman, A. O. (1970). *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*. Cambridge: Harvard University Press

- Jacobsen, D. I. (2016). *Hvordan gjennomføre undersøkelser?: Innføring i samfunnsvitenskapelig metode* (3. utg.). Oslo: Cappelen Damm AS.
- Jacobsen, N. B. (2018). Fengsel og frihet: gjengangeres soningserfaringer. I J. F. Rye & I. R. Lundeberg (Red.) *Fengslende sosiologi: Makt, straff, og identitet i Trondheims fengsler*. (s. 57-76), Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Johnsen, B. & Granheim, P. K. (2012). Prison Size and Quality of Life in Norwegian Closed Prisons in Late Modernity. I T. Ugelvik & J. Dullum (Red.), *Penal Exceptionalism? Nordic Prison Policy and Practice* (s. 199-214). Oxon: Routledge.
- Johnsen, B. & Granheim, P. K. & Helgesen, J. (2011). Exceptional Prison Conditions and the Quality of Prison Life: Prison Size and Prison Culture in Norwegian Closed Prisons. *European Journal of Criminology* 8(6), 515-529.
<https://doi.org/10.1177/1477370811413819>
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2007). *Straff som virker- mindre kriminalitet- tryggere samfunn*. (Meld. St. 37 2007-2008). Hentet fra
<https://www.regjeringen.no/contentassets/d064fb36995b4da8a23f858c38ddb5f5/no/pdfs/stm200720080037000dddpdfs.pdf>
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2014). *Utviklingsplan for kapasitet i kriminalomsorgen*. (Meld. St. 12 2014-2015). Hentet fra
<https://www.regjeringen.no/contentassets/7fcd260d2f1f44e8b26df955192a01fd/no/pdfs/stm201420150012000dddpdfs.pdf>
- King, R. D. & McDermott, K. (1990). My Geranium Is Subversive: Some Notes on the Management of Trouble in Prisons. *The British Journal of Sociology*, 41(4), 445-471.
- King, R. D. & McDermott, K. (1995). *The State of Our Prisons*. New York: Oxford University Press.
- Kriminalomsorgen. (2007). *Fakta om kriminalomsorgen*. Hentet fra
www.kriminalomsorgen.no/getfile.php/162229.823.weyrdcapaa/fakta_om_krim.pdf

Kriminalomsorgen. (2008, 1. februar). Kriminalomsorgens sentrale datasystemer. Hentet fra <https://www.kriminalomsorgen.no/kriminalomsorgens-sentrale-datasystemer.4454702.html>

Kriminalomsorgen. (2018, 11. september). Type fengsel og sikkerhet. Hentet fra <https://www.kriminalomsorgen.no/type-fengsel-og-sikkerhet.237877.no.html>

Kriminalomsorgen. (2019a, 16. april). Straff i fengsel. Hentet fra <https://www.kriminalomsorgen.no/straff-i-fengsel.237611.no.html>

Kriminalomsorgen. (2019b, 16. april). Permisjon. Hentet fra <https://www.kriminalomsorgen.no/permisjon.237864.no.html>

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju* (3. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Laursen, J. (2017). (No) Laughing Allowed-Humour and the Limits of Soft Power in Prison. *British Journal of Criminology*, 57(6), 1340-1358. <https://doi.org/10.1093/bjc/azw064>

Liebling, A. & Arnold, H. (2004). *Prisons and their Moral Performance: A Study of Values, Quality and Prison Life*. University Press: Oxford.

Liebling, A. & Arnold, H. (2012). Social Relationships Between Prisoners in a Maximum Security Prison: Violence, Faith, and the Declining Nature of Trust. *Journal of Criminal Justice*, 40(5), 413-424. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2012.06.003>

Lundeberg, I. R. (2017). Exceptional Procedures? Offenders' Experiences of Justice in Re-entry Work. I T. Ugelvik og P. S. Smith (Red.), *Scandinavian Penal History, Culture and Prison Practice* (s. 249–269). London: Palgrave.

Lundeberg, I. R. & Mjåland, K. (2017). Rehabilitering og prosedural rettferdighet i kriminalomsorgen. *Retfærd. Nordisk Juridisk Tidsskrift*, 39(2), 32-44.

<http://retfaerd.org/retfaerd-nr-153-20162/rehabilitering-og-prosedural-rettferdighet-i-kriminalomsorgen/>

Lundeberg, I. R., Mjåland, K. & Rye, J. F. (2018). Eksepsjonelle fanger i det eksepsjonelle fengslet. I J. F. Rye & I. R. Lundeberg (Red.), *Fengslende sosiologi: Makt, straff og identitet i Trondheims fengsler* (s. 213–237). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

<https://doi.org/10.23865/noasp.41.ch10>

Mathiesen, T. (2012). Scandinavian Exceptionalism in Penal Matters: Reality or Wishful Thinking? I T. Ugelvik & J. Dullum (Red.), *Penal Exceptionalism? Nordic Prison Policy and Practice* (s. 13-37). Oxon: Routledge.

McDermott, K. & King, R. (1988). Mind Games: Where the Action Is in Prisons. *The British Journal of Criminology*, 28(3), 357-377.

Moore, M. (2018, 14. januar). *Michael Moore - Where to Invade next*. Hentet fra

<https://tv.nrk.no/program/KOID23003716>

Mjåland, K. (2015). The Paradox of Control: An Ethnographic Analysis of Opiate Maintenance Treatment in a Norwegian Prison. *International Journal of Drug Policy*, 26(8), 781-789. <https://doi.org/10.1016/j.drugpo.2015.04.020>

Mjåland, K. & Lundeberg, I. R. (2014). Penal Hybridization: Staff-Prisoner Relationships in a Norwegian Drug Rehabilitation Unit. I H. Aasen, S. Gloppen, A. Magnussen, & E. Nilssen (Red.), *Juridification and Social Citizenship in the Welfare State* (s. 183-202). Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Nymo, K. & Skotte, S. (2019). Looking to Norway? Well... [Blogginnlegg]. Hentet fra:

<https://www.compen.crim.cam.ac.uk/Blog/blog-pages-full-versions/look-to-norway?fbclid=IwAR1Vi9acYoM2WVW6O4H0PZHAF1hUVGHbGvt1vitRsrX83TIIe9SatcWSLsc>

- Pratt, J. (2008a). Scandinavian Exceptionalism in an Era of Penal Excess: Part I: The Nature and Roots of Scandinavian Exceptionalism. *British Journal of Criminology* 48(2), 119-137. <https://doi.org/10.1093/bjc/azm072>
- Pratt, J. (2008b). Scandinavian Exceptionalism in an Era of Penal Excess: Part II: Does Scandinavian Exceptionalism Have a Future? *British Journal of Criminology* 48(3), 275-292. <https://doi.org/10.1093/bjc/azm073>
- Pratt, J. & Eriksson, A. (2013). *Contrasts in Punishment: An Explanation of Anglophone Excess and Nordic Exceptionalism*. New York: Routledge.
- Repstad, P. (1998). *Mellom nærhet og distanse: kvalitative metoder i samfunnsfag* (3. utg.). Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Ryen, A. (2002). *Det kvalitative intervjuet: fra vitenskapsteori til feltarbeid*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Schaanning, E. (2009). *Den tilsiktede smerten: en blindflekk i norsk kriminalpolitikk*. Oslo: Unipub.
- Schlosser, J. A. (2008). Issues in Interviewing Inmates: Navigating the Methodological Landmines of Prison Research. *Qualitative Inquiry*, 14(8), 1500-1525.
- Smith, P. S. & Ugelvik, T. (2017). Introduction: Punishment, Welfare and Prison History in Scandinavia. I P. S. Smith & T. Ugelvik (Red.), *Scandinavian Penal History, Culture and Prison Practice. Embraced By the Welfare State?* (s. 3-31). London: Macmillian Publishers Ltd.
- Shammas, V. L. (2012). *The Pains of Freedom: Prison Island and the Making of Scandinavian Penal Exceptionalism* (Mastergradsavhandling). Universitetet i Oslo, Oslo. Hentet fra <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/15412/Shammas.pdf?sequence=2>

- Shammas, V. L. (2014). The Pains of Freedom: Assessing the Ambiguity of Scandinavian Penal Exceptionalism on Norway's Prison Island. *Punishment & Society* 16(1), 104–123. <https://doi.org/10.1177%2F1462474513504799>
- Silverman, D. (2007). *A very Short, Fairly Interesting and Reasonably Cheap Book about Qualitative Research*. Los Angeles: Sage Publications.
- Sykes, G. M. (1958). *The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison*. New Jersey: Princeton University Press.
- Ugelvik, T. (2011a). Når er et fengsel som et hotell? *Kritisk juss*, 37(2), 120-130. Hentet fra https://www.idunn.no/file/pdf/66940589/naar_er_et_fengsel_som_et_hotell.pdf
- Ugelvik, T. (2011b). *Fangenes friheter: Makt og motstand i et norsk fengsel*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ugelvik, T. & Dullum, D. (2012). Exceptional Prisons, Exceptional Societies? I T. Ugelvik & J. Dullum (Red.), *Penal Exceptionalism? Nordic Prison Policy and Practice*. (s. 1-10). Oxon: Routledge.

Vedlegg 1 – Intervjuguide

Bakgrunnsspørsmål:

1. Kan du fortelle meg noe positivt om deg selv, som de fleste andre her inne ikke vet om? / Kan du fortelle meg hva du er mest stolt av, her inne eller utenfor?
2. Hva overrasket deg mest med hverdagen i dette fengselet?
3. Hva savner du aller mest her inne?

Dybde

4. Kan du beskrive en vanlig dag her inne?
 - a. Hvilke aktiviteter er du med på - for eksempel jobb/skole/program? - Hvordan er det å være med på disse aktivitetene?
 - b. Har du frihet til å gå selv, eller må du bli fulgt når du skal på ulike aktiviteter?
 - c. Blir du vekket? Hvem vekker deg?
5. Hvordan opplever du tid i fengslet?
 - a. Opplevs tiden annerledes i fengslet enn utenfor?
6. Hvor ofte får du ha kontakt med familie/venner/eller de som betyr noe for deg?
 - a. Hvor mye ringetid har du? Får du ta med deg telefonen på rommet ditt?
 - b. Blir telefonsamtaler overvåket eller sensurert og hvordan er det?
 - c. Hvor får dere anledning til å treffes og hvordan oppleves det?
7. Hvor mye privatliv føler du at du har?
 - a. Har du områder/steder du kan rømme fra hverdagen/komme deg vekk?
 - b. Hvor mye kontroll føler du at du har over livet ditt her?
10. Hvordan opplever du kontroll og sikkerhetstiltak?
11. Lavsikkerhetsfengsel: Hvor avskåret fra samfunnet på utsiden føler du at du er?
Hvordan opplever du sjøen og sjølukta?
12. Høysikkerhetsfengsel: Hvor fjernt opplever du at den frie verden er?

Vekt

11. Hvor ofte ser du de ansatte på en vanlig dag?
 - a. Er betjentene tett på i dette fengselet eller holder de avstand?
12. Hvordan er din relasjon til de ansatte?
 - a. Hvordan behandler ansatte deg?

- b. Hvor godt opplever du at ansatte bryr seg om deg?
 - c. Føler du at de ansatte ser ned på deg?
 - d. Gjør de hverdagen lettere?
13. Stoler du på de ansatte her inne? Hva gjør at du (ikke) stoler på dem?
- a. Opplever du at de ansatte stoler på deg?
14. Hvor lett eller vanskelig er det å få et grep om reglene her inne? (skjønn, forskjellsbehandling, synlige regler eller uskrevne regler)
- a. Er det rom for tolkning av regler
 - b. Hvor konsekvente er ansatte?
15. Hvordan er stemninga blant innsatte her inne? (behandling, mobbing, fellesskap, tillit, gjør de hverdagen lettere?)
16. Er det grupper/klikker blant innsatte?
- a. Hvordan oppleves det/er det?
 - b. Er det et hierarki/rang/makt blant gruppene?
17. Kan du si noe om hvordan du trives i hverdagen? (Hva gjør at du mistrives/trives?)
18. Føler du deg trygg her i fengselet? (Hva er eventuelt med på at du føler utrygg?)
19. Hvilke 3 ord popper opp i hodet ditt når du tenker på dette fengselet?
20. Hvordan påvirkes du av hvordan fengselet ser ut? (omgivelsene rundt - eks. bygningen, skog - tilgang til natur, lyd, lukt)
21. Har du hatt mulighet til å gjøre cellen din mer personlig eller til ditt eget "hjem"?
22. Hva er det beste og verste med å sone i dette fengselet?

Tetthet

23. Er det mulig å være seg selv her inne? - (Fasade? Bestemt type person?)

24. I hvor stor grad føler du at du blir vurdert, kontrollert og overvåket?
- a. På hvilken måte påvirker det hvordan du oppfører deg eller hva du sier?
 - b. Er det slik at du opplever kontrollen i fengselet først og fremst som en trygghet, eller oppleves det invaderende?
25. Vet du hva du må gjøre for å få progresjon i soningen din? (Hvilke forventninger føler du at fengselet har til deg, at du forbedres eller rehabiliteres som person)
26. Hvordan tenker du at livet her i fengselet forbereder deg på livet etter løslatelsen?

Sammenlikning høy/lav-sikkerhet

27. Om du fikk muligheten, ville du ha sonet i et fengsel med lavere/høyere sikkerhet?
28. Hvis du har sonet i et lav/høysikkerhetsfengsel, hva er den største forskjellen?

Er det noe du har lyst å tilføye?

Vedlegg 2 – Prosjektbeskrivelse

Prosjektbeskrivelse

Forhold i norske fengsler - om soningserfaringer i høy- og lavsikkerhetsfengsler

Vi er to studenter fra Universitetet i Agder, Kristiansand, som går på lektorutdanningen. Vi tar master i samfunnskunnskap, og er nå på vårt siste studieår (5.år). Vi skriver masteroppgave innenfor sosiologi og ønsker å studere kriminalomsorgen. Formålet med prosjektet er å undersøke forskjeller i soningserfaringer ved fengsler med lavere og høyere sikkerhetsnivå. Vår hensikt er å studere hvordan hverdagsopplevelse og trivsel påvirkes av ulike soningsforhold, der graden av frihet og sikkerhet er forskjellig. Norge har mange fengsler med lavere sikkerhetsnivå, og dette blir ofte trukket frem som et “eksepsjonelt” trekk ved norsk kriminalomsorg. Samtidig har vi overraskende lite forskning som sammenligner soningserfaringer mellom fengsler med høyere og lavere sikkerhetsnivå. Vi håper å kunne bidra til å gi et litt tydeligere bilde av hvordan soning i fengsler med ulik grad av sikkerhet kan oppleves. Problemstillingen vår lyder slik: *Hvordan påvirker graden av frihet innsattes soningserfaringer, og hvilken betydning har sikkerhetsnivået for deres trivsel?*

Vi ønsker i dette prosjektet å intervju innsatte ved to ulike fengsler/avdelinger med ulik grad av sikkerhetsnivå. Vi vil gjerne intervju 4-5 domfelte fra hvert fengsel. Formålet med oppgaven er å få frem forskjeller og likheter i soningserfaringer ved et lavsikkerhetsfengsel og et høysikkerhetsfengsel. Hvis det er mulig, ønsker vi derfor å intervju innsatte ved et lavsikkerhetsfengsel og et høysikkerhetsfengsel.

Vi vil gjennomføre individuelle intervjuer hver for oss. Hvert intervju vil omtrent ta en time, og vi ser for oss å ideelt sett bruke en dag per fengsel/avdeling for å samle inn datamaterialet. Det vil være hensiktsmessig å bruke båndopptaker i intervjusituasjonen, og alle innsatte som blir intervjuet vil bli anonymisert. Vi anonymiserer også navnene på fengslene, dersom det er ønskelig. Hvis det er mulig, vil vi gjerne komme og informere om prosjektet, og på den måten rekruttere deltakere til intervju. Skulle dette være vanskelig, er det fint om ansatte leverer ut informasjonsbrev og forsøker å rekruttere innsatte til intervju på våre vegne. Etter intervjuet vil det være ønskelig at informantene svarer på et kort spørreskjema.

Masteroppgaven skal være ferdig i slutten av mai 2019, og det vil derfor være hensiktsmessig å gjennomføre intervjuene i januar eller februar 2019.

Vi avventer svar fra NSD, norsk senter for forskningsdata, og ettersender tilrådning.

Med vennlig hilsen

Anja Manneråk Knutsen og Sofie Elisa Kjøstvedt Pöcher

Vedlegg 3 – Informasjonsskriv til forskningsdeltakere

Vil du delta i forskningsprosjektet?

«Forhold i norske fengsler - om soningserfaringer i høy- og lavsikkerhetsfengsler»

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å undersøke hvordan du opplever soningen der du er. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Formålet med prosjektet er å undersøke forskjeller i soningserfaringer ved fengsler med lavere og høyere sikkerhetsnivå. Vår hensikt er å studere hvordan hverdagsopplevelse og trivsel påvirkes av ulike soningsforhold, der graden av frihet og sikkerhet er forskjellig. Problemstillingen vår er: *Hvordan påvirker graden av frihet innsattes soningserfaringer, og hvilken betydning har sikkerhetsnivået for deres trivsel?*

Vi er to studenter fra Universitetet i Agder, Kristiansand, som går på lektorutdanningen. Vi tar master i samfunnskunnskap, og er nå på vårt siste studieår (5.år). Vi skriver masteroppgave innenfor sosiologi og ønsker å studere kriminalomsorgen.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Universitetet i Agder, Kristiansand, er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Vi er interessert i hvordan du opplever soningen der du er. Det er lite forskning som sammenligner hvordan det oppleves å sone i fengsler med høy og lav sikkerhet, og det ønsker vi å bidra til å gjøre noe med. Vi vil gjerne intervju 4-5 personer som soner i høysikkerhetsfengsel og 4-5 personer som soner i lavsikkerhetsfengsel. Er dette noe du kunne tenkte deg å delta i, gi beskjed til oss eller en ansatt i fengselet som videreformidler beskjeden til oss.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer det et intervju og et kort spørreskjema. Intervjuet vil ta omtrent en time og har fokus på dine soningserfaringer. Det vil også bli brukt lydopptaker under intervjuet. Etter intervjuet vil vi gjerne at du fyller ut et kort spørreskjema på papir. Her er noen eksempler på spørsmål i spørreskjemaet: kjønn, dommens lengde, hvor mange timer av døgnet du er innelåst i cellen, og tidligere erfaringer med soning i fengsler.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykke tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle opplysninger om deg vil da bli anonymisert. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg. De ansatte og ledelsen vil ikke på noe tidspunkt få innsyn i intervjumateriale eller personopplysninger knyttet til materialet.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

Det er kun vår veileder, Kristian Mjåland, og vi masterstudenter, Sofie Elisa Kjøstvedt Pöcher og Anja Manneråk Knutsen som vil ha tilgang til opplysningene. Navnet og kontaktopplysningene dine vil vi, Sofie og Anja, erstatte med en kode som lagres på egen navneliste adskilt fra øvrige data. Vi vil lagre datamaterialet innelåst i en safe. Deltakere vil ikke kunne gjenkjennes i publikasjonen. Det er kun utdrag fra intervju som vil publiseres, og dette gjøres bare i den skriftlige oppgaven.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Prosjektet skal etter planen avsluttes 1. juni 2019. Personopplysninger og lydopptak vil bli destruert ved prosjektslutt.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- få slettet personopplysninger om deg,
- få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet), og
- å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Universitet i Agder har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

Universitet i Agder, avd. Kristiansand ved Kristian Mjåland (kristian.mjaland@uia.no) – prosjektansvarlig.

Masterstudenter: Sofie Elisa Kjøstvedt Pöcher (sofieelisa.poecher@gmail.com) og Anja Manneråk Knutsen (anja.manneraak.knutsen@gmail.com)

Vårt personvernombud: Ina Danielsen (ina.danielsen@uia.no)

NSD – Norsk senter for forskningsdata AS, på epost (personvernombudet@nsd.no) eller telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen:

Anja Manneråk Knutsen

Sofie Elisa Kjøstevedt Pöcher

(Masterstudenter)

Kristian Mjåland

Prosjektansvarlig

(Veileder)

Vedlegg 4 – Samtykkeerklæring

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet «**Forhold i norske fengsler - om soningserfaringer i høy- og lavsikkerhetsfengsler**»

og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

_____ å delta i intervju

_____ å delta i spørreskjema

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet, ca. 1. juni - 2019.

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

(Signert av masterstudent, dato)

Vedlegg 5 – Godkjenning fra Kriminalomsorgen PROSJEKT - MASTEROPPGAVE

Kriminalomsorgen [REDACTED] har mottatt søknad fra Anja Manneråk Knutsen og Sofie Elisa Kjøstvedt Pöcher om å gjennomføre intervjuer av innsatte i fengsler med ulike sikkerhetsnivå om deres soningserfaringer. Søkerne går på lektorutdanningen ved Universitetet i Agder og skriver en masteroppgave med spesialisering i sosiologi. Det tas sikte på å belyse hvordan graden av frihet påvirker innsattes soningserfaringer, og hvilken betydning sikkerhetsnivået har for deres trivsel. Det ønskes primært å gjøre intervjuer ved to fengsler med ulikt sikkerhetsnivå og henholdsvis 4-5 i hvert fengsel. Det vil bli gjort lydopptak av intervjuene og alle innsatte som blir intervjuet vil bli anonymisert. Etter intervjuet skal informantene svare på et kort spørreskjema. Undersøkelsen ønskes gjennomført i januar – februar 2019.

Veileder for prosjektet er førsteamanuensis Kristian Mjåland, Institutt for sosiologi og sosialt arbeid, Universitetet i Agder.

Søknad, med vedlegg, er utformet i tråd med retningslinjene for forskning i kriminalomsorgen.

Prosjektet er forelagt [REDACTED] som alle har gitt tillatelse til gjennomføringen med hensyn til sikkerhet og kapasitet.

Vedtak

Kriminalomsorgen [REDACTED] gir med dette tillatelse gjennomføring av undersøkelsen ved de nevnte enheter. Søker må selv ta kontakt med enhetene for avtale om den konkrete gjennomføringen.

Forskerens taushetsplikt

Opplysninger forskeren blir gjort kjent med kan være undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningsloven § 13. Forskeren er undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningsloven § 13 c. Av § 13e følger at forskeren plikter å hindre andre i å få tilgang til eller kjennskap til opplysningene. Overtredelse av taushetspliktbestemmelser er straffbart, jf. straffeloven § 121. Videre er det en forutsetning at forsker blir gjort kjent med lov om personopplysninger (LOV 2000-04-14 nr. 13) med tilhørende forskrift (FOR 2000-12-15 nr. 1265), spesielt § 7.27 i forskrift til personopplysningsloven.

Det er et vilkår at forskeren undertegner en taushetserklæring med henvisning til bestemmelsene ovenfor. Slik erklæring utarbeides av den enhet der forskningen skal gjennomføres. Her ved hver enkelt enhet.

Oppbevaring av materiale

Forskeren skal påse at innsamlet materiale blir oppbevart på en forsvarlig måte og at det foretas anonymisering av personidentifiserbare opplysninger ved publikasjon. Innsamlet materiale som inneholder personidentifiserbare data, skal makuleres så snart undersøkelsen er avsluttet. Dersom det skal gjøres unntak fra denne hovedregel, må dette godkjennes av Datatilsynet.

Klageadgang

Regiondirektørens vedtak om å anvende taushetsbelagte opplysninger til forskningsformål, kan påklages til Kriminalomsorsdirektoratet. Klageretten etter forvaltningsloven kap. VI § 28, omfatter den som ikke får medhold i sin søknad om forskning og den som taushetsplikten er satt til vern for, i denne sammenheng innsatte/domfelte og tilsatte.

Rapportering

Regiondirektøren anmoder forskeren om å sende et eksemplar av forskningsrapporten Kriminalomsorgen [REDACTED], Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter, Kriminalomsorgsdirektoratet og de berørte lokale enheter

[REDACTED]

Ass.regiondirektør

[REDACTED]

seniorrådgiver

Vedlegg 6 – Godkjenning fra NSD

Følgende vurdering er gitt:

NSD har vurdert den innmeldte behandlingen av personopplysninger i prosjektet. Det er vår vurdering at behandlingen vil være i samsvar med personvernlovgivningen, så fremt behandlingen gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet med vedlegg 14.01.19. Alt er på plass for at behandlingen kan begynne.

MELD ENDRINGER

Dersom behandlingen av personopplysninger endrer seg, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. På våre nettsider informerer vi om hvilke endringer som må meldes. Vent på svar før endringen gjennomføres.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle alminnelige kategorier av personopplysninger, særlige kategorier av personopplysninger om helseopplysninger samt strafferettslige personopplysninger frem til 01.06.2019

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 nr. 11 og 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse som kan dokumenteres og som den registrerte kan trekke tilbake.

Lovlig grunnlag for behandlingen vil dermed være de registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 a), jf. art. 9. nr. 2 a), jf. art. 10, jf. personopplysningsloven § 11, jf. § 9 (2).

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD finner at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen:

- om lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen.
- formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål.
- dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet.
- lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lenger enn nødvendig for å oppfylle formålet.

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

De registrerte vil ha følgende rettigheter i prosjektet: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20). Rettighetene etter art. 15–20 gjelder så lenge den registrerte er mulig å identifisere i datamaterialet.

NSD vurderer at informasjonen om behandlingen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13.

Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FORSKNINGSINSTITUSJONENS ANSVAR

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32).

For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må prosjektansvarlig følge interne retningslinjer og eventuelt rådføre seg med behandlingsansvarlig institusjon.

NSDs VIDERE VURDERING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp behandlingen av personopplysninger ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysninger er avsluttet.

Vi ønsker lykke til med prosjektet!

Kontaktperson hos NSD: Silje Fjelberg Opsvik